

Universiteit Utrecht

Faculteit Geesteswetenschappen

Studiegebied masteropleiding Nederlandse taal en cultuur

Begeleiders: prof. dr. Els Stronks en dr. Jacqueline Evers-Vermeul

Van Reize door het Aapenland naar De reis door het Apenland

Over leesbevordering en hertalen voor vmbo'ers

Ellèn van Welt

juni 2012

Inhoud

Woord van dank	5
Inleiding.....	6
1 Het stimuleren van lezen.....	8
1.1 Literatuur toegankelijk maken voor iedereen.....	8
1.2 PISA.....	8
1.3 <i>Wie leest, heeft de wereld binnen handbereik</i>	9
1.3.1 Leesstimulering	10
1.3.2 Het verbeteren van de leesvaardigheid, algemene ontwikkeling en leesplezier.....	10
1.3.3 Knelpunten	10
1.3.4 Hulpvraag van de vmbo-docent	11
1.3.5 De hulp van Stichting Lezen.....	11
2 Lezen met stijl.....	12
2.1 Leerling-gericht of cultuurgericht literatuuronderwijs	12
2.2 Een klassiek werk op het vmbo	14
3 Hoe dan wel? Ideeën te over	15
3.1 Leren lezen	15
3.2 De vijf stappen van aanpak: ‘Vrij, veel, vrolijk lezen’	17
3.3 Vmbo-campagne ‘De Weddenschap’	18
3.3.1 Wat wordt er in de onder- en bovenbouw van het vmbo gelezen?	18
3.4 Eisen aan fictiewerken?.....	18
3.5 Ideeën van individuele vmbo-docenten.....	19
4 Een achttiende-eeuws literair werk stijlvol hertalen naar eenvoudig, hedendaags Nederlands .	21
4.1 Vertalen, hertalen en bewerken	21
4.2 Vijf basisregels.....	22
4.3 Andere suggesties voor leesbaarheid	24
4.4 Voorbeelden van hertalingen.....	24
4.4.1 Hertalen met nieuwe formules: Gijsbert van Es	24
4.4.2 Schrijver Edward van de Vendel.....	26
4.4.3 Tekst en vertaling: Hessel Adema	26
4.4.4 Besluit.....	27
4.5. Proces van hertalen, een vergelijking met vertalen.....	27
4.5.1 Hönig	27
4.5.2 Chesterman	28

4.6	Verschillen tussen de hertaling en de bewerking: <i>De reis door het Apenland</i>	29
5	Waarom <i>Reize door het Apenland</i> voor het vmbo?	31
5.1	Motivatie voor het maken van een hertaling en een bewerking.....	31
5.1.1	Cultuur overbrengen	31
5.1.2	Politieke achtergrond	31
5.1.3	De kracht van het verhaal	31
5.1.4	Dialogen in directe rede	32
5.1.5	Actualiseren.....	32
5.2	Verwerkingsvragen en onderwijsleergesprek.....	33
6	De testfase.....	34
6.1	Introductieles	34
6.2	Resultaten: kwalitatieve opbrengst van <i>De reis door het Apenland</i>	35
6.2.1	Verwerkingsvragen.....	35
6.2.2	Onderwijsleergesprek.....	37
6.3	Resultaten: kwantitatieve opbrengst van <i>De reis door het Apenland</i>	40
6.3.1	Hypotheses	40
6.3.2	Methode	41
6.3.3	Uitslagen: resultaten selectietabel.....	41
6.3.4	Hypothese versus uitslag.....	42
6.3.5	Samenvatting, discussie en aanbevelingen	42
7	Conclusie	44
	Literatuur.....	46
Bijlage I	Korstens aanbeveling: De film <i>Paradise Now</i> en de novelle <i>Het fregatschip Johanna Maria</i>	1
Bijlage II	<i>De reis door het Apenland</i> - hertaling voor 3 en 4 vmbo-t met een wetenschappelijke verantwoording.....	3
	Door lang nadenken is alles verloren gegaan.....	6
	De haastige vlucht	8
	De gejaagde achtervolging	10
	Beschuldiging van leugens	11
	De omzwerving.....	13
	Het apenland	14
	Verantwoording	17
	Bron	17
	Opbouw en alinea-indeling	17

Interpunctie en hoofdlettergebruik	17
Bijlage III Lesontwerp bij testfase	18
Bijlage IV <i>De reis door het Apenland</i> : hertaling leerlingenpakket.....	19
De reis door het Apenland	20
Bericht voor de lezer van dit boek	21
Door lang nadenken is alles verloren gegaan.....	23
De haastige vlucht	24
De gejaagde achtervolging	25
Beschuldiging van leugens	26
De omzwerving.....	28
Het apenland	28
Opdrachten bij De reis door het Apenland	31
Bijlage V De Reis door het Apenland: bewerking leerlingenpakket.....	32
De reis door het Apenland	33
1 Te lang nagedacht	35
2 Vlug weg	36
3 De achtervolging.....	37
4 Beschuldiging van leugens.....	38
5 De omzwerving.....	39
6 Het apenland	40
Opdrachten bij De reis door het Apenland	42
Bijlage VI Onderwijsleergesprek bij de bewerking en hertaling van <i>De reis door het Apenland</i>	43
Bijlage VII Resultaatgegevens van het kwalitatieve deel van het onderzoek	45
Uitkomsten: verwerkingsvragen	45
Uitkomsten: onderwijsleergesprek	54
Bijlage VIII Waardering hertaling of bewerking volgens de Likertschaal	64
Bijlage IX Te rade gegaan bij Edward van de Vendel	66

Boeken, die iemand op zijn zeventiende jaar 'vervelend' vindt, kunnen later van grote betekenis voor hem worden. (...) Het genieten van kunst kan niet onderwezen en aangeleerd worden. Wel kan men de vatbaarheid ontwikkelen (Stuiveling & De Vooy, 1971: 2).

Woord van dank

De lieve mensen om mij heen ben ik veel dank verschuldigd voor hun gewaardeerde hulp bij het maken van deze scriptie. Voor het openstellen van de lessen over *Reize door het Aapenland* in 3 en 4 vmbo bedank ik Karin van Welt en Pierre Consten. Jacqueline Evers-Vermeul en Anna Vrins bedank ik voor hun bijdrage aan het werken met het SPSS-programma. Voor commentaar op de eerdere versies wil ik mijn begeleiders Els en Jacqueline bedanken. Voor het redigeren en de gesprekken over mijn scriptie ben ik de volgende mensen zeer erkentelijk: mijn vader, Marjan van Welt, Marijke Peyser, Joukje en Jeroen.

De combinatie gezin, werk en studie is zwaar. Met de ondersteuning van Kees is dit mogelijk geweest waarvoor mijn innige dank.

Juni 2012

Inleiding

Dichtbij station Amsterdam CS staat een gerenoveerd grachtenpand uit de zestiende eeuw. Op de voorgevel staat met felgroene neoncijfers het jaartal 1585. Het contrast, een oud pand met het jaartal 1585 in eenentwintigste-eeuwse uitvoering, valt meteen op. Je kunt het mooi of lelijk vinden, feit is dat het huis eruit springt.

Op een literair werk als *Reize door het Aapenland* uit 1788 van J.A. Schasz M.D. zou ik graag neoncijfers of -letters willen plakken zodat het de aandacht trekt. Ik vind het namelijk een zeer bijzonder verhaal. Door een soortgelijk contrast te imiteren, wordt het wellicht meer gelezen. Uit de literatuur blijkt namelijk dat jongeren steeds minder lezen en dat dit een negatief effect heeft op de schoolprestaties (Gille, e.a., 2010).

Er bestaat geen literatuur over de manier waarop het achttiende-eeuwse werk hertaald kan worden in een taal die een vmbo'er anno 2012 verstaat en aanspreekt. Ik wil namelijk graag dat vmbo-leerlingen de schatkamer van vroegmoderne literatuur leren zien en dat kan volgens mij door een literair werk als *Reize door het Aapenland* voor hen te hertalen of te bewerken. Dit is dus een mooi onderwerp voor een scriptie.

Om een vmbo'er op een goede manier kennis te laten maken met vroegmoderne literatuur zal eerst onderzocht moeten worden hoe vmbo-leerlingen überhaupt aan te moedigen zijn om te gaan lezen. Hoe vmbo'ers te stimuleren zijn om te gaan lezen is dan ook de centrale vraag van deze scriptie. Mijn verwachting is dat dit kan door een hertaling of een bewerking van een literair werk als *Reize door het Aapenland* speciaal voor vmbo'ers te maken. Deelvragen zijn: Welke literatuurbenadering sluit bij deze doelgroep aan? Welke voorwaarden zijn er nodig in het literatuuronderwijs om jongeren te stimuleren te gaan lezen? Hoe zijn bestaande inzichten over een hertaling of een bewerking van klassieke teksten te verwerken in *Reize door het Aapenland* voor vmbo'ers? Hoe is het leesplezier hiervan te meten?

In deze scriptie verantwoord ik de gemaakte keuzes voor zowel het hertalen als voor het bewerken van *Reize door het Aapenland*. Daarnaast maak ik een lespakket en beschrijf ik de testfase daarvan.

De eerste drie hoofdstukken hebben tot doel een breed overzicht te geven van de onderwijspraktijk met betrekking tot lezen. In hoofdstuk 1 ga ik uitgebreid in op het stimuleren van lezen. Hoewel het belang van het lezen van literaire werken door de overheid onderstreept wordt, is de praktijk anders. In de dagelijkse gang van zaken is het duidelijk dat er voor deze vaardigheid, de basis voor kennisverwerving, met name in het vmbo geen beleid is. Het ontbreekt de gemiddelde docent Nederlands niet aan inzet of goede wil, maar lezen staat onder druk van andere hedendaagse vrijetijdsbestedingen.

In hoofdstuk 2 staan centraal de opvattingen over literatuuronderwijs van de hoogleraren Verboord en Korsten. Verboord kiest voor een leerling-gerichte aanpak (Verboord, 2006), terwijl Korsten, voorstander van de cultuurgerichte benadering, van mening is dat er bij het begeleiden van leren lezen aan vmbo'ers meer diepgang aangebracht kan worden (Korsten, 2008). In deze scriptie maak ik gebruik van de twee benaderingen. Daarbij is het volgens de hoogleraar Mathijssen de taak van docenten om leerlingen te begeleiden en literatuur toegankelijk te maken (Mathijssen, 2006). Door

Reize door het Aapenland pasklaar te maken voor vmbo'ers tracht ik dit type leerling te enthousiasmeren voor een tekst die niet meteen aansluit op hun denkwereld.

In hoofdstuk 3 behandel ik de aanpak ter verbetering van het fictieonderwijs van vakdidacticus Theo Witte. Zijn opzet is gericht op de bovenbouw van de havo en het vwo. In het vmbo ontbreekt een dergelijke benadering. Ik ben van mening dat zijn ideeën geschikt gemaakt kunnen worden voor vmbo'ers. Daarnaast beschrijf ik een leescampagne voor vmbo'ers en ideeën van vmbo-docenten die tot doel hebben het lezen aantrekkelijker te maken.

In hoofdstuk 4 komt de vraag aan bod op welke wijze een literair werk stijlvol hertaald kan worden. Bij historische teksten kan de taal een belangrijke kloof vormen voor het begrijpen van de tekst. Inmiddels zijn veel letterkundigen hiervan overtuigd, met name Mathijsen, al is men het niet altijd eens over de gekozen oplossingen. Dit hoofdstuk bevat tevens een overzicht van drie schrijvers die literaire werken hertaald dan wel bewerkt hebben. Het zijn de journalist Gijsbrecht van Es, de kinderboekenschrijver Edward van de Vendel en de mediëvist en docent Hessel Adema. Het hoofdstuk eindigt met een beschrijving van de vertaalrelevante tekstanalyse van Hönig (Hönig, 2010) en de strategieën van Chesterman die een verklaring bieden bij het veranderen van tekstgedeelten (Chesterman, 2010). Met deze theorieën heb ik mijn hertaling van *Reize door het Aapenland* voor een deel kunnen verantwoorden.

In hoofdstuk 5 verantwoord ik waarom ik de tekst van *Reize door het Aapenland* hertaald en bewerkt heb voor gebruik in de bovenbouw van het vmbo-t. De verworven theoretische kennis, aangestipt in hoofdstukken 2, 3 en 4, heb ik kunnen verrijken met de praktische kennis van schrijver Edward van de Vendel. Tijdens ons uitgebreide interview hebben wij gepraat over hoe een historische tekst pasklaar gemaakt kan worden voor mijn doelgroep. Zijn adviezen zijn verwerkt in hoofdstuk 4 en in dit hoofdstuk (zie ook bijlage IX voor het interview). Ook beschrijf ik hier hoe de vragen van het lespakket voor vmbo'ers tot stand zijn gekomen.

Hoofdstuk 6 beschrijft de test die in vier klassen van het vmbo-t is uitgevoerd. Dit experiment bevat een kwalitatief en een kwantitatief onderdeel. Het kwalitatieve gedeelte bestaat uit verwerkingsvragen die leerlingen maken nadat ze mijn hertaling of bewerking *De reis door het Aapenland* hebben gelezen. Hierna heeft een onderwijsleergesprek plaatsgevonden. Het kwantitatieve onderdeel bestaat uit een lijst met waarderingsvragen. Uit beide opbrengsten van het onderzoek volgt een discussie.

Uit mijn onderzoek komt een gefundeerd lespakket met een hertaling en een bewerking van *Reize door het Aapenland* tot stand dat door iedere vmbo-docent gebruikt kan worden. Dit lespakket heeft voornamelijk tot doel de vatbaarheid van de vmbo'er te ontwikkelen voor het lezen van oude literatuur.

1 Het stimuleren van lezen

Het belang van lezen is groot. Docenten Nederlands onderschrijven dit in groten getale. In dit hoofdstuk wordt aan de hand van overheidsstukken en een behoefteonderzoek onder docenten Nederlands van het vmbo aangegeven waarom het stimuleren van lezen belangrijk is. Tevens wordt inzicht gegeven in waar docenten tegenaan lopen om het lezen voor vmbo'ers aantrekkelijk te maken.

1.1 Literatuur toegankelijk maken voor iedereen

Oud-minister Plasterk heeft in 2008 aan de Tweede Kamer geschreven dat lezen een onmisbare vaardigheid is in de samenleving. Hij opent zijn brief met een citaat van Hella Haasse:

Van alle menselijke verworvenheden is het lezen de belangrijkste (Haasse, 2006).

De oud-minister is van mening dat literatuur zin en glans geeft aan het lezen. Literatuur moet dan ook toegankelijk zijn voor iedereen. De huidige minister van Onderwijs Van Bijsterveldt schrijft dat wie het lezen bevordert, bijdraagt aan het voorkomen en bestrijden van laaggeletterdheid (zie voor nadere informatie: <http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/dossiers/Laaggeletterdheid.jsp>). Onder laaggeletterden worden die mensen verstaan die moeite hebben met lezen, rekenen en schrijven. Ze beheersen die vaardigheden op een zodanig laag niveau dat zij niet goed functioneren in de maatschappij. Tevens hebben ze te weinig in huis om zich verder te kunnen ontwikkelen (zie voor nadere informatie: <http://www.weekvandealfabetisering.nl/laaggeletterdheid>).

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Halbe Zijlstra, schrijft in een brief aan de Tweede Kamer dat cultuureducatie middels het boek geschiedt. Omdat het literaire lezen onder toenemende druk van de nieuwe media en virtuele vrijetijdsbestedingen staat, moet er meer aandacht besteed worden aan de promotie van het boek. Voor leesbevorderinginstellingen als Kunst van Lezen en Actieplan Laaggeletterdheid worden budgets beschikbaar gesteld zodat hun programma's gericht op ouders, scholen en bibliotheken opgezet en uitgevoerd kunnen worden.

1.2 PISA

Dat Nederlandse jongeren steeds minder lezen is vastgesteld door het PISA (Programme for International Student Assessment) een van de onderzoeksprogramma's uit 2009 van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling). Nederland staat op de tiende plaats voor wat betreft de leesvaardigheid en heeft de laagste leesfrequentie van de deelnemende landen (Gille e.a., 2010). De zeer zwakke lezers, 14,3 % van de 15-jarigen, bevinden zich voornamelijk op de scholen voor praktijkonderwijs en de laagste niveaus van het vmbo: meer dan 50% van de leerlingen op deze niveaus is laaggeletterd (Gille, 2010: 44). Leerlingen op het vmbo-bb bereiken net het minimumniveau van geletterdheid. Daarentegen is op het vmbo-gl en vmbo-tl het percentage laaggeletterdheid 7%. Landen die hoog scoren hebben naar verhouding lage percentages leerlingen die op de leesvaardigheidsniveaus van het laagste niveau scoren (in dit onderzoek op een schaal van 1 tot 6). Zo ook in Nederland. Desalniettemin behoort 14,3% van de Nederlandse leerlingen tot de

categorie laaggeletterden. Dit percentage is verontrustend, het is dan ook gewenst dat leerlingen beter leesonderwijs krijgen om het aantal laaggeletterden te reduceren. Een goed boek helpt, schrijven onderzoekers Kortlever en Lemmens van de Universiteit van Amsterdam. Zij hebben aangetoond dat de scores op verschillende Cito-onderdelen stijgen, naarmate leerlingen meer lezen. De onderzoekers vermelden tevens dat de resultaten verbeteren indien kinderen boeken lezen die bestemd zijn voor oudere kinderen en inhoudelijk daardoor van een hoger niveau. De invloed van televisie, internet en games was volgens de onderzoekers niet aantoonbaar (zie voor nadere informatie: <http://www.uva.nl/actueel/nieuws/nieuws.cfm/BB5762FC-B3C6-4249-AF21308D81C1997F>). Hieruit kan geconcludeerd worden dat docenten en ook ouders, kinderen moeten uitdagen met een boek.

Laaggeletterdheid, leesbevordering en cultuureducatie zijn volgens het Kabinet met elkaar verbonden. Dat is de reden dat er voor scholen en culturele instellingen als bibliotheken financiële middelen beschikbaar worden gesteld. De overtuiging van Van Bijsterveldt dat lezen bijdraagt tot zelfontplooiing moge duidelijk zijn als ze haar toespraak bij de uitreiking van de alfabetiseringsprijzen afsluit met een kort gedicht van Drs. P.:

Het goede boek - je kunt het zomaar kopen

*Je neemt het mee, je zet het in een kast
Het zal je nimmer voor de voeten lopen
Maar legt, zodra je wilt, een wereld open
En daarin ben je dan zijn eregast.*

Finland behaalt de beste resultaten van Europa en weet zelfs diverse Oost-Aziatische landen voor te blijven. In Finland blijkt dat de leerlingen met de beste resultaten, de lezers zijn. Uit het PISA-rapport blijkt tevens dat het aantal leerlingen met leerproblemen in dit land uitzonderlijk laag is. De liefde voor lezen heeft blijkbaar een grotere invloed op de schoolprestaties dan het onderwijsniveau of de financiële middelen van een gezin. Door het lezen van literatuur is de kans groter om de leesvaardigheid te ontwikkelen (Enkvist, 2012).

Door leerlingen uit te dagen om boeken te lezen, verbeteren de schoolprestaties. Het is dus van groot belang dat docenten de leerlingen aanmoedigen. Aan de hand van een behoefteonderzoek onder vmbo-docenten wordt in de volgende paragraaf beschreven welke rol docenten hebben om lezen te stimuleren. Hierbij wordt het belang van lezen vanuit het standpunt van de docent Nederlands gegeven en welke knelpunten zij ervaren bij de aanmoediging tot lezen. In hoofdstuk 3 worden concrete voorbeelden gegeven van hoe individuele docenten hun vmbo-leerlingen aan het lezen krijgen.

1.3 Wie leest, heeft de wereld binnen handbereik

Lezen is de basis van leren en algemene ontwikkeling. Dit wordt geschreven in het onderzoek *Wie leest, heeft de wereld binnen handbereik* dat door de CED-Groep en DUO Market Research op verzoek van Stichting Lezen is uitgevoerd (Van den Bulk, e.a., 2010). Dit onderzoek over het bevorderen van lezen is in 2010 uitgegeven en is voornamelijk gericht op de behoeften van vmbo-

docenten. De centrale vraagstelling van het onderzoek is op welke wijze Stichting Lezen docenten Nederlands kan ondersteunen om het lezen bij vmbo-leerlingen aan te moedigen.

Het onderzoek heeft vijf doelstellingen. De eerste is het inzicht krijgen in de manier waarop docenten de vmbo-leerling motiveren om boeken te lezen. De tweede doelstelling gaat over het belang dat docenten hechten om leerlingen daadwerkelijk fictie en non-fictie te laten lezen. Het derde richtpunt is het inzichtelijk maken van de knelpunten die docenten ervaren. Vervolgens wil Stichting Lezen weten welke behoefte docenten Nederlands hebben om de helpende hand te bieden bij het stimuleren van lezen van vmbo'ers. Het laatste doel ligt in het verlengde, namelijk inzichtelijk maken in de manier waarop Stichting Lezen kan inspelen op de wensen van docenten en ze kan helpen bij het oplossen van de knelpunten.

Het onderzoek wordt op twee manieren verricht. Het kwantitatieve onderzoek wordt met een online vragenlijst uitgezet. Het kwalitatieve deel van het onderzoek bestaat uit twee paneldiscussies waaraan negen en elf docenten Nederlands hebben deelgenomen. De paneldiscussie heeft tot doel de online vragenlijst te interpreteren en Stichting Lezen steun te bieden bij het opzetten van een leescampagne. Ik geef een korte samenvatting van de bevindingen.

1.3.1 Leesstimulering

Elk docent heeft zo zijn eigen vormen van leesstimulering. De meeste docenten motiveren hun leerlingen door ze in de klas een boek naar keuze te laten lezen. Boeken promoten die de docent zelf heeft gelezen, de methode volgen en voorlezen staan hoog in de rangorde van hulpmiddelen die docenten gebruiken (Van den Bulk, e.a., 2010: 15).

1.3.2 Het verbeteren van de leesvaardigheid, algemene ontwikkeling en leesplezier

De meeste docenten onderstrepen het belang van lezen, slechts een kwart van de respondenten zegt dat het stimuleren van lezen enigszins belangrijk is. Aan alle respondenten is gevraagd waarom zij het aanmoedigen van het lezen van fictie belangrijk vinden. De eerste reden is dat de technische vaardigheden (woordenschat, technisch en begrijpend lezen) vooruitgaan. Ten tweede wordt met lezen de algemene ontwikkeling en het vormen van een mening gestimuleerd. Als laatste reden wordt de rust en het plezier die met lezen gepaard gaat beklemtoond (Van den Bulk, e.a., 2010: 23).

1.3.3 Knelpunten

De derde doelstelling van het onderzoek betreft het inzichtelijk maken van de knelpunten die docenten ervaren. Als eerste wordt het gebrek aan leesvaardigheid van de leerling door docenten als een dilemma ervaren. Lezen heeft een suf imago, de leerling besteedt zijn vrije tijd bij voorkeur aan andere hobby's. De leerling wordt van huis uit ook niet gestimuleerd om te lezen: er is nauwelijks sprake van voorbeeldgedrag van ouders, omdat zij zelf weinig of niet lezen (Van den Bulk, e.a., 2010: 28).

Het tweede knelpunt betreft het eigen functioneren van de docent. Als eerste ontbreekt hierbij de kennis over het aanbod van geschikte titels. De ondervraagde docenten hebben moeite om geschikte titels voor de doelgroep te vinden. Ten tweede is men niet altijd tevreden over de informatie die te halen is van internetsites als lezen.nl, literatuurplein.nl of boekenzoeker.org. Deze sites worden niet gevonden door een minder enthousiaste docent. De panelleden geven overigens aan dat op scholen met een eigen mediatheek of bibliotheek, de mediathecaris goed op de hoogte is van nieuw verschenen titels voor hun leerlingen. Als derde punt wordt aangevoerd dat het niet eenvoudig is om

als docent enthousiast te blijven over boeken (Van den Bulk, e.a., 2010: 29). Mogelijke oorzaak van het verlies van enthousiasme is dat oudere docenten die jarenlang gewerkt hebben met de verplichte boekenlijst moeite hebben om nieuwe boeken te vinden die aansluiten bij de belevingswereld van de leerling (Van den Bulk, e.a., 2010: 61).

Als derde knelpunt wordt de omgeving genoemd. Er zijn drie factoren die daarbij een rol spelen. Als eerste komt het taalbeleid moeilijk van de grond, dit wordt door de directie niet schoolbreed gedragen. Een gevolg hiervan is dat er weinig tijd en geld geïnvesteerd wordt in vormen van leesstimulering. Samenwerking met de Openbare Bibliotheek is niet gratis. Daarnaast is het opzetten van projecten zoals schrijvers uitnodigen en de aanschaf van nieuwe boeken ook niet kosteloos. De andere collega's vormen de tweede factor. Hoe betrek je ze bij het taalbeleid en hoe krijg je ze gemotiveerd voor leesbevordering? De laatste factor betreft de al besproken stimulans en voorbeeldgedrag van ouders (Van den Bulk, e.a., 2010).

1.3.4 Hulpvraag van de vmbo-docent

Behalve de vraag naar meer geld en tijd om te kunnen investeren is er onder docenten behoefte aan uiteenlopende korte verhalen die men in een lesuur kan lezen. Verder zouden ze geholpen zijn met een interactieve website met een actueel aanbod van titels en filmpjes (Van den Bulk, e.a., 2010).

1.3.5 De hulp van Stichting Lezen

De vijfde doelstelling van het onderzoek valt samen met de centrale vraag: wat kan Stichting Lezen betekenen voor docenten Nederlands? Zij kan bewerkstelligen dat er meer geld vrijkomt, bijvoorbeeld door te lobbyen richting de overheid of schooldirecties. De stichting kan kleinschalige initiatieven nemen en producten ontwikkelen, zoals de realisering van een website, magazines en verhalenbundels (Van den Bulk, e.a., 2010). In aansluiting hierop zal bij de opzet van nieuwe campagnes meegenomen worden dat het docenten gemakkelijk gemaakt wordt. In hoofdstuk 3 worden hiervan voorbeelden gegeven.

De resultaten uit dit onderzoek kan ik als docent Nederlands op het vmbo volledig onderschrijven, met name de knelpunten die optreden bij het voorbereiden en uitvoeren van de leeslessen. Een van de knelpunten is dat er te weinig leesmateriaal is voor dit type leerlingen. De motivatie van deze scriptie is om hier een bijdrage aan te leveren.

Een deel van het onderzoek wordt in het onderwijsblad *Didactief* in december 2011 samengevat (Ros, 2011: 41). De titel van dit artikel 'Leesbevordering blijft eenmansactie' geeft aan dat inzet en enthousiasme van de docent niet kan ontbreken om vmbo'ers te leren lezen. Welke benadering hier het beste bij past, wordt belicht in hoofdstuk 2.

2 Lezen met stijl

Het doel van mijn onderzoek is een manier te vinden waarop vmbo'ers een hertaling of bewerking van *Reize door het Aapenland* met plezier zullen lezen. Mijn leerlingen lezen graag boeken van Carry Slee. Deze schrijfster staat dichtbij de belevingswereld van de jeugd. Ze schrijft over hedendaagse problemen als pesten op school en verleidingen als drugsgebruik. Dit spreekt vmbo-leerlingen erg aan. Mijn ambitie is om de leefwereld van de vmbo'er te verbreden. Door ze kennis te laten maken met *Reize door het Aapenland* 'reizen' de leerlingen naar een andere tijd. Andere tijden verruimen immers de horizon. Hierbij beschouw ik twee literatuurbenaderingen om antwoord te vinden op mijn tweede deelvraag: Welke literatuurbenadering sluit goed aan bij de vmbo'er?

2.1 Leerling-gericht of cultuurgericht literatuuronderwijs

Om contact te houden met de leerlingen wordt de docent aangeraden om de belevingswereld van de leerlingen te blijven volgen. Marc Verboord, verbonden aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, pleit voor leerling-gericht onderwijs en dat bereikt men door tijdens de lessen literatuur dichtbij de smaak en de belevingswereld van de leerling te staan. Door in gesprek te gaan met leerlingen over boeken en de literatuurles te richten op de persoonlijke vorming van de leerlingen bereikt de docent een beter leesgedrag van de leerling (Verboord, 2006: 38). Hij is op grond van zijn onderzoek van mening dat de leerling-gerichte benadering een positieve invloed heeft op de leesfrequentie op latere leeftijd (Verboord, 2006: 49). Verboords opponent Frans-Willem Korsten, hoogleraar op dezelfde universiteit is voorstander van cultuurgericht literatuuronderwijs. Hij spreekt in felle bewoordingen over leerling-gericht onderwijs:

Wie de leefwereld van adolescenten centraal stelt en literatuur daaraan ondergeschikt wil maken is een jatter. Hij of zij eigent zich iets toe dat niet van hem of haar is (Korsten, 2006: 29).

Volgens Korsten heeft literatuur niets met begrijpelijkheid te maken. Literatuur moet juist niet aansluiten bij de leefwereld van leerlingen, maar moet hen uitdagen en shockeren:

Literatuur adresseert het raadsel van het menszijn, van het in de wereld zijn, zoekt de zielshoeken waar het geurt en kleurt en juicht of zo stinkt dat het doet kotsen (Korsten, 2006: 31).

Volgens Korsten is de ontleding op geen enkele wijze het probleem, maar wel de stijloosheid, domheid, gemakzucht en de geheugenloosheid (Korsten, 2006: 30). De oorzaak hiervan wijt hij aan de politiek en het onderwijs dat met zich laat sullen. Hij hekelt de veranderingen in het onderwijs die bij docenten een structurele vermoeidheid opleveren en die leerlingen werpen in het 'zoek het zelf uit' onderwijs (Korsten, 2008: 18). Hij pleit voor vakmatigheid, ook en wellicht juist voor vmbo'ers. Hij wil hiermee zeggen dat de vmbo'er geleerd moet worden om beter te lezen:

Belangrijk is hier dat het probleem niet is dat van een talige ontleding door een visuele cultuur. Probleem is het niet of slecht kunnen lezen van taal en beeld. Lukt het om leerlingen beter te leren lezen, dan is het, aan de hand van literatuur of het lezen van kunst, vervolgens mogelijk te werken aan plaatsbepaling en een verbrede sensibiliteit, oftewel, te werken naar meer stijl (Korsten, 2008: 19).

Een vmbo'er goed leren lezen is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Hoeveel sympathie ik ook kan opbrengen voor het standpunt van Korsten, toch denk ik dat hij de lat te hoog legt. In het vmbo moet het leren lezen in stappen uitgevoerd worden. Pas na een aantal stappen, kan een leesboek met meer diepgang aangeboden worden. Welke innovatieve ideeën hier een bijdrage aan kunnen leveren, belicht ik in hoofdstuk 3.

Om meer stijl aan te brengen, stelt Korsten een divers aantal fictiewerken voor die hij voor het vmbo geschikt acht. Het gaat om het beeldverhaal *Kruissteekjes* uit 2006 van Marjane Satrapi, de dichtbundel *Voor wie ik liefheb wil ik heten* uit 1966 van Neeltje Maria Min, de film *Paradise Now* uit 2008, gemaakt door een Palestijns Nederlandse filmer Hany Abu-Assad, een verhalenbundel *Koot graaft zich autobio* uit 1979 van Kees van Kooten en de novelle *Het fregatschip Johanna Maria* uit 1930 van Arthur van Schendel. Gebaseerd op mijn vierjarige carrière als docent Nederlands op het vmbo constateer ik dat deze boeken niet voorkomen op de boekenlijst van een vmbo-leerling. Daarbij moet gezegd worden dat ik deze werken nooit in mijn klas geïntroduceerd heb. Ik ben ook een vmbo-docent, zoekende naar geschikte titels voor mijn leerlingen en heb twee voorgestelde werken van Korsten bestudeerd. De film *Paradise Now* heb ik aan twee leerlingen uit een derde vmbo-t klas te leen gegeven. Een deel van de novelle *Het fregatschip Johanna Maria* van Arthur van Schendel heb ik vier leerlingen uit mijn eindexamenklas laten lezen. Een verslag hierover is te vinden in bijlage I. De conclusie is dat de film gewaardeerd wordt, omdat deze de wereld van de scholieren verbreedt. De novelle hebben de leerlingen niet kunnen waarderen, volgens hen is deze saai. Door de moeilijke taal haken de leerlingen resoluut af en vindt er geen leesbevordering plaats. Hierbij moet worden aangetekend dat deze conclusie gebaseerd is op een steekproef van kleine omvang (n=2 en n=4). Ik ben het met Korsten eens dat deze fictiewerken een verbreding van stijl brengen, alhoewel hemel en aarde bewogen moet worden wil de vmbo'er dat inzien.

Korsten zegt dat de bovenstaande werken de nodige plaatsbepaling vereisen. Hij raadt in het kader daarvan aan de werken klassikaal te lezen. Literatuur leeft immers niet door individuele genieting of individueel verslag (Korsten, 2008: 20). Ik vrees dat dit geen realistische opvatting is, voor één boek is dit mogelijk, maar gezien het programma van examenonderdelen kunnen er niet meer werken klassikaal behandeld worden. Een andere mogelijkheid zou mijns inziens zijn om voor leerlingen eerst een literaire context te maken en vervolgens enkele fragmenten voor of samen te lezen, zodat ze op weg geholpen worden om zelfstandig verder te lezen.

Ik ben van mening dat er voor de literatuurlessen op het vmbo een combinatie gezocht moet worden van leerling-gericht literatuuronderwijs en de cultuurgerichte aanpak. Op het vmbo is er geen sprake van lessen in literatuurgeschiedenis, van chronologisch of thematisch literatuuronderwijs zoals die in literatuurmethodes van de bovenbouw van de havo of het vwo aangeboden wordt, maar wel wordt er aandacht besteed aan de literaire ontwikkeling van de leerling.

Mijn standpunt vind ik in grote lijnen verwoord in de bijdrage van Mathijsen aan de bundel *Leescultuur onder vuur*. Volgens haar is het is de taak van de docent om leerlingen te begeleiden en literatuur toegankelijk te maken (Mathijsen, 2006: 12). Een vleugje cultuur mag de leerling best door de strot geduwd worden. Het lezen van klassieke teksten is essentieel voor Mathijsen, maar dan moet er een leesbare editie komen, aangepast aan het publiek. Daarnaast vind ik het van belang om aansluiting te zoeken bij de belevingswereld van de leerlingen. De noodzaak om teksten te

actualiseren en leerling-gericht te werken is groter bij vmbo'ers dan bij leerlingen in de bovenbouw van de havo of het vwo. In de volgende paragraaf werk ik dit verder uit.

2.2 Een klassiek werk op het vmbo

Mathijsen schrijft dat klassieke literaire werken niet bestaan als ze niet worden 'gemaakt'. Het lezen van een literair werk als de *Max Havelaar* veronderstelt afspraken over de symboolwaarde. Ze beargumenteert dat als de leraar Nederlands niet zou eisen dat dit boek door een vwo-leerling gelezen wordt, de *Max Havelaar* geen klassieker zou zijn (Mathijsen, 2006: 12). Aan de vwo-leerlingen worden eisen gesteld betreffende de literaire ontwikkeling, literaire begrippen en de literatuurgeschiedenis (een goede site voor exameneisen per niveau is www.examenblad.nl). De vwo-docent kan zijn eisen stellen. Op het vmbo liggen de zaken anders. Ten eerste zijn er geen criteria voor het fictieonderwijs op het vmbo (zie hoofdstuk 3). Ten tweede is er met eisen stellen nog geen leesplezier bereikt. Ik zie dan ook een oplossing in de combinatie van de opvattingen van Verboord, Korsten en Mathijsen. Ik stel een leerling-gerichte aanpak voor om de leerling welwillend te houden tegelijkertijd met een verbreding van stijl in de leeslijst van de vmbo'er. Een hertaling van een klassiek werk kan op het vmbo de leeslijst een nieuw leven inblazen.

Verboord stelt echter dat docenten in principe de cultuurgerichte en leerling-gerichte benaderingen kunnen combineren, maar dat de praktijk anders uitwijst (Verboord, 2006: 38). Zoals in § 2.1 beschreven, prefereert hij de leerling-gerichte aanpak om een betere leesfrequentie in de toekomst te garanderen. Met de verbreding van stijl bedoelt Korsten dat er les gegeven moet worden over de kunst die confronteert en die de rand van het begrijpelijke opzoekt (Korsten, 2008: 20). Als docenten lesgeven over de ontregeling van de kunst, vervolgt Korsten, geven we de leerlingen het nodige houvast om zichzelf te handhaven in de complexe maatschappij. Leerlingen blijven lezers als ze door docenten geïnspireerd worden, als docenten leren de leerlingen om te gaan met verscheidenheid en nuances in de literatuur. Met deze opvattingen legt deze wetenschapper de lat wel erg hoog. De onderwijspraktijk heeft mij namelijk laten zien dat we ons moeten inspannen om de jongeren aan het lezen te krijgen. Als die stap gemaakt is, kunnen we mogelijk overgaan om iets van ons cultureel literair erfgoed aan te bieden.

Die kennismaking moet een goede ervaring zijn zodat leerlingen zich mogelijk gaan interesseren voor ander literair werk uit het verleden. Het is dan van groot belang dat er leesbare edities op de markt komen voor een breder leespubliek. Daarmee maak ik een begin: ik hertaal en bewerk een leesbare *Reize door het Aapenland* voor vmbo'ers en ik maak een leerling-gericht vmbo-t-lespakket met een degelijke, inhoudelijke verbreding van stijl. Hierin leren de leerlingen de tekst te actualiseren, zodat ze de wereld van toen en nu met elkaar kunnen vergelijken. Hiermee is mijn deelvraag beantwoord welke literatuurbenadering naar mijn mening goed aansluit bij de doelgroep.

3 Hoe dan wel? Ideeën te over

In het onderzoek *Wie leest, heeft de wereld binnen handbereik* van Stichting Lezen worden de knelpunten die docenten ervaren belicht. Docenten kunnen deze knelpunten benoemen en wellicht aan de bel trekken bij de directie, maar daarmee zijn de obstakels niet uit de weg. Ongeacht de perikelen zullen docenten aan de slag moeten om er zorg voor te dragen dat leerlingen lezen. Hoe doen ze dit? Welke voorwaarden zijn er nodig in het literatuuronderwijs om jongeren te stimuleren om te gaan lezen?

In het vorige hoofdstuk heb ik de literatuurbenadering die goed aansluit bij vmbo'ers uiteengezet. In dit hoofdstuk beschrijf ik de werkwijze om leerlingen te laten lezen en hoe dit mogelijk verbeterd kan worden. Als eerste bespreek ik de aanpak van Theo Witte (Witte, 2008). Deze aanpak heeft een ondersteunende functie voor docenten. Vervolgens beschrijf ik een aantal sites die zowel de docent als de leerling kan gebruiken om geschikte titels te vinden. Daarna zet ik het stappenplan van Marzano en de leesbevorderingactie 'De Weddenschap' uiteen. Deze actie laat zien welke boeken er op het vmbo gelezen worden. Ook besteed ik aandacht aan het ontbreken van eisen in het literatuuronderwijs op het vmbo. Als laatste beschrijf ik een aantal praktische ideeën van individuele docenten over leesbevordering.

3.1 Leren lezen

De vakdidacticus Theo Witte, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, beweert dat het leren lezen van fictie een proces is dat docenten systematisch en gestructureerd kunnen begeleiden (Ros, 2010: 2). Hij wil van de willekeur af die in het fictieonderwijs aanwezig is. Met het doel om een instrument te ontwikkelen dat de literaire ontwikkeling kan bepalen en bevorderen, startte hij zijn onderzoek met de volgende insteek: het gaat er niet om wat leerlingen moeten weten, maar wat leerlingen in eerste instantie kunnen. Zijn motto is: het juiste boek en de juiste opdracht per leerling. Dit is wat elke docent beaamt en graag zou willen, maar wat niet uitvoerbaar is. Witte realiseert zich dat docenten daar hulp bij moeten krijgen. Hiervoor heeft hij in samenwerking met Stichting Lezen een website ontwikkeld, www.lezenvoordelijst.nl waar zowel de leerling als de leerkracht zich kan aanmelden. Op de lijst staan 200 titels met vermelding van het leesniveau van literaire competentie. Het leesniveau 1 is gericht op belevend lezen, niveau 6 reikt naar een academisch leesniveau. Het is de bedoeling dat op deze site ook boekspecifieke opdrachten komen te staan die leerlingen en docenten kunnen gebruiken. Bij elk boek komen drie opdrachten van verschillend niveau met als doel dat leerlingen klimmen naar een hoger niveau en zich bewust worden van hun literaire ontwikkeling.

Witte heeft zeven jaar onderzoek gedaan naar literatuuronderwijs op middelbare scholen. Hij heeft zich gericht op havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Deze doelgroep ligt buiten mijn onderzoek, maar de aanpak van Witte is een voorbeeld voor vmbo-docenten. Witte is namelijk bezig zijn verhaal voor fictieonderwijs in de bovenbouw te vertalen naar de onderbouw (Ros, 2010: 4) en sommige titels van de onderbouw zijn wellicht bruikbaar voor de bovenbouw van de vmbo. De leesniveaus van Witte sluiten tevens aan op de referentieniveaus van de commissie-Meijerink. Voor mijn doelgroep is dit niveau 2F: eind vmbo (zie voor nadere informatie

http://digischool.kennisnet.nl/community_ne/referentieniveaus). Het niveau 2F houdt in dat de leerling eenvoudige adolescentenliteratuur en zeer eenvoudige volwassenenliteratuur belevend en herkendend kan lezen. Niveau 3F is voor eind havo en mbo 4. De leerling kan in deze fase adolescentenliteratuur en eenvoudige volwassenenliteratuur kritisch en reflecterend lezen (Ros, 2010: 4).

In een van de filmpjes die via de site lezenvoordelijst.nl te downloaden zijn, *Theo Witte over literaire ontwikkeling*, spreekt Witte over zijn onderzoek. Hier stelt hij het aansluitingsprobleem als de oorzaak van het motivatiegebrek van leerlingen aan de kaak. De docent laat leerlingen boeken lezen die ze eigenlijk nog niet begrijpen. Er is dus geen oog voor individuele leesontwikkeling. Een boekenlijst aan de leerlingen voorleggen is alsof ze een pagina van een telefoonboek ontvangen. Daarbij krijgen ze theorie over stijl en beeldspraak, terwijl ze daar nog niet aan toe zijn. Hierbij geeft Witte een voorbeeld van het boek *Het gouden ei* van Tim Krabbé. De docent stelt traditiegetrouw vragen over de motieven en perspectieven van het boek. Leerlingen worden voorbereid op zulke vragen en plukken voor hun leesdossiers verslagen van het internet. Op deze manier komen leerlingen, volgens Witte, niet tot de kern van het boek. Ze willen bijvoorbeeld eerder weten waarom de hoofdpersoon iemand levend begraaft. Met dit voorbeeld is de discrepantie tussen wat de leerling kan en wat de docent verlangt, aangetoond. Witte adviseert om te letten op de verschillende literaire ontwikkelingsfases waarin de leerling zich bevindt. Aan een beginnende lezer moeten dus andere vragen gesteld worden dan aan een leerling vlak voor de afronding van zijn literatuurschoolonderzoek.

Uit voorgaande hoofdstukken blijkt al dat een leerling geholpen moet worden om een actieve lezer te worden. Dit is niet eenvoudig. De leerling moet namelijk door de docent uitgedaagd worden om te lezen en, zoals Korsten beweert, de docent moet de leerling leren lezen (Korsten, 2008). De aanname van Witte is dat er een bepaald fundament moet zijn dat stevig genoeg is voordat de leerling de stap naar een hoger niveau kan zetten. Tevens is het van belang dat leerlingen voldoening ervaren tijdens het lezen en het maken van de opdrachten (Witte, 2008b). Witte constateert dat er in de onderbouw te weinig gelezen wordt (zie voor nadere informatie: http://www.youtube.com/watch?v=9GKd3a9z4_s) en er dus geen stevig fundament gelegd wordt. De consequentie hiervan is dat de bovenbouwleerling met een te laag startniveau moeite heeft om zijn leesvaardigheid te verbeteren.

In *Theo Witte over literaire ontwikkeling* stelt Witte dat zijn website met 200 titels en uitwerkingen zal gaan werken als leerlingen en docenten zien dat er vooruitgang wordt geboekt. Die veronderstelling wordt gedeeld door docente Nederlands Marlies Schouwstra op een ander filmpje van de site van Witte, geïntroduceerd als *Hoe ga je als docent om met verschillende leesniveaus*. Schouwstra vertelt dat als ze het niveau van de leerling weet, ze gericht een leesadvies kan geven. Het systeem van Witte kost haar in vergelijking met klassikaal lesgeven meer tijd. De reden dat ze kiest voor deze andere aanpak is dat ze een beter contact met de leerlingen opbouwt. Dit levert haar meer lesplezier op.

Het voordeel van deze site is dat de docent geholpen wordt didactisch maatwerk te kunnen leveren. Een nadeel van de site van Witte is dat deze slechts te gebruiken is voor docenten en leerlingen in de

bovenbouw van de havo en vwo. Het is belangrijk dat er een soortgelijke site van Witte ontwikkeld wordt die gericht is op vmbo-leerlingen en vmbo-docenten.¹

Een ander initiatief is de site fictiedossiervmbo.nl. Deze is opgezet door het netwerk van Overijsselse bibliotheken. De site is sterk visueel opgezet. Bibliothecarissen hebben deze thematische en overzichtelijke website met vmbo-docenten samengesteld. Van elk fictiewerk is een afbeelding, een korte beschrijving van de inhoud en van de schrijver of filmmaker opgenomen. Daarnaast worden met asterisken drie niveaus aangeduid. Deze site komt in de buurt van het didactische maatwerk dat Witte aanlevert. Het verschil met de site van Witte is dat hier geen sprake is van begeleidende opdrachten bij de boeken.

Het gaat de opzet van deze scriptie te buiten alle handige sites voor het aanbod van leesboeken uitgebreid te bespreken. Ik houd het hierbij bij vermelding van andere informatieve sites voor leerling en docent: www.literatuurplein.nl, www.leesmij.nu, www.youngadultbooks.nl, www.dejongejury.nl, www.boekenzoeker.org, www.bibliotheek.nl en www.leestipmachine.nl.

3.2 De vijf stappen van aanpak: 'Vrij, veel, vrolijk lezen'

Om terug te komen op de vraag hoe de leerling aan het lezen te krijgen is, beschrijf ik het stappenplan van Robert Marzano (Marzano, 2004). Op de conferentie 'Resultaat met taal' gehouden door het CPS op 8 oktober 2010, volgde ik een workshop 'Vrij, veel, vrolijk lezen' gegeven door Lucia Fiori. Hier werden docenten geïnformeerd over de vijf stappen van aanpakken om vmbo-leerlingen te laten lezen. Het uitgangspunt is de belangstelling van de leerling. Als de interesse van de leerling bij Ferrari's ligt, zou een boek over Ferrari's een impliciete manier zijn om de leerling aan het lezen te krijgen. De eerste stap van aanpak is niet de vraag te stellen 'Wat wil je lezen?' maar 'Wat zijn je hobby's?' De tweede stap is dat de leerlingen leesmateriaal kiezen dat aansluit bij hun interesses. De derde stap is dat de docent voor lestijd zorgt zodat de leerlingen ongestoord kunnen lezen. Het minimum is twee keer 20 minuten lezen per week. De docent gaat zelf ook lezen. De daaropvolgende stap is dat de leerlingen hun reactie op het leeswerk vast gaan leggen. De vijfde stap is dat leerlingen interactief aan de slag gaan met de informatie. Dit kan bijvoorbeeld al door klassikaal de leerlingen te betrekken bij korte boekbesprekingen van individuele leerlingen.

Het accent ligt op het vrije karakter van deze aanpak: als leerlingen het gevoel hebben dat ze geen verplichtingen hebben, genieten ze optimaal van een boek. In tegenstelling tot het onderzoek van Kortlever en Lemmens (zie § 1.2) heeft dit stappenplan tot doel dat de moeilijkheidsgraad van het boek aansluit bij het leesniveau van de leerling. De interesse van de leerling is bepalend voor het tekstuele aanbod.

Ik ben ervan overtuigd dat leerlingen niet uit zichzelf naar *Reize door het Aapenland* zullen grijpen. Er zijn leerlingen die zich interesseren voor geschiedenis, maar de link naar dit boek zal op toeval berusten. Het is mijns inziens daarom beter dat vmbo-leerlingen op de middelbare school les krijgen over oude literaire werken, zodat ze zich er in de toekomst voor kunnen openstellen.

¹ Via een docent Nederlands van het Sint-Gregorius College te Utrecht en van Lucia Fiori heb ik te horen gekregen dat men momenteel bezig is om de site van Witte voor het vmbo te kwalificeren. Deze zou in het najaar 2012 gepubliceerd worden.

3.3 Vmbo-campagne 'De Weddenschap'

Een andere manier om lezen aantrekkelijk te maken voor leerlingen is door gebruik te maken van vrijetijdsbestedingen van vmbo'ers, bijvoorbeeld het luisteren naar (rap)muziek en film kijken. Dit doet Stichting Lezen dit schooljaar met de leesbevorderingactie 'De Weddenschap' voor leerlingen in het vmbo. Drie bekende Nederlanders dagen jongeren uit om drie boeken te lezen in een half jaar tijd. De leerkracht kan de gehele klas opgeven of de vmbo'ers kunnen zich individueel via de site www.deweddenschap.nl aanmelden. Leerkrachten Nederlands hebben het promotiemateriaal van Stichting Lezen ontvangen. Bij het promotiemateriaal zijn briefkaarten toegevoegd, waar de QR-code op afgebeeld staat. Met deze code en een moderne mobiele telefoon kan de tekst gelezen worden en kan doorgeklikt worden naar de filmpjes. Door mee te doen, kunnen de jongeren een iPad winnen.

3.3.1 Wat wordt er in de onder- en bovenbouw van het vmbo gelezen?

De jonge BN'ers vertellen in hun filmpjes welke boeken ze gaan lezen. Gezien de titels van de boeken daagt rapper en acteur Yes-R voornamelijk onderbouwleerlingen van het vmbo uit. Hij leest *Roodkapje was een toffe meid* van Marjet Huiberts (dit boek is inclusief een cd), *De jongen in de gestreepte pyjama* van John Boyne en het stripboek *De beproeving* van Stephen King.

Model en presentatrice Nadia Palesa leest in een half jaar tijd twee boeken van de Slash-reeks *Miss Dakloos* van Lydia Rood en *Latino King* van Bibi Dumon Tak. De Slash-reeks is opgezet door de schrijver Edward van de Vendel en wordt uitgegeven door Querido. Het principe van de boekenreeks is dat een bekende schrijver het verhaal optekent van een jongere met een bijzonder levensverhaal (zie voor nadere informatie <http://www.queridokinderenjeugdboeken.nl/web/Slash.htm?id=78206>). Als derde boek leest Palesa *De hongerspelen* van Suzanne Collins.

De skater en acteur Sergio Hasselbaik, bij jongeren beter bekend als Sergio H., leest *Dit is geen dagboek* van Erna Sassen, *Rotjongens* van Bibi Dumon Tak en *De belevenissen van een muurbloem* van de hand van Stephen Chbosky. Palesa en Hasselbaik richten zich zowel op de onder- als op de bovenbouwleerlingen van het vmbo.

De site over 'De Weddenschap' is zowel voor leerlingen en docenten interessant. Docenten kunnen er geschikte titels van afhalen, filmpjes tonen en ze komen ook via de reacties van leerlingen te weten hoe de boeken ervaren worden. De site bevat geen opdrachten die bij de boeken horen.

3.4 Eisen aan fictiewerken?

Bovenstaande theorie van Witte, de websites en leescampagne die gericht zijn op het nieuwe aanbod en geschikte leestitels voor vmbo'ers doen de vraag rijzen aan welke eisen het fictieonderwijs van vmbo-docenten moet voldoen. Met wat voor soort fictiewerken en van welk niveau moet een leerling het schoolexamen literatuur in?

Vanuit het vmbo-onderwijs zijn geen vastomlijnde criteria voor fictiewerken bekend (zie voor nadere informatie: www.examenblad.nl). Leerlingen kunnen dus in principe alles lezen, zolang het geen pornografische of racistische literatuur betreft (zie voor nadere informatie <http://www.fictiedossiervmbo.nl/info/handleiding.html>). Wat pornografisch of racistisch te noemen

is, is ter beoordeling van de docent. Het komt er dus op neer dat de docenten de specifieke eisen stellen. Deze zijn gerelateerd aan hun opvattingen over fictieonderwijs, maar ook aan hun (on)bekendheid met bepaalde fictiewerken. Per school verschilt het aantal boeken en/of films dat leerlingen moeten lezen voor hun schoolexamen literatuur. Ik geef hier twee voorbeelden. Op de Sint-Vitusmavo (vmbo-t) te Naarden wordt van de leerlingen uit vmbo-4 verwacht dat ze tijdens het schoolonderzoek literatuur vier boeken van verschillende auteurs bespreken en twee films die klassikaal zijn bekeken. Dit zijn geen vertaalde boeken en ook de films zijn van Nederlandstalige filmmakers. Er is een literatuurlijst door docenten opgesteld, maar leerlingen mogen in overleg andere titels kiezen. De leerlingen maken zelfstandig een leesdossier dat enkel als een voorbereiding op het mondeling dient. Docenten delen aan het begin van het vierde leerjaar vragen uit die een leidraad vormen voor het fictiedossier. Op het fictiedossier worden de leerlingen niet beoordeeld. Op het Sint-Gregorius College in Utrecht moet de leerling in vmbo-4 tijdens het mondeling Nederlands zes boeken bespreken. Deze boeken zijn geen vertaalde werken en de leerlingen mogen per auteur een titel lezen. Leerlingen mogen zelf titels aandragen, maar kunnen ook kiezen uit een literatuurlijst. In de derde klas wordt al een start gemaakt met de voorbereiding op het mondeling. Klassikaal wordt er in vmbo-3 *Oeroeg* van Hella S. Haasse gelezen en de leerlingen kiezen al een boek van de literatuurlijst vmbo-4. Leerlingen maken bij elke titel een basisverslag en vervolgens krijgen ze tijdens de les een verdiepingsopdracht. Deze verslagen vormen samen het leesdossier dat ze meenemen naar het mondelinge examen literatuur.

De conclusie uit het beleid van deze twee scholen is dat er uiteenlopende eisen aan de vmbo-leerlingen worden gesteld. De vraag is of het van belang is om hier overeenstemming over te krijgen. Ik sluit mij aan bij de mening van Witte dat het belangrijker is dat leerlingen reflecteren op literatuur en dat er hiervoor al in de onderbouw een basis is gelegd waarop de leerlingen kunnen bouwen. Als leerlingen voldoening ervaren, gaan ze pas meer lezen. In de volgende paragraaf wordt uitgelegd hoe docenten manieren vinden om de literaire ontwikkeling van vmbo'ers te funderen.

3.5 Ideeën van individuele vmbo-docenten

De leescampagne 'De Weddenschap' is een manier om bij vmbo'ers leesplezier te ontwikkelen en ervoor te zorgen dat vmbo'ers meer leeskilometers maken. De docent Nederlands kiest ervoor om deze campagne, die als hulpmiddel voor leesbevordering dient (zie § 1.2.5), het klaslokaal in te brengen. Welke ideeën hebben docenten zelf om lezen leuk te maken voor vmbo'ers en een basis te leggen voor hun literaire ontwikkeling?

Vmbo-docente Marijke Potters van het Clusius College wil de veel voorkomende fraude beperken bij het maken van een fictiedossier en laat de leerlingen vier boeken uitzoeken rond een zelfgekozen thema. Op deze manier is al een eerste, grote stap gemaakt in de literaire ontwikkeling van de leerling. In een werkstuk moeten de leerling hun thema verantwoorden en hun eigen mening onderbouwen met argumenten en citaten die ze uit de boeken halen (Ros, 2010: 3).

Anita Postma, docent aan het Stedelijk Lyceum in Enschede, beaamt dat het maken van een leesdossier een crime is voor vmbo'ers. Haar leerlingen lezen niet graag. Wat de leerlingen motiveert zijn de 'makkelijk lezen'-boekjes. Boekjes uit de Troefreeks zijn dun, gemiddeld 100 pagina's. Het taalniveau is vergelijkbaar met avi-niveau 5-6 en iedere zin staat op een nieuwe regel. De onderwerpen als homosexualiteit, pesten en adoptie spreken aan. Postma maakt het uitkiezen van

een boek aantrekkelijk door er een boekenmarkt van te maken. Alle boeken worden op tafel gelegd. Door naar de belangstelling van de leerling te vragen wordt er een keuze gemaakt. Leerling lezen de flaptekst en vervolgens moeten ze opschrijven waar het boek volgens hen over gaat (Krijnsen, 2008: 3). Als die verwachting opgeschreven is, is er een begin gemaakt met het leren reflecteren op een boek. Als het boek uit is, komen de docent en de leerling hierop terug.

Op bovenstaande school worden voorleeswedstrijden gehouden. Hiermee heeft deze school de prijsvraag 'Lezen in het vmbo' van Stichting Lezen gewonnen. Volgens het juryrapport waren de sterke punten: de gestructureerde aanpak, de schoolbrede presentaties en de variatie aan verwerkingsvormen (Krijnsen, 2008:3). In de onderbouw werden er schoolbreed twee weken uitgetrokken om het boek en de film van *Kruistocht in spijkerbroek* te bespreken. Een groot voordeel is dat het Stedelijk Lyceum naast de bibliotheek in Enschede staat. Leerlingen mogen zelfs tijdens de les met hun schoolpas naar de bibliotheek. Zo wordt lezen laagdrempelig.

Een andere leuke aanpak van lezen is een verwerkingsopdracht die ik te horen kreeg van de schrijver Edward van de Vendel (zie interview in bijlage IX). Hij vertelde over een leesles op een landbouwschool die hij had bijgewoond. De leerlingen moesten zijn boek *Een verhaal met een tong* lezen. Daarvoor kregen ze de opdracht om foto's van meisjes uit tijdschriften te knippen die leken op Lizja, het meisje op wie de hoofdpersoon (Dimmie) verliefd was. Ze moesten het boek dus wel lezen om te weten hoe ze eruit zag. De leerlingen kregen ook de opdracht om de route te tekenen van de reis in Egypte die Dimmie, zijn vader en zijn opa maakten.

Vakoverstijgende projecten zijn manieren om lezen in de hand te werken. Zo kan de docent drama helpen om met leerlingen een scène uit een boek na te spelen. De docent tekenen kan de opdracht om een aantal bladzijden van een boek te illustreren ondersteunen. De docent geschiedenis kan meewerken om een contextueel kader te creëren voor het boek *Oeroeg* van Hella Haasse dat in de lessen Nederlands klassikaal gelezen wordt. Dit gebeurt in de derde klassen van het vmbo-t op het Sint-Gregorius College.

Schrijverbezoeken kunnen geregeld worden zodat leerlingen de persoon zien achter het boek. Op de Sint-Vitusmavo (vmbo-t) wordt dit bekostigd uit het potje parascolaire dagen om het budget van de sectie Nederlands niet te zwaar te belasten. Helen Vreeswijk, auteur en onderzoeker, is in 2010 uitgenodigd. Zij heeft een geheel delictonderzoek in scène gezet. Dit heeft leerlingen erg aangesproken. Zij hebben met ongeloof gereageerd toen ze voor de groep bekende dat ze dyslectisch is. In hun beleving is lezen met dyslexie al bijna onmogelijk. Voor hen is het ineens voorstelbaar dat een dyslect zelfs een boek kan schrijven. De docenten Nederlands zagen dat de meeste leerlingen uit zichzelf een boek van de uitgenodigde schrijver gingen lezen.

Deze ideeën en andere initiatieven van docenten die lesgeven op de laagste niveaus van het vmbo tot in de bovenbouw van het vmbo-t tonen aan dat het lezen voor leerlingen wel degelijk aantrekkelijk gemaakt kan worden. De stimulans om lezen leuk te maken berust veelal op de motivatie van een docent (Van den Bulk e.a., 2010, zie ook Ros, 2011: 41). Die docent moet strijden om budget te krijgen voor projecten, om collega's mee te krijgen om het belang van lezen schoolbreed uit te dragen en om daadwerkelijk nieuwe boeken voor school aan te schaffen. Ik schaar mij in de groep van enthousiaste docenten en vind daar mijn motivatie om te onderzoeken hoe een boek als *Reize door het Aapenland* het best hertaald kan worden voor de leerlingen van het vmbo. Over dit pionierswerk gaan hoofdstukken 4, 5 en 6.

4 Een achttiende-eeuws literair werk stijlvol hertalen naar eenvoudig, hedendaags Nederlands

Hoe zijn bestaande inzichten over een hertaling of een bewerking van klassieke werken te verwerken in *Reize door het Aapenland* voor vmbo'ers? In dit hoofdstuk besteed ik aandacht aan de actuele vragen *of* men moet hertalen en *hoe* men moet hertalen. Enkele opvattingen over deze discussie worden in dit hoofdstuk behandeld. Deze vragen zijn niet origineel. In het boek *Denken over vertalen* dat een goed overzicht van vertaalbeschouwingen biedt, komen dezelfde vragen, maar dan over vertalen, geregeld terug (Naaijens & Koster, 2010). Er is een vergelijking te maken in het proces van vertalen en hertalen. Voor de duidelijkheid volgt eerst een uitleg over de termen vertalen, hertalen, bewerken en herspellen. Deze begrippen worden in dit hoofdstuk en in hoofdstuk 5 gebruikt.

4.1 Vertalen, hertalen en bewerken

Een vertaling is een tekst van een andere taal naar het Nederlands, of andersom. Hertalen is de term voor vertalen van het Nederlands naar het Nederlands. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen literair hertalen en letterlijk hertalen (Mathijssen, 2007). Deze laatste manier van hertalen wordt ook vertalen genoemd. Hiervan wordt gesproken als een oud Nederlandse tekst naast het moderne Nederlands staat die precies de woorden volgt en die, zoals Mathijssen omschrijft, bleekjes afsteekt bij het echte werk (Mathijssen, 2007). Een voorbeeld hiervan is de vertaling van *Gysbregt van Aemstel* van Hessel Adema. Een bewerking is een oude tekst vrijer, wellicht creatiever, hertalen (of vertalen als de oorspronkelijke tekst uit een andere taal komt). Een voorbeeld hiervan is *Gijsbrecht* van Van de Vendel naar het zeventiende-eeuwse literaire werk *Gysbregt van Aemstel* van Joost van den Vondel of de film *Kruistocht in spijkerbroek* van de regisseur Ben Sombogaart naar het boek van Thea Beckman. Onder herspellen wordt verstaan dat de woorden volgens de huidige spellingsregels gespeld worden, ook als die woorden verouderd zijn. De liederenbank maakt hier veelal gebruik van, de woorden van een lied worden in beginsel gespeld volgens huidige normen. Op die manier zijn de liederen uit voorgaande eeuwen gemakkelijker op te zoeken (zie voor nadere informatie <http://www.liederenbank.nl/index.php?lan=nl&actie=herspellen>).

Er zijn verschillende redenen om te hertalen. Marita Mathijssen stelt in haar artikel *Een knieval voor de luie lezer* dat als er ergens iets gedaan kan worden aan het leuk vinden om oude, historische teksten te gaan lezen, dit op de middelbare school moet gebeuren. Maar als de goedwillende lezer begint aan een historische tekst, moet het hem wel gemakkelijk gemaakt worden. De omstandigheden moeten dus optimaal zijn, wil de middelbare scholier leesplezier ervaren (Mathijssen, 2003). Volgens Riet Schenkeveld is herspellen een manier om de lezer uit zijn achterstandpositie ten opzichte van zijn vroegere leesgenoot te helpen. Op internationaal niveau gebeurt dit ook. Mathijssen vindt dat enkel de herspelling van een historische tekst de lezer niet genoeg helpt, het blijft slechts in haar bewoording een 'oppervlakkige facelift'. Hertalingen raken volgens haar beter de inhoud van klassiekers. Ondanks de moeilijkheden die met het hertalen gemoeid zijn, zoals woorden die niet meer bestaan of woorden die in de loop der jaren van betekenis veranderd zijn, vindt Mathijssen het navertellen van een historisch verhaal de beste verbinding tussen heden en verleden. Het actualiseren van historische teksten door hertaling en vrolijk commentaar zal volgens haar de tekst comfortabeler voor de lezer maken (Mathijssen, 2003).

4.2 Vijf basisregels

Een oude literaire tekst hertalen ziet Mathijsen als de enige weg naar de hedendaagse lezer. Naar haar mening kunnen we niet meer veronderstellen dat de moderne lezer de taal van vóór 1850 zomaar begrijpt (Mathijsen, 2007). Hiermee zegt ze dat het oude Nederlands een vreemde taal is geworden, zoals het Engels of Frans. Bij literaire vertalers zijn er codes en afspraken voor het omzetten van de brontaal naar de doeltaal (Mathijsen, 2003). Deze zijn er niet voor literair hertalen. Mathijsen doet een poging tot het opstellen van enkele basisregels. Die basisregels zouden er voor moeten zorgen dat teksten hun karakter behouden. Hieronder worden de basisregels van Mathijsen weergegeven over hoe een tekst hertaald zou moeten worden. In de literatuur zijn weinig reacties van andere wetenschappers te vinden. Deze reacties en andere voorstellen worden hieronder geanalyseerd met als doel om *Reize door het Aapenland* wetenschappelijk en verantwoord te hertalen.

De eerste eis is dat er een betrouwbare editie voorhanden moet zijn, anders is de hertaling nergens op te baseren (Mathijsen, 2003: 127).

De tweede regel is dat het tempo en de (literaire) normen van het origineel gewaarborgd moet worden. Ton van Strien en Johan Koppenol tekenen hiertegen protest aan, want een dergelijke regel is bijna niet toepasbaar. Mathijsen schrijft in hetzelfde artikel dat met het verkorten van de lange prozazinnen ‘het ritme van de prozatekst geschaad kan worden’ (Mathijsen, 2003: 126, zie ook Van Strien & Koppenol, 2004: 249). Overigens is het extreem moeilijk om bijvoorbeeld achttiende / negentiende-eeuwse beschrijvingen, die met een blik uit de eenentwintigste-eeuw omslachtig lijken, te moderniseren als het tempo behouden moet blijven. Al in de achttiende eeuw geeft Friedrich Schleiermacher (1768-1834) zijn mening in een beschouwing over het vertalen van teksten indien talen of dialecten wat betreft afstamming en tijd uit elkaar liggen:

(...) hoe meer het zo zal zijn dat geen enkel woord in een taal precies met een woord in de andere taal overeenkomt, geen enkele verbuiging in de ene taal precies hetzelfde veelvoud aan verhoudingen zal bevatten als in de andere (Schleiermacher, 2010: 41).

Als woorden niet meer gebruikt worden, zoals ‘kaarden’ of ‘toelast’, ziet Mathijsen slechts één oplossing: de woorden behouden en commentaar toevoegen. Dan blijft tevens het klassiek type teksteditie behouden die dan slechts gelezen wordt door een kleine groep van neerlandici. Het is juist de bedoeling dat er vernieuwing komt in edities van klassieke werken zodat teksten toegankelijk worden voor een breder publiek.

Bij het uitbrengen van vernieuwde edities is het van belang om de doelgroep voor ogen te houden. Voor de bovenbouw van het gymnasium of atheneum zouden lange fragmenten van de originele teksten opgenomen kunnen worden. Op deze manier zijn die leerlingen zich wel bewust van de ouderdom van de tekst, maar gaat er tegelijkertijd niet te veel energie en tijd in het leesproces zelf zitten. Het kan per tekst verschillen of er gekozen wordt voor een herspelling of een hertaling. Dat is mede afhankelijk van het tijdvak waaruit de tekst komt. Voor poëzie zal men wellicht terughoudender zijn met vergaande hertalingen, omdat dan ook zaken als metrum en rijm verstoord worden. Mijns inziens zal voor middelbare scholieren een zestiende- of zeventiende-eeuwse tekst op rijm hertaald moeten worden, maar bij poëzie uit de negentiende eeuw kan een herspelling al veel

verduidelijken. Voor de hertaling van *Reize door het Aapenland* voor vmbo'ers is deze tweede basisregel niet toe te passen. De lange zinnen moeten naar mijn mening drastisch ingekort worden met als gevolg dat het tempo van het origineel niet gewaarborgd wordt.

Om bovenstaande reden kan ik de derde basisregel ook niet garanderen:

Een hertaling mag niet ingekort worden, tenzij de vertaler dat goed aangeeft. Binnen een zin mogen geen woorden weggelaten worden (Mathijsen, 2003: 127).

Deze basisregel wordt niet altijd gerespecteerd. Een ander voorbeeld hiervan zijn de weglatingen van vele uitweidingen in de *Max Havelaar* van Multatuli. Hier ga ik in § 4.4.1 op in.

Mathijsen geeft zelf toe dat haar vierde regel geen gemakkelijke is. Het betreft hier het klankniveau, het metaforenniveau en het ritme die gerespecteerd moeten worden:

De hertaler zou moeten proberen de onderliggende literaire structuren van een tekst te ontbloten en die te respecteren in zijn hertaling (Mathijsen, 2003: 127).

Op deze manier zou de hertaling, evenals het origineel, ook een kunstwerk kunnen worden. Van Strien en Koppenol vinden hertalen op die wijze een onmogelijke opgave. Ze vragen zich dan ook af waarom iemand een bewerking zou prefereren boven de oorspronkelijke tekst (Van Strien & Koppenol, 2004: 249).

Ten slotte de vijfde regel van Mathijsen die betrekking heeft op de commentaar. De commentaar moet te hulp schieten als de hertaling niet voldoet aan de inhoud van de historische tekst. Dat een historische tekst niet meer om een toelichting heen kan, stelde W. Gs. Hellinga in de jaren '50 uit de vorige eeuw al vast (Hellinga, 1956). Van hertalen was toentertijd nog geen sprake, maar de vraag wat men moest doen om een historische tekst toegankelijk te maken voor het eigentijds publiek, speelde wel. Zijn kritiek op edities van literaire werken uit zijn tijd is dat de commentaar niet gericht is op het publiek. Hellinga is van mening dat de commentaar bij de tekst begrijpelijk moet zijn voor de jeugdige lezer. Dit is de enige manier om het contactverlies dat ontstaat tussen hedendaagse lezer en een klassieke tekst te voorkomen. De opvatting van Hellinga over de noodzaak van adequaat commentaar is vergelijkbaar met de huidige mening van Mathijsen. Het enige verschil is dat Hellinga nog spreekt van een literaire tekst in zijn eigen vorm terwijl Mathijsen stelt dat dit heden ten dage niet meer lukt. Hertalingen zijn hoognodig om lezers te behouden.

In de conclusie van haar artikel maakt Mathijsen zich sterk voor leesbare hertalingen die de oorspronkelijke tekst recht doen. Kennis van de wetenschappelijke literaire historie en creatief schrijven zijn nodig om goede hertalingen te maken. Mathijsen is niet de enige wetenschapper geweest die zich met deze kwesties heeft beziggehouden. Ook René van Stipriaan heeft zich voor dit onderwerp geïnteresseerd. Hij is van mening dat moderne auteurs een duit in het zakje kunnen doen. Zo waardeert hij Thomas Rosenbooms prachtige vertaling van *Bontekoe*. Van Stipriaan is er zeker van dat Hafid Bouazza het taalspel van de rederijkers goed zou kunnen uitleggen. Moderne schrijvers, aldus Van Stipriaan, kunnen lagen in een tekst aanbrengen, die voor neerlandici na jaren studie, verborgen blijven (Van Stipriaan, 2003: 16).

Ik concludeer uit het voorgaande dat er geen eenduidige werkwijze kan bestaan om een hertaling te maken. Elke schrijver creëert namelijk zijn eigen kunstwerk en giet zijn vertaling, hertaling of bewerking in een bepaalde vorm. Voorbeelden hiervan beschrijf ik in § 4.4. De discussie of een

hertaling recht doet aan het origineel zal dus altijd blijven. Bovendien is hier geen objectieve maatstaf voor om dit te bepalen. Filosoof Walter Benjamin stelt vast dat elke vertaling voortkomt uit het origineel:

Weliswaar niet zozeer uit het leven van het origineel als veeleer uit zijn 'overleven'. Want de vertaling is toch later dan het origineel en ze kenmerkt voor de belangrijke werken, die hun uitverkoren vertalers nooit in het tijdvak van hun ontstaan vinden, het stadium van hun voortleven (Benjamin, 2010: 66).

Met het voortleven van *Reize door het Aapenland* houd ik mij bezig.

4.3 Andere suggesties voor leesbaarheid

De noodzaak van hertalingen zien Van Strien en Koppenol niet als enige uitweg voor leesbaarheid. Zij wijzen hertalingen niet af, maar pleiten voor andere manieren om de leesbaarheid van klassieke werken tegemoet te komen. Aan de hand van een voorbeeld uit de praktijk van herspellen, namelijk van Hoofts lyriek, beweren ze dat moeilijkheden vermeden worden door de herspelling zo consequent mogelijk toe te passen. Herspelling zo toegepast en een hedendaagse interpunctie zullen de duidelijkheid van de tekst alleen maar verhelleren. Op die manier zullen onbekende woorden minder gezien worden als een hindernis. Er blijft echter meer toelichting nodig dan bij een hertaling.

Van Strien en Koppenol geven nog andere suggesties om de lezer van oude teksten beter op weg te helpen. Zo stellen ze voor om alleen de titel of het opschrift van gedichten te hertalen. Een korte uitleg over de inhoud vooraf of een analyse over de gedachtegang zal de hedendaagse lezer tevens moed geven. Extra structuraanduidingen, zoals het aanbrengen van meer witregels, verbeteren de leesbaarheid. Van Strien en Koppenol zijn geen voorstanders van het aanbrengen van tussenkopjes en samenvattingen in de tekst. Wat betreft een ander leespubliek dan scholieren zijn zij van een andere mening toegedaan. Zo zien we bijvoorbeeld in de *Tekst in context* uitgaven dat fragmenten tekst samengevat zijn. Als het lezerspubliek bestaat uit studenten, neerlandici, niet-luie lezers en andere nieuwsgierigen geven zij de voorkeur aan noten achterin het boek. Het voordeel hiervan is dat de dichter of de auteur niet in de rede wordt gevallen (Van Strien & Koppenol, 2004: 255/256).

4.4 Voorbeelden van hertalingen

Hieronder volgt een overzicht van schrijvers die zich ingezet hebben om klassieke werken leesbaar te maken voor scholieren. Als eerste bespreek ik de journalist Gijsbert van Es die de *Max Havelaar* hertaald en bewerkt heeft. Vervolgens omschrijf ik de aanpak van schrijver Edward van de Vendel die de zeventiende-eeuwse *Gysbregt van Aemstel* heeft bewerkt voor jeugdige lezers vanaf twaalf jaar. Als laatste beschrijf ik hetzelfde literaire werk dat vertaald is door de neerlandicus en classicus Hessel Adema. Zijn vertaling is bedoeld voor scholieren in de bovenbouw van de havo en het vwo. Ik heb geen hertaling of bewerking van klassiek literair werk speciaal voor vmbo'ers kunnen vinden.

4.4.1 Hertalen met nieuwe formules: Gijsbert van Es

Anders dan die van de genoemde wetenschappers is de aanpak van Gijsbert van Es. Deze gedreven journalist, adjunct-hoofdredacteur van het NRC Handelsblad zag met ontsteltenis de lezersaantallen dalen. Op innovatieve wijze bracht hij een nieuw dagblad met een andere formule op de markt. Dit

dagblad, nrc.next is compacter van formaat en wordt goedkoper aangeboden dan het NRC. Op de krimpende krantenmarkt bleek het blad succes te hebben (Van Es, 2010: 2).

Zijn stelling is volgt: als de 'inhoud' zijn doelgroep niet meer bereikt, ontwikkel daarvoor dan een nieuwe vorm. Van Es heeft ook zijn sporen verdiend in literair hertalen. Van zijn hand verscheen de *Max Havelaar* in modern Nederlands. Aangestoken door het enthousiasme van het gezelschap Multatulianen, maar ook teleurgesteld door het feit dat het boek niet meer werd gelezen door leerlingen uit de bovenbouw van de havo en het vwo, hertaalde hij deze klassieker.

Bij de hertaling had hij slechts twee criteria. Ten eerste zou zijn hertaling een heldere tekst moeten worden met soepel lezende zinnen. Zijn zeventienjarige zoon bewaakte deze richtlijn. Ten tweede zou deze hertaling correct dienen te zijn in historisch en taalkundig opzicht (Van Es, 2010: 4). Van Es geeft toe dat hij slechts een journalist, een amateurhistoricus en een activist is. Kenners van Multatuli en Indonesië hebben, zoals de biograaf van Multatuli, Dik van der Meulen, de cultureel-antropoloog en NRC-redacteur, Dirk Vlasblom en Multatuli-conservator, Jos van Waterschoot, hem waar nodig geadviseerd. Ook vond hij steun in Multatuli zelf, want zijn voornaamste doel was niet uit schoonheid te schrijven, maar om gelezen te worden.

Van Es heeft de negentiende-eeuwse, wijdloperige passages flink ingekort. Zo heeft hij delen geschrapt uit de dialogen van Havelaar in Indië. Tevens heeft hij slechts de belangrijkste voetnoten van Multatuli, die pas in latere edities zijn verschenen, in de tekst verwerkt (Arnoldussen, 2010). Van Es' bewerking is voetnootvrij, zoals de eerste editie uit 1860 van Multatuli. Omdat hij stukken uit de tekst heeft weggelaten, kan er, niet meer van een complete hertaling gesproken worden. In het vervolg houd ik dan ook de term bewerking aan.

In '150 woorden vooraf' geeft Van Es zijn motivatie weer om de *Max Havelaar* in modern Nederlands te schrijven en te bewerken tot een kortere versie. Vervolgens zet hij in tweeënhalve bladzijde de carrière van Multatuli en de maatschappelijke context van Nederlands-Indië uiteen. Daarna stelt hij de hoofdpersonages voor. Voor elk hoofdstuk geeft Van Es in het kort aan waar het hoofdstuk over gaat. De bewerking telt een tiental foto's ter illustratie van de tekst en de achtergrond van de tekst. Twee van deze foto's laten acteurs zien uit een musical uit 1987 en van een verfilming uit 2005 van Max Havelaar. Leerlingen kunnen hieruit opmaken dat de *Max Havelaar* nog in onze huidige samenleving leeft.

De bewerking van de *Max Havelaar* wordt afgesloten met 'ongeveer 150 woorden tot slot'. Hierin geeft Van Es metaforen van de hoofdpersonages weer. Bovendien herinnert hij de lezer aan het keurmerk voor *fair trade*-producten. Zelf geeft hij zijn bewerking voor een habbekrats weg: tien euro.

Op de voorlaatste pagina vermeldt Van Es het luisterboek van zijn bewerking van de *Max Havelaar*. Deze is voorgelezen door Job Cohen.

Ik ga terug naar de eerste bladzijde van Van Es' uitgave. Hier staan namelijk drie aanbevelingen. Een daarvan is van een lerares Nederlands, Bernadette van Hoorn. Zij geeft les in de bovenbouw van de havo en het vwo op het Sint-Vituscollege te Bussum:

Zelfs de meest brave leerling haakte in de originele versie af bij de vele overpeinzingen van Max Havelaar en de uitweidingen van die rare Droogstoppel. Maar deze hertaalde Max Havelaar is een eigentijdse, grappige, spannende en lekker leesbare roman- ook voor scholieren.

Er is ook veel kritiek op de bewerking van Van Es. Met bovenstaande aanbeveling van Van Hoorn sluit schrijver Guus Luijters zijn tirade van kritiek af. Hij heeft medelijden met de scholieren en zou het liefst Van Es de opdracht geven de echte *Max Havelaar* over te schrijven. Hij vindt de hertaling een verschrikking. Zo vindt hij de toegankelijke inleidinkjes een regelrechte ramp, evenals de verwijdering van het zogenaamde gezeur in de *Max Havelaar*. De recensent valt over Droogstoppel, beschreven als 'handelaar in koffie' in Van Es' inleiding. Vervolgens walgt hij van de zogenaamde toegankelijkheid van Van Es in de tweede zin van het eerste hoofdstuk:

Het is niet mijn gewoonte romans te schrijven, (...).

Multatuli schreef:

Het is myn gewoonte niet, romans te schryven, (...)

Multatuli is niet te evenaren en dat was de intentie van Van Es niet. Van Es wil dat de *Max Havelaar* gelezen wordt. Dat was de reden om te beginnen aan een hertaling en niet om enige vorm van heiligschennis te produceren waar een recensent als Luijters op doelt.

4.4.2 Schrijver Edward van de Vendel

Gysbrecht van Aemstel is door Edward van de Vendel omgewerkt tot een jeugdboek. Zijn *Gijsbrecht* is eigenlijk een lang gedicht voor kinderen vanaf twaalf jaar. Van de Vendel kondigt het verhaal aan als 'een verhaal van vuur en avontuur (...) vriendschap en trouw (...) verraad en vechten'. Van de Vendel heeft *Gijsbrecht* soepel en melodieus geschreven (De Boer, 1999). De stijl, de beelden en vergelijkingen en de illustraties van Hanneke van der Hoeven maken het boek aantrekkelijk. Recensent De Boer vraagt zich af of jeugdige lezers het boek zullen waarderen, want mooi taalgebruik valt eerder volwassenen op. Verder gaat het boek over volwassenen en hun problemen. Pas aan het slot van boek schuift Van de Vendel het zootje Veenerick naar voren. De Boer twijfelt of *Gijsbrecht*, hoe mooi geschreven ook, als kinderboek gelukt is (De Boer, 1999).

Van de Vendel heeft dit klassieke boek naverteld. Hoe hij te werk is gegaan, heeft hij in een interview toegelicht (zie bijlage IX). Opvallend vind ik dat hij zonder *Gysbrecht van Aemstel* in zijn geheel doorgelezen te hebben, al aan de slag is gegaan met de grapjes en de snelheid van het verhaal. Pas later analyseerde hij de 'belangrijkheid', de bodem van het verhaal. Bij zijn bewerking is hij uitgegaan van de held in het gezin. Die held is de kracht van zijn verhaal geweest. Door *Gysbrecht van Aemstel* te bewerken, heeft hij geleerd poëzie te schrijven.

Hij heeft mij aangeraden om gefocust te blijven op de hoofdpersonages en de kracht van het verhaal. Om me hierop te concentreren, moet ik mijn bedoelingen als leerkracht achterwege laten. De archaische woorden adviseert hij me zeer kort uit te leggen en het 'voorberigt' van *Reize door het Aapenland* over te slaan. Verder heeft hij het advies gegeven om het verhaal niet naar de tijd van nu te verplaatsen.

4.4.3 Tekst en vertaling: Hessel Adema

De mediëvist Hessel Adema heeft onder andere Vondels *Gysbrecht van Aemstel* vertaald. Deze is in 2002 door uitgeverij Taal & Teken op de markt gebracht. Op 16 januari jl. heb ik Adema telefonisch gesproken over de wijze waarop hij te werk is gegaan. Hij is zo letterlijk mogelijk bij de originele tekst gebleven en hij heeft gestreefd naar goede leesbaarheid en inhoudelijke juistheid. Voor hem is mijn vraag of hij advies of hulp heeft gekregen overbodig, een neerlandicus moet capabel zijn om een

literair werk uit de zeventiende eeuw naar modern Nederlands te vertalen. De vertaalde teksten heeft hij eerst op zijn school gestencild en vervolgens heeft hij zijn baan opgezegd om zich volledig te richten op het vertaalwerk. Een aantal jaren heeft hij van het vertaalwerk kunnen leven.

De markt van oude teksten uitgeven inclusief de vertaling is naar zijn zeggen erg klein. Zijn boeken die door scholen besteld zijn, gaan blijkbaar lang mee. Tevens is het aantal literaire werken op de verplichte boekenlijst in de loop der jaren gereduceerd. Verder heeft hij de indruk dat scholen tegenwoordig minder te besteden hebben.

Adema ziet de noodzaak om klassieke werken voor vmbo'ers te hertalen niet in. Bij deze leerlingen ontbreekt het volgens hem aan belangstelling. Ook wordt er op dit type onderwijs geen literatuurgeschiedenis gegeven.

4.4.4 Besluit

Uit bovenstaande voorbeelden is ook geen expliciete richtlijn te halen. Van Es stelt een heldere tekst als basis van zijn bewerking. Daarnaast gebruikt hij leeswijzers en illustraties om *Max Havelaar* leesbaar te maken. Tevens promoot hij zijn boek door een luisterboek erbij aan te bieden en zijn bewerking goedkoop aan te bieden. Zo richt hij zich op een breder leespubliek. Gezien de kritiek op zijn bewerking zou hij geen recht hebben gedaan aan de oorspronkelijke tekst, zoals de intentie van Mathijssen is (zie § 4.2).

De aanpak van Van de Vendel is om als eerste zijn essentie uit het klassieke werk te halen. Hij maakt zijn bewerking aan de hand van een verhaallaag. Van de Vendel hanteert prachtig taalgebruik, maar hij is geen wetenschapper die zijn bewerking verantwoordt. Zijn advies bijvoorbeeld om het 'voorberigt' uit *Reize door het Aapenland* over te slaan, ben ik geneigd aan te nemen. Mijn beslissing is om twee versies te maken om dit te testen: bij de hertaling laat ik het 'voorberigt' staan, in mijn bewerking wordt het niet meegenomen.

Adema houdt zich het meest aan de basisregels van Mathijssen. Tevens sluit hij aan bij mijn opzet om zo dicht mogelijk bij de tekst te blijven, maar voor vmbo'ers moet er een eenvoudiger taalgebruik komen om hun belangstelling vast te houden.

Na bestudering van het werk van drie schrijvers concludeer ik dat zij individuele keuzes maken. Ze maken geen wetenschappelijke keuzes. In die zin heeft Van Stipriaan gelijk. Er is eerder een creatief persoon nodig, die geen wetenschapper hoeft te zijn, om een literair werk te hertalen of te bewerken. Daarvoor is inzicht in de taal van het origineel en de culturele context wel van belang. Dit is ook noodzakelijk bij het vertalen uit een andere taal. Hieronder volgen twee benaderingen uit de vertaalwetenschap: de vertaalrelevante tekstanalyse van Hönig en de vertaalstrategieën van Chesterman. Deze wetenschappers zijn mij meer van nut geweest om *Reize door het Aapenland* verantwoord te hertalen.

4.5. Proces van hertalen, een vergelijking met vertalen

4.5.1 Hönig

Een hertaling van zes hoofdstukken van *Reize door het Aapenland* is niet in een dag gemaakt. Opmerkelijk vind ik dat in het schrijfproces van hertalen het denken over hertalen bij veel zinnen

doorgaans automatisch gebeurt. Hierbij is een vergelijking te maken met het proces van vertalen. Hönig schrijft hierover dat dit proces kan worden beschouwd als een samenspel van taalkundige reflexen en methodische reflectie (Hönig, 2010: 129). Wanneer men een buitenlandse tekst voor het eerst leest, dringen automatische formuleringen uit de moedertaal op, die de vertaler in eerste instantie niet bedacht heeft. Dit is de taalkundige reflex. Als deze reflex uitblijft ('Ik weet niet wat dat betekent') óf als men niet kan beslissen en/of blijft twijfelen ('Nee, dat kan het niet betekenen'), treedt de methodische reflectie in werking. Het vertaalproces komt tot stand door dit samenspel van reflex en reflectie. De vertaler neemt steeds beslissingen door bij de productie van zijn formuleringen er tegelijkertijd kritiek op uit te oefenen. Uiteindelijk volgt de definitieve oplossing en wordt de tekst vastgelegd. Mijn ervaring is dat het goed is om delen van de tekst enkele dagen te laten liggen. Nieuwe formuleringen komen mettertijd vanzelf binnen. Dan pas wordt de tekst definitief opgetekend.

Bij het hertalen denk ik aan mijn leerlingen. Zoals Van de Vendel opmerkt, zit er bij het schrijven een denkbeeldige leerling in het hoofd. Ook komt het regelmatig voor dat ik het woordenboek al in mijn hand heb of de site van geïntegreerde taalbank (wnt.inl.nl) voor me heb, maar het woord al weet. Ik ga na of er een nog eenvoudiger woord bestaat dat de tekst voor een vmbo'er duidelijk maakt. Hönig schrijft hierover dat de voorkennis van de tekst van belang is om een bepaald woord (uit het woordenboek) te selecteren (Hönig, 2010: 139). In de praktijk van het vertalen vindt namelijk vooraf een globale analyse van de tekst plaats waarin drie essentiële vragen gesteld worden: 'Waar gaat deze tekst over?', 'Welk standpunt neemt de auteur in?' en 'Wat zou de lezer in deze tekst kunnen interesseren?' Daarbij definieert de opdrachtgever ook zijn eigen interesse in de tekst (Hönig, 2010: 135). De voorkennis wordt dus verkregen door deze vragen te stellen. In veel gevallen zal deze analyse, volgens Hönig, ertoe leiden dat het paradoxale gebeurt, namelijk dat het alleen zinvol is om het woordenboek te raadplegen, wanneer men al weet wat men zoekt (Hönig, 2010: 139).

4.5.2 Chesterman

In de voetnoten van *De Reis door het Apenland* met een wetenschappelijke verantwoording (zie bijlage II) heb ik gebruik gemaakt van een aantal classificaties van vertaalstrategieën van Andrew Chesterman. Met deze classificaties worden de soorten veranderingen bedoeld die ontstaan in het proces van het hertalen van de bron- naar de doelttekst (Chesterman, 2010: 153). Deze classificaties zijn heuristisch en geven een richtlijn aan, een theoretische verklaring voor het kiezen van een bepaalde strategie. Mathijssen schrijft dat er spelregels voor hertalen moeten komen en zelfs een vak hertaalwetenschap voor studenten (Mathijssen, 2007). De toepassing van de classificaties volgens Chesterman is een mogelijke aanvulling op spelregels.

De classificaties van Chesterman omvatten drie hoofdgroepen strategieën: syntactische, semantische en pragmatische strategieën (Chesterman, 2010: 154). Een voorbeeld van een syntactische strategie is een verandering in cohesie. Deze verandering heeft invloed op de onderlinge verwijzingen binnen een tekst of op het gebruik van ellips, substitutie, voornaamwoorden, herhalingen of verschillende soorten voegwoorden (Chesterman, 2010: 159). In het citaat hieronder uit het eerste hoofdstuk van de *Reize door het Apenland* staat vijf keer het verwijzwoord *het*:

Kost dat Beest mij niet over de honderd dukaaten? Heeft het niet alle de gouden en zilveren Prijzen gewonnen, waarnaar het immer gedongen heeft? Heb ik wel immer de zweep noodig? Schrikt het ooit? en heeft het zelf wel ooit gedagten gemaakt om op hol te gaan? Sloeg het immer agteruit? (Altena, 2010: 18)

In de hertaling zijn de substantieven paard en beest toegevoegd waardoor de tekst gemakkelijker doorleest (zie voetnoot 10 in bijlage II).

Een andere syntactische strategie is de verandering van stijlfiguur. Een stijlfiguur kan behouden blijven, vervangen worden door een passende en vergelijkbare, of zelfs worden weggelaten in de doeltaal. Het is ook mogelijk een stijlfiguur toe te voegen zonder dat deze in de brontaal vermeld wordt (Chesterman, 2010: 160/161). In hoofdstuk 5 van de leeseditie Altena staat, conform het origineel, de volgende vergelijking:

(...)om dat gij, even als een boschje zwavelstok uit de lugt komt vallen, dat men zonder vertoeven voor den regen moet bergen; (...) (Altena, 2010: 25)

In een voetnoot heeft Altena deze eigenaardige uitdrukking hertaald in *met de deur in huis vallen en dan rekenen op een warme maaltijd*. Deze is in de hertaling en in de bewerking volledig overgenomen.

Een voorbeeld van het gebruik van een semantische strategie is de verandering in nadruk (Chesterman, 2010: 164). Deze heb ik toegepast in mijn bewerking. In het origineel staat in hoofdstuk 3 de volgende zin:

Uit dit denkbeeld (...), en met handgeklap uitriepen: Daar komen ze! daar komen ze! (Altena, 2010: 22)

In mijn bewerking heb ik *luid* toegevoegd om het handgeklap te beklemtonen (zie regel 100, bijlage V).

Voorbeelden van twee pragmatische strategieën zijn de interpersoonlijke verandering en de gedeeltelijke vertaling (Chesterman, 2010: 170/171). De eerste strategie heeft effect op de stijl van de tekst. In mijn hertaling en nog meer bij het maken van mijn bewerking heb ik mij gericht op de mate van betrokkenheid en gevoelens van de lezer. Het niveau van het vocabulaire is geschikt gemaakt voor de vmbo'er. De tweede strategie, de gedeeltelijke vertaling, is met name in de bewerking toegepast. Zo heb ik veel zinnen uit de openingsscène weggelaten en samengevat.

4.6 Verschillen tussen de hertaling en de bewerking: *De reis door het Apenland*

Veel tijd kost het afleggen van de wetenschappelijke verantwoording (zie het aantal voetnoten in bijlage II). Ik ben dan ook langer bezig geweest met de hertaling dan de bewerking. Dit is logisch omdat het denkwerk over alle zinnen al is verricht. Niet alle adviezen van Van de Vendel heb ik ter hand genomen. Mijn uiteindelijke doel is om een mooi script van *Reize door het Aapenland* speciaal voor de bovenbouw van het vmbo-t te maken. Voor mijn afstudeerproject beperk ik me tot slechts de eerste zes hoofdstukken. Die hoofdstukken moeten als proef dienen om te kijken welke tekst, de hertaling of de bewerking, aanslaat. Verder wil ik het verhaal niet navertellen, zoals *Gijsbrecht* van Van de Vendel. Mijn insteek is die van Adema, namelijk om zo dicht mogelijk bij de originele tekst te blijven.

Wat zijn de verschillen tussen beide versies? Bij de hertaling ben ik zo dicht mogelijk bij de schrijfstijl van de auteur gebleven. In de bewerking ben ik nog meer uitgegaan van de vmbo-leerling die zo moeilijk aan het lezen te krijgen is en heb ik de stijl naar mijn hand gezet. In deze versie is de taal nog

moderner en er zit meer tempo in het verhaal. Dit is bijvoorbeeld ten koste gegaan van de stunteligheid van de hoofdpersoon die te herkennen is in de schrijfstijl van Gerrit Paape. De zinnen zijn korter en meer uitweidingen zijn weggelaten met als gevolg dat er meer tempo in het verhaal zit. Ook zijn de regieaanwijzingen uit hoofdstuk 1 van het origineel in de bewerkingstekst geïntegreerd. Tevens heb ik een begin gemaakt van mogelijke illustraties bij de tekst (zie regel 9, 18 en 50 in bijlage V). Deze illustraties dienen ertoe om enkele open plekken van het verhaal in te vullen, bijvoorbeeld het cijfer vier dat kenmerkend is voor de eerste hoofdstukken. Dit cijfer is voor een geoefende lezer niet vanzelfsprekend.² De tekst van de dialogen zijn gelijk aan die van de hertaling, omdat zoals in § 5.1.4 beschreven, deze in de directe rede staan en daardoor prettig lezen.

² Ik heb *Reize door het Aapenland* en *De reis door het Apenland* aan collega's en vrienden, die liefhebbers zijn van literatuur, laten lezen. Zij haalden het cijfer vier niet uit de tekst. Toe ik ze erop wees, herkenden ze het meteen.

5 **Waarom *Reize door het Aapenland* voor het vmbo?**

Er zijn verschillende redenen voor mij om te kiezen voor een hertaling en een bewerking van *Reize door het Aapenland* voor het vmbo. In dit hoofdstuk beschrijf ik mijn beweegredenen en de achtergrond van het lespakket van beide versies: *De reis naar het Aapenland*.

5.1 **Motivatie voor het maken van een hertaling en een bewerking**

5.1.1 **Cultuur overbrengen**

Dat het boek deel uitmaakt van het Nederlandse cultuurgoed is voor mij een drijfveer geweest om het onder de aandacht te brengen van vmbo'ers, maar het was geen doel op zich. Zelfs bij neerlandici is het boek namelijk niet altijd bekend. Toch heb ik me altijd verbaasd over het feit dat vmbo'ers en havoërs zo weinig oude Nederlandse schrijvers kunnen opnoemen. Voor mijn Gooise leerlingen is P.C. Hooft meer bekend als een Amsterdamse winkelstraat dan als een dichter die hier nota bene dichtbij op het Muiderslot verbleef. Als er geen literatuur van voor 1880 bij de leerlingen geïntroduceerd is, het is immers geen examenonderdeel, wordt er kennelijk geen aandacht aan besteed. Oude literaire werken komen er in de lessen literatuur dus bekaaid vanaf.

Er bestaat geen J.A. Schasz M.D. of Gerrit Paapestraat in Nederland. Om *Reize door het Aapenland* aan te dragen als verplichte kost, zoals een (herspelde) fabel van La Fontaine op Franse scholen, is niet mijn bedoeling. Ook is het een illusie dat er een kassucces zal komen van een hertaalde of bewerkte versie van *Reize door het Aapenland*. Toch wil ik het boek introduceren in 3 of 4 vmbo om ze vatbaar te maken voor oude literaire werken. Ik wil deze leerlingen graag stimuleren om zich te verplaatsen in een andere tijd. Naar mijn mening leent *Reize door het Aapenland* zich hier erg goed voor. Of dit succesvol is, zal uit de testfase moeten blijken.

5.1.2 **Politieke achtergrond**

Van een vmbo'er kan niet verwacht worden dat hij iets weet van de politieke situatie uit de late achttiende eeuw. Dit wordt niet onderwezen, de partijstrijd tussen patriotten en orangisten zegt de vmbo'er niets. De vraag is of het hoofdthema van het boek, de ontmaskering van het schijnpatriottisme (Buijnsters, 1986: 264), de vmbo'er zal aansporen om het boek te gaan lezen. Ik stel dan ook voor om de politieke achtergrond van het boek zeer kort uit te leggen of zelfs weg te laten. Mijns inziens vindt de leesbevordering bij dit verhaal plaats doordat de openingsscène zo opvallend en uitzinnig is. Het maakt mij nieuwsgierig hoe een vmbo'er dit onder woorden brengt en eventueel rijmt met zijn werkelijkheid. Deze openingsscène en de absurde wisseling van tableaux in de satire (Buijnsters, 1986) lenen zich uitstekend voor een onderwijsleergesprek. De leerling is vervolgens op weg geholpen om het boek te lezen.

5.1.3 **De kracht van het verhaal**

In mijn interview met Edward van de Vendel heeft hij gesproken over de kracht in het verhaal (zie bijlage IX). Naar mijn mening zit het vuur al in de eerste zes hoofdstukken. Voor het verloop van de rest van het verhaal kan men niet om de eerste zes hoofdstukken heen.

Ook zweert Van de Vendel bij een goede openingsscène van een boek. Hij is van mening dat je in een verhaal gedonderd moet worden. De openingsscène van *Reize door het Aapenland* is zo bizar dat deze de aandacht voor het verhaal vasthoudt. Deze scène zal (vmbo-) leerlingen nieuwsgierig en misschien aan het lachen maken. Tevens kan de docent de leerlingen ethische vragen stellen over het eerste hoofdstuk zodat ze meteen bij het verhaal betrokken zijn.

5.1.4 Dialogen in directe rede

Een pluspunt van de roman is dat deze sterk dialogisch is geschreven. De dialogen staan bovendien in de directe rede en dat maakt het lezen gemakkelijk. Tevens volgt de roman overwegend de normale chronologie (Buijnsters, 1973: 10). In enkele hoofdstukken treedt een wisseling in vertelperspectief op. Hier wil ik verder niet op ingaan, omdat ik deze hoofdstukken in mijn hertaling en bewerking voor de testfase buiten beschouwing heb gelaten.

Volgens Van de Vendel is het voor ongeoeffende lezers noodzakelijk om de spanning in het verhaal en de humor scherp te houden. De spanning en humor zitten onder andere in de ik-figuur van het verhaal die ronduit onhandig is. In de stijl van de schrijver zit die stunteligheid verweven. De zinnen beginnen veelal met ik. Ook zit de dwaze onschuldigheid van de ik-figuur in het gesprek tussen de herbergier en de vluchteling (Buijnsters, 1973: 13):

Onze dominé zegt het. Hij zal er van avond over preeken.

o! Dan is het zeker waar' (Altena, 2010:24)

Op deze dialoog is vraag 3 van het onderwijsleergesprek gebaseerd in de hoop dat leerlingen onderling discussiëren over het feit dat de huidige samenleving veranderd is (zie § 5.2 en bijlage VI).

5.1.5 Actualiseren

In het voorwoord van de vierde druk van *Reize door het Aapenland* schrijft Gerrit Komrij dat hij niet gecharmeerd is van de krampachtige pogingen om de historische literatuur te betrekken op de actualiteit. Nee, misschien niet voor een belesen persoon, maar voor de vmbo'er zie ik er wel de noodzaak van in. Krampachtig hoeft de poging niet te zijn. De leerling maakt de voorstelling vanzelf en het is de taak van de docent om de leerling bij te sturen. Komrij schrijft vervolgens dat een boek overlevingskansen heeft als het iets over ons zegt. Daar heeft hij gelijk in. Door de leerling ethische vragen te stellen in een onderwijsleergesprek kan de leerling de link met het heden leggen.

Ik kom terug op de openingsscène. Schijnbaar overkomen de gebeurtenissen de hoofdpersoon, de ik-verteller, in *Reize door het Aapenland*. Hij grijpt niet handelend in. Hier kan de docent gelijk de leerling betrekken bij het stuntelig en sukkelig gedrag van de hoofdpersoon. Bovendien is het boek beeldend, mijns inziens wordt door de bizarre omstandigheden waar de hoofdpersoon steeds inrolt de fantasie van de leerling geprikkeld. Dan laat het verhaal zich als het ware vanzelf lezen.

Uit *Reize door het Aapenland* is een maatschappelijke boodschap te halen. Leerlingen kunnen de wijsgerige satire van toen spiegelen aan de zot- en werkelijkheden van deze wereld. Dit alles uiteraard onder begeleiding van de docent. In die zin heeft Korsten gelijk dat klassikaal lezen en instructie geven meer baat hebben dan dat de leerling individueel van een boek geniet (Korsten, 2008: 20).

5.2 Verwerkingsvragen en onderwijsleergesprek

De opzet van de verwerkingsvragen en het onderwijsleergesprek is tweeledig. Ten eerste zullen de leerlingen de tekst beter begrijpen en deze hopelijk leuker vinden. Zoals het stappenplan van Marzano aangeeft (zie § 3.2), is het essentieel dat leerlingen hun reactie op het leeswerk vastleggen. Op die manier vergroten leerlingen hun taalervaring binnen de context van een onderwerp (Marzano, 2004). Ten tweede kan ik aan de beantwoording zien of ze het niveau van de tekst en vragen aankunnen. Mijn uitgangspunt is niveau 2F van de commissie-Meijerink: leerlingen moeten eenvoudige adolescentenliteratuur en zeer eenvoudige volwassenenliteratuur belevend en herkendend kunnen lezen (zie § 3.1).

In de verwerkingsvragen breng ik de volgende onderverdeling aan. Vraag 1, 4, 5, 6 en 7 laten mij zien of leerlingen de tekst voldoende begrijpen. Vraag 2 is een morele vraag. Vraag 3 en 4 zijn vragen die een beroep doen op de fantasie van de leerling. Daarbij is vraag 3 een talige vraag en vraag 4 is beeldend. Leerlingen maken een keuze tussen vraag 3 en 4. Vraag 7 en 8 zijn vragen die de woordkennis van de leerling testen. Vraag 7 is productiever en creatiever dan de laatste vraag. Uit de beantwoording van vraag 7, die overigens alleen gesteld wordt aan de lezers van de bewerking, kan ik opmaken of vmbo'ers in staat zijn om een taalgrapje te interpreteren. Enkele ideeën uit hoofdstuk 3 zijn in de vragen verwerkt.

Bovenstaande vragen en de vragen van het onderwijsleergesprek dienen ertoe dat leerlingen zelf de link met de actualiteit leggen en de maatschappelijke boodschap uit het verhaal halen (zie § 5.1.5). Vraag 1 van het onderwijsleergesprek slaat terug op de introductie van de les (zie bijlage VI). Vraag 1, 2 en 3 zijn eveneens ethische vragen. Vraag 3 is bedoeld om leerlingen te laten 'reizen' in de tijd (zie § 5.1.4). Vraag 4 is een tekstbegripvraag die over het laatste hoofdstuk gaat. De bespreking van deze vraag kan leiden om de leerlingen in het kort de inhoud van de andere hoofdstukken te vertellen.

Met vraag 5 tot en met 8 ga ik een discussie met leerlingen aan om de noodzaak van een hertaling of bewerking van oude boeken te achterhalen. Mijn vraag aan hen is hoe zo'n boekje met opdrachten eruit moet zien om andere vmbo'ers te stimuleren *De reis door het Apenland* te gaan lezen.

6 De testfase

Uit de test zal moeten blijken aan welke versie, de hertaling of de bewerking van *De reis door het Apenland*, vmbo-t-leerlingen de voorkeur geven. Daarnaast moet uit het experiment blijken of het lees- en lesmateriaal geschikt is voor vmbo'ers. De test bestaat uit twee delen: een kwalitatief en een kwantitatief onderzoek. Het kwalitatieve onderzoek heeft acht verwerkingsvragen die de leerlingen schriftelijk en zelfstandig moeten maken. Daarop volgt een onderwijsleergesprek (zie bijlage VI). Het kwantitatieve onderzoek bestaat uit zeven waarderingsvragen volgens de Likertschaal (zie bijlage VIII). Met deze methodes test ik tevens het algemene leesplezier van *De reis door het Apenland*.

In vier verschillende klassen van het vmbo-t heb ik de versies van *De reis door het Apenland* getest. De eerste proef heeft plaatsgevonden op de Sint-Vitusmavo te Naarden in klas M3A van de heer P. Consten in twee lesuren op 28 maart en 29 maart 2012. Omdat het tweede deel van deze les te laat is gestart, vindt de uitvoering van het kwantitatieve deel van de test plaats op 4 april. Deze heeft slechts tien minuten geduurd. De tweede test heb ik gedaan met mijn eigen vierde vmbo-klas, M4A in een blokkuur op 2 april jl. Later op de dag heb ik een deel van de test uitgevoerd in klas M3A van mevrouw K. van Welt op het Sint-Gregorius College te Utrecht. Het andere deel van het experiment met M3A op het Sint-Gregorius College is de dag erop geweest. Op 4 en 10 april is in de laatste klas de proef gedaan, in klas M4D van de heer P. Consten op de Sint-Vitusmavo. Alle lesuren duren officieel 50 minuten, maar door schoolse zaken als een mededeling van een afdelingsleider of een terugkomst van een excursie is er lestijd verloren gegaan.

De testfase als lesontwerp is opgenomen in bijlage III. Hieronder volgt de uitwerking van de les.

6.1 Introductieles

Op het digibord staan foto's van de eerste druk dat in een convoluut met andere werken van J.A. Schasz M.D., zoals *Het land der willekeurigen, of de verdedigers van Abimelech* is opgenomen. Ik vertel de leerlingen over de oorspronkelijke tekst die door dr. Buijnsters in de jaren '70 van de vorige eeuw uit het stof is gehaald. Deze wetenschapper heeft de satire opnieuw gepubliceerd, maar in dezelfde taal van 1788. Hierbij laat ik leerlingen een alinea lezen in vroegmodern Nederlands. Zij kunnen dit lezen vanaf de beamer en in de drie boekjes van *Reize door het Aapenland* die ik meegebracht heb.

Een uitleg volgt over woorden die niet meer gebruikt worden en nieuwe woorden die in onze taal zijn gekomen. Meestal geef ik het werkwoord *balen* als voorbeeld dat vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw in onze taal gebruikt wordt (zie voor nadere informatie de website www.onzetaal.nl.) Mijn lerares Nederlands vertelde hierover dat het wel enige tijd duurde voordat zij het woord in de mond nam. Wat zou zij van het werkwoord *chillen* gedacht hebben, dat zeer kort in ons taalgebruik 'heerst'?

Vervolgens heb ik de leerlingen gevraagd of zij het verschil tussen *vertalen* en *hertalen* weten. Deze begrippen heb ik op het bord geschreven en de leerlingen mogen het antwoord geven. Hun antwoord komt na de introductie over het oude literaire werk in de buurt van het goede antwoord. Als aanvulling heb ik de term *bewerken* uitgelegd en onder de vorige begrippen geschreven. Als

voorbeeld hiervan vraag ik de leerlingen wie de film *Kruistocht in spijkerbroek* heeft gezien. Ik vertel hen dat er in de film uit 2006 gebruik is gemaakt van mobieltjes en een MP3-speler. In het boek uit 1973 komt dit niet voor, de film is dus een bewerking van het boek. Ik heb de leerlingen verteld over de opzet van mijn onderzoek. Zij gaan de hertaling of de iets kortere bewerking lezen, beantwoorden hierbij vragen aan de hand waarvan ik kan concluderen welke versie beter begrepen is. Zij zullen mij tot hulp zijn door eerlijk te antwoorden en op te schrijven als iets niet duidelijk is. De versies worden *at random* uitgedeeld.

Nadat de leerlingen de hertaling of bewerking voor zich hebben, verklaar ik het begrip satire. Hierbij maak ik de vergelijking met een karikatuur. Op de vraag van wie tegenwoordig in kranten een gekke tekening wordt gemaakt, hoor ik 'Wilders' in koor roepen. Als laatste informeer ik nog bij de leerlingen dat wanneer al lezende een leuke karikatuur of een leuke tekening bij hen boven komt, ik me aanbevelen houd om zo'n illustratie te mogen ontvangen.

Tijdens het lezen is de klas stil. De leerlingen blijken vooral in het eerste lesuur langdurig te blijven lezen. Hier kan ik drie verklaringen voor bedenken: ten eerste worden de lessen gegeven door een gastdocent (behalve in M4A), ten tweede haalt deze literatuur de leerlingen uit hun dagelijkse lesroutine. Als laatste denk ik dat *De reis door het Apenland* een motiverende uitwerking op de leerlingen heeft.

Het tweede lesuur in de vierde klassen verloopt met name in M4D minder soepel. Dit heeft de volgende oorzaken. Ten eerste vindt de les in M4D op het einde van de dag plaats. Ten tweede zijn veel leerlingen absent door het examen tekenen. De leerlingen verwachten dat ik om die reden coulant ben en zij wellicht eerder naar huis mogen. Als laatste reden zijn de leerlingen uit de vierde klassen minder geïnteresseerd de tekst en de vragen in te zien. De schoolonderzoeken literatuur zijn immers achter de rug en er kan volgens hen beter getraind worden op examenteksten. Dat elke leestekst en woordverklaring daarbij helpen is dan een afdoend antwoord. Omdat een examentekst voor hen paraat ligt, wordt bij het onderwijsleergesprek de deelname intensiever.

6.2 Resultaten: kwalitatieve opbrengst van *De reis door het Apenland*

6.2.1 Verwerkingsvragen

De antwoorden van de leerling zijn per verwerkingsvraag te lezen in bijlage VIII. Opmerkelijk is het ongelijke aantal antwoorden per vraag. De oorzaak hiervan ligt aan het aantal aanwezigen per les en aan het individuele leestempo van de leerlingen. Sommige leerlingen zijn het tweede lesuur niet aanwezig en hebben de vragen niet afgemaakt. Andere scholieren zijn het tweede uur wel aanwezig, maar niet het eerste uur. Zij hebben de tekst vlug gelezen en slechts enkele vragen gemaakt. Enkele leerlingen zijn tijdens het lesuur met een geldige reden weggegaan. Vanaf vraag 5 hebben minder leerlingen de vragen beantwoord. De leerlingen die slechts een vraag hebben beantwoord, zijn niet meegenomen in de verwerking van het onderzoek.

Het leestempo van de leerlingen verschilt enorm. Ik heb geconstateerd dat dit geen invloed hoeft te hebben op het wel of niet leuk vinden van de tekst. Drie leerlingen uit M3A van de Sint-Vitusmavo bijvoorbeeld hebben in het eerste deel van de les de tekst nog niet geheel gelezen. Nadat de bel gegaan is, blijven zij zitten om verder te lezen. Ik heb de leerlingen moeten wegsturen.

Vraag 1 (tekstbegrip) hebben alle leerlingen die de hertaling hebben gelezen goed beantwoord. Twee leerlingen die de bewerking lezen, hebben de vraag niet goed genoeg beantwoord. Een van hen is 'de vrouw' vergeten op te schrijven. De andere is afgeleid door de mogelijke illustratie die in de bewerking zou komen te staan. Deze leerling geeft vier apen als antwoord.

Op vraag 2 (morele vraag) geven de meeste leerlingen het antwoord dat ze 112 zullen bellen. Opvallend is dat leerlingen deze vraag heel serieus nemen. Ze doen al het mogelijke om de levens van mens en dier te redden. Zo denken ze dat een paard en een hond langer kunnen zwemmen dan een dame. Andere leerlingen denken het tegenovergestelde. Ook proberen ze zich in andere tijden te verplaatsen. Zo schrijft een leerling op dat hij naar de sheriff zal gaan om hulp te halen. De pubers denken vanuit zichzelf. Een meisje van wie ik weet dat ze op paardrijles zit, schrijft dat ze als eerste het paard zal redden. Er is geen markant verschil tussen de antwoorden van de lezers van de hertaling of die van de bewerking.

De leerlingen hebben een keuze gemaakt tussen de talige vraag 3 of de beeldende vraag 4.

De mooiste verhalen over wat er voor de openingsscène is voorgevallen, komen uit klas M3A van de Sint-Vitusmavo. Over deze vraag 3 is meer gefantaseerd en opgeschreven in de hertalingsgroep dan in de bewerkingsgroep.

Als antwoord op vraag 4 hebben de leerlingen een landkaart gemaakt. Vijf leerlingen hebben een weg getekend en daarin verschil gemaakt tussen een kromme en een rechte lijn. Een leerling heeft het Apenland aangegeven met een vlag waar een bijltje op is getekend. Een scholier heeft de harken van de boze menigte afgebeeld. In de bewerkingsgroep is meer getekend dan in de hertalingsgroep.

Vraag 5 is goed gemaakt. Veel leerlingen refereren aan het getal 4 uit hoofdstuk 1. Enkele leerlingen schrijven het getal 1 op, omdat de hoofdpersoon alleen achterblijft. Er is geen markant verschil tussen de antwoorden van de lezers van de hertaling of die van de bewerking.

Uit de beantwoording van vraag 6 blijkt dat leerlingen goed begrijpen waarom de uitdrukking 'overdrijven is ook een vak' van toepassing is op de tekst. Een leerling beargumenteert zelfs dat leugens snel overdreven worden. Een andere leerling stelt het mooie verhaal boven het feit dat erin overdreven wordt. Wederom onderscheiden de antwoorden uit de hertalingsgroep niet van de bewerkingsgroep.

Vraag 7 kon alleen beantwoord worden door de lezers van de bewerking. In de bewerking is het taalgrapje van het origineel overgenomen. In de hertaling is de zin hertaald ten koste van de grap. De antwoorden van de leerlingen zijn zeer wisselend. Het is duidelijk dat ze gissen naar het antwoord en de grap in de taal niet doorzien. Hierbij wil ik opmerken dat deze vraag moeilijk is voor vmbo'ers om zelfstandig te maken. Wellicht zal de vmbo-leerling de grap meer waarderen als de docent uitleg geeft of als de leerlingen de vraag in groepsverband beantwoorden.

De minderheid van de leerlingen heeft vraag 8 goed gemaakt. Hieruit kan worden afgeleid dat *deserteren* een moeilijk woord is voor een vmbo'er. De leerling haalt blijkbaar niet genoeg informatie uit de context. Ook bij deze vraag stel ik voor dat leerlingen de vraag in groepjes beantwoorden. Het feit dat enkele leerlingen de vraag goed hebben, betekent dat de kennis wel aanwezig is. Het werken in groepen zal mogelijk tot vergroting van de woordenschat leiden. Ook zal bij een klassikale

bespreking van de vragen de woordkennis van de leerling uitbreiden. Er is geen markant verschil in beantwoording tussen de hertalingsgroep en de bewerkingsgroep.

Uit de beantwoording van de verwerkingsvragen van de hertalingsgroep en de bewerkingsgroep is niet op te maken of een van de versies beter begrepen is door de leerlingen.

Tijdens de testfase staat het genieten van oude literatuur voorop. Er heeft geen directe feedback van de antwoorden plaatsgevonden. Dit aspect van het leerrendement is achtergebleven.

6.2.2 Onderwijsleergesprek

De vragen van het onderwijsleergesprek staan in bijlage VI. De uitwerking van het onderwijsleergesprek per klas staat in bijlage VII. Hieronder volgen de grote lijnen van het gesprek in de vier klassen. Aan sommige leerlingen heb ik gevraagd hun antwoorden op te schrijven, zodat ik door kon gaan met het leiden van het gesprek. De formulering, spelling en interpunctie van de vmbo'er is compleet overgenomen.

Over vraag 1

De discussie laait op na het lezen van de openingsscène van *De reis door het Apenland*. Leerlingen vinden het raar, belachelijk, maar ook grappig dat iemand een uur moet nadenken om tot actie over te gaan. Dat daardoor mensen en dieren sterven is niet grappig, maar de situatie op zich wel. De overdrijvingen in het verhaal vinden de leerlingen leuk.

Over vraag 2

Leerlingen zijn zich zeer bewust van de ethiek in het verhaal. Dit blijkt uit antwoorden als *Als je er een redt, ben je een mindere moordenaar of ik zou mijn vrouw niet laten verdrinken om naar de hemel te gaan [sic] want dan ga ik zelf naar de hel*.

Leerlingen herkennen zo'n moeilijke keuze uit hun eigen leven. Zo vertelt en schrijft een jongen over een gevecht tussen zijn vader en stiefvader. Door de schrik weet hij niet hoe hij moet handelen. Een meisje vertelt over het gekibbel van haar gescheiden ouders. Zij weet niet voor wie ze moet kiezen. Een andere leerling weet niet welke vriendin ze moet steunen als ze ruzie maken.

De meeste leerlingen kiezen er niet voor om het verhaal van de herbergier te verbeteren en ze zullen, net als de ik-figuur, vluchten.

De wijze les die de leerlingen uit de openingsscène halen is dat het leven gaat over keuzes maken. De leerlingen zien in dat keuzes maken in het leven een kwelling kan zijn. Tevens erkennen leerlingen dat geen keuze maken, ook een keuze is. Ze geven als raad dat je niet moet twijfelen, maar 'ervoor moet gaan'.

Over vraag 3

De meeste leerlingen vinden dat de tijden veranderd zijn. Mensen hebben tegenwoordig een eigen mening die ze mogen uiten. Een meisje twijfelt of de tijd wel degelijk veranderd is, want als de koningin of de minister iets zegt, wordt er toch vanuit gegaan dat het waar is.

Over vraag 4

Deze vraag is slechts in twee klassen ter sprake gekomen. In klas M3A van de Sint-Vitusmavo werd de vraag meteen correct beantwoord en ondersteund door de andere leerlingen. In M3A van het Sint-Gregorius College is er getwijfeld. Een leerling zegt dat de ik-figuur denkt dat zijn vrouw naar de hemel is gegaan en dus verbaasd is. Een andere leerling denkt dat de vrouw wraak op hem neemt. Een uitspraak van een leerling is dat hij zich inderdaad liever gevangen laat nemen, want hij verdraagt niet dat zijn vrouw in een aap veranderd is. Nog een verklaring is dat hij zich liever laat opsluiten, omdat hij zich een aap voelt.

Ik heb de leerlingen niet verbeterd, omdat ik van mening ben dat hun antwoorden niet volledig fout zijn. In dit geval heb ik liever een enthousiast antwoord en een goede deelname aan de discussie dan dat leerlingen mogelijk zwijgen of zelfs afhaken.

Over vraag 5

In M4A van de Sint-Vitusmavo is erg enthousiast gereageerd. Deze leerlingen willen het boek graag lezen om te weten hoe het afloopt, of om over vroegere tijden te leren. Een leerling geeft aan niet van lezen te houden, maar dat dit boek *toch best leuk* is. Uit klas M3A van het Sint-Gregorius College is een zeer positief antwoord gekomen. De betreffende leerling gaf toe dat hij het boek graag wil lezen omdat het dun is, maar eigenlijk vooral omdat het verhaal zo anders is dan andere verhalen en hij het daardoor beter onthoudt. Ook de leerlingen van de vierde klassen zullen het boek lezen omdat het volgens hen een apart verhaal is en het bij onze cultuur hoort. Toch prefereren zij moderne boeken, omdat deze realistischer zijn. Sommige leerlingen zijn onverschillig: als er maar vier boeken op de lijst staan.

Over vraag 6

Deze vraag is enkel in mijn vierde klas, M4A, aan de orde gekomen. De leerlingen hebben positief gereageerd, omdat ze zelf mee hebben mogen denken, maar een concrete verbetering of aanvulling hebben ze niet. Slechts een leerling heeft daadwerkelijk een vraag:

Hoe denk je hoe mensen reageren als ze horen dat het verhaal niet waar is? Zouden ze dan minder snel mensen geloven?

Over vraag 7

Deze vraag is alleen gesteld in de derde klassen. In klas M3A van de Sint-Vitusmavo word ik aangemoedigd om door te gaan dit boekje leesbaar te maken, want *'We zouden nooit zo'n boekje zelf lezen'*. Ze vinden het werkelijk leuk om iets anders te doen in de les en dat dit boekje honderden jaren geleden geschreven is, vinden ze bijzonder. Aan deze klas heb ik eveneens gevraagd om op te schrijven of ze zo'n verhaal zullen doorvertellen. Een leerling heeft geschreven dat ze het verhaal gisteravond al aan haar ouders heeft verteld. Een ander meisje is zelf met het verhaal aan de slag gegaan: *Ik zou het onthouden en doorvertellen. Ik had het gister ook al een beetje veranderd zodat het begrijpelijk zou zijn voor mijn broertjes en ze vonden het een super verhaal!* Een andere scholier schreef dat ze het tijdens het eten aan haar zussen of moeder zou gaan vertellen. Andere antwoorden: *ik kan het zoizo onthouden, of: Ja, alleen de grappigste stukjes of de zieligste.* Een frappant antwoord: *Ja, ik zou het wel door kunnen vertellen. Hoewel het niet echt iets is waar ik met*

leeftijdsgenoten over praat. Als afsluiter een enthousiaste reactie: Ja, het is leuk, dus herrinner ik het sneller.

Klas M3A van het Sint-Gregorius College heeft minder uitbundig gereageerd. Tien leerlingen raden af zo'n boek op de markt te brengen, want het is niet spannend genoeg. Een kleine meerderheid geeft het boek wel een kans.

Over vraag 8

Slechts twee reacties heb ik gekregen op deze vraag. Een jongen uit M4A raakt in verwarring van de illustraties. Door een afbeelding van Dagobert Duck is men geneigd te denken dat daar het verhaal over gaat. Van een meisje uit M3A van het Sint-Gregorius College kreeg ik spontaan twee illustraties: een denkballonnetje met een mannetje aan de waterkant en een denkballonnetje met een wegrennend mannetje.

Uit de participatie van de leerlingen heb ik kunnen zien dat de vragen geschikt zijn voor de vmbo'ers.

Opmerkingen en aanvullingen van leerlingen over beide versies

Over het voorbericht van de hertaling:

M3A Sint-Vitusmavo:

Bericht voor de lezer van dit boek (...) Ze zullen andere wezens die toevallig op hen lijken dan minder vaak voor onredelijk houden. Dit snapte ik niet.

Zoals Van de Vendel al heeft opgemerkt, is het beter om het voorbericht weg te laten. Het is een raadselachtig voorbericht en te moeilijk voor een vmbo'er.

Over de inleidende tekst en de hertaling:

Een leerling van het Sint-Gregorius College zei dat hij de inleiding '*wel veel vond om te lezen*'. Ook maakte een leerling van deze school de opmerking dat hij het gek vond dat in regel 74/75 zo vaak het woord *men* stond:

En dat men een lang nadenkt wie men eruit zal redden als men werkelijk bereid is tot het redden van één?

Men? Het is één man, daarom kan je men toch beter vervangen door hij?

Over de hertaling en de bewerking:

Sommige leerlingen waren eerder klaar met lezen en het maken van de opdrachten. Aan hen heb ik gevraagd welke versie ze leuker vonden. Enkelingen hebben beide versies gelezen. Een leerling heeft het volgende genoteerd:

-De bewerking is wat korter en kun je dus sneller lezen hoewel ik de hertaling leuker geschreven vind.

6.3 Resultaten: kwantitatieve opbrengst van *De reis door het Apenland*

Aan het einde van het tweede lesuur, dus na de verwerkingsvragen en het onderwijsleergesprek, hebben de leerlingen een vragenlijst met waarderingsvragen ingevuld (zie bijlage VIII). Vraag 1 gaat over de moeilijkheidsgraad van de tekst. Bij vraag 2 moeten leerlingen aangeven of ze de tekst leuk vinden. Bij vraag 3 en 5 of ze een tekst uit 1788 oftewel een oude tekst leuk vinden om te lezen, of dat ze een modern boek prefereren. Vraag 4 is een stelling over illustraties. Bij vraag 6 staat de stelling of scholieren het extra leuk vinden dat *De reis door het Apenland* meerdere betekenissen heeft. De laatste vraag gaat over de bereidwilligheid om een hertaalde of bewerkte tekst te lezen.

De vragenlijst is samengesteld volgens de Likertschaal en bestaat uit een waardering gegeven in getallen van 1 tot en met 5. Hieronder staan de hypotheses op basis van deze 5-puntsschaal.

6.3.1 Hypotheses

Vraag 1 :

Voor de hertaling voorspel ik dat de leerlingen deze als moeilijker ervaren dan de bewerking.

Vraag 2

Zowel voor de hertaling als voor de bewerking denk ik dat de leerlingen de tekst leuk vinden om te lezen.

Vraag 3

Ik denk dat de leerlingen het leuk vinden om een verhaal uit 1788 te lezen.

Vraag 4

Mijn verwachting is dat scholieren de illustraties bij een tekst zullen waarderen. Ik verwacht dat het cijfer bij de bewerking hoger zal liggen dan bij de hertaling, omdat daar voorbeelden van illustraties zijn aangekondigd.

Vraag 5

Ik denk dat de leerlingen liever een modern boek lezen, dan een boek van vroeger. Toch denk ik dat dit verhaal ze erg aanspreekt en dat ze onder de indruk zijn. Zowel voor de hertaling als voor de bewerking is mijn verwachting gelijk.

Vraag 6

Dat het boek meer betekenissen heeft, zal voor de leerlingen een eyeopener zijn. Ik denk dat ze dit zullen waarderen, maar ze willen er zelf niet zo hard naar zoeken. Het moet ze verteld worden. Ik verwacht dat ze lezen voor hun ontspanning en als het lezen voor hen moet, is het mooi meegenomen dat er extra betekenissen in een boek zitten. Voor de bewerking verwacht ik dat het gemiddelde iets hoger ligt dan voor de hertaling.

Vraag 7

Als meer boeken hertaald of bewerkt zullen worden, stijgt de waardering van de leerling. Ik denk dat de score van de bewerking iets hoger ligt dan de hertaling, omdat de bewerking eenvoudiger is.

6.3.2 Methode

Bij dit onderdeel van mijn onderzoek is gebruik gemaakt van een Likertschaal. Er is een 5-puntsschaal gehanteerd waarbij alleen de polen benoemd zijn (zie bijlage VIII). In het programma SPSS zijn verschillende statistische analyses uitgevoerd. Om te beginnen is er een frequentietabel gemaakt. Vervolgens is de betrouwbaarheid onderzocht. Dit is gedaan door middel van een inter-item correlaties en de Cronbach's Alpha, deze geeft de maat van betrouwbaarheid aan. Daarna is er een t-toets uitgevoerd om een verschil tussen de lezers van de hertaling en de bewerking te onderzoeken. Bij de t-toets is tevens een Levene's test uitgevoerd om de gelijkheid van de varianties te meten.

6.3.3 Uitslagen: resultaten selectietabel

Vraag	Gemiddelde (SD)	
	Hertaling	Bewerking
Moeilijkheidsgraad	3,94 (1,06)	3,89 (1,14)
Amusant	3,69 (0,93)	3,17 (1,08)
Oud	3,46 (1,15)	3,22 (1,24)
Illustraties	3,00 (1,50)	2,89 (1,40)
Modern	2,83 (1,25)	2,65 (1,25)
Betekenis	3,79 (0,86)	3,11 (1,23)
Meer	3,24 (1,21)	2,64 (1,32)

Uit de test voor de betrouwbaarheid komt naar voren dat deze uitgevoerd op alle zeven items er een Cronbach's Alpha is van 0,566. Dit wordt veroorzaakt door de lage itemtotaal correlaties van moeilijkheidsgraad en illustraties. Wanneer deze items verwijderd worden, stijgt de Cronbach's Alpha tot 0,791. De betrouwbaarheid van het onderzoek verbetert door deze handeling. Uit de t-toets blijkt dat deze items niet significant verschillen tussen de hertaling en de bewerking.

Welke versie de leerlingen gelezen hebben, heeft geen invloed op hun waardering van de moeilijkheid van de tekst ($t=2,08$, $df=79$, $p=0,84$). Beide groepen leerlingen vinden de tekst relatief gemiddeld gemakkelijk (gemiddelde ronde 3,9).

Welke versie de leerlingen gelezen hebben is wel relevant voor wat betreft de grappigheid van de tekst ($t=2,24$, $df=79$, $p=0,028$). De groep die de hertaling heeft gelezen, vindt deze leuker dan de groep die de bewerking heeft gelezen ($m=3,7$ versus $m=3,2$).

Leerlingen waarderen het verhaal uit 1788 met een gemiddelde van 3,3. Beide groepen vinden dit even (niet) leuk ($t=0,87$, $df=78$, $p=0,39$).

De meningen over de illustraties zijn verdeeld, want ze geven een score van 3 ($t=0,34$, $df=77$, $p=0,74$). De standaarddeviatie geeft aan dat er een grote spreiding is in de scores.

Welke versie de leerlingen gelezen hebben, heeft geen invloed op hun voorkeur voor een modern boek of een oud boek ($t=0,63$, $df=79$, $p=0,53$). De gemiddelde score is een 2,7. Hieruit kan geconcludeerd worden dat ze een lichte voorkeur hebben voor een modern boek.

Dat een boek meer betekenissen heeft, vinden de leerlingen die de hertaling hebben gelezen wel extra leuk ($m=3,9$ versus $m=3,1$). Er is een significant verschil tussen de hertalingsgroep en de bewerkingsgroep ($t=2,72$, $df=77$, $p=0,01$).

Als meer boeken hertaald zullen worden, zullen de leerlingen die de hertaling hebben gelezen het wel willen lezen ($m=3,2$). De leerlingen die de bewerking hebben gelezen, zien dit minder graag ($m=2,6$). Er is dus een significant verschil tussen hertalen en bewerken ($t=2,0$, $df=77$, $p=0,04$).

6.3.4 Hypothese versus uitslag

Voor wat betreft vraag 1 is mijn hypothese niet gelijk aan de uitslag. De leerlingen blijken beide teksten gemakkelijker te vinden.

Voor vraag 2 blijkt de uitslag ook niet gelijk aan mijn hypothese. Ik had verwacht dat beide versies erg leuk gevonden zouden worden. De uitslag valt anders uit: de hertaling vinden de leerlingen wel leuk tot erg leuk ($m=3,7$), terwijl de bewerking een 3,2 krijgt.

Bij vraag 3 verwachtte ik meer enthousiasme. Hoewel in aantal driekwart van de leerlingen aangaf het verhaal leuk te vinden (74%), bleek het enthousiasme onder mijn verwachting. De leerlingen blijken het lezen van een verhaal uit 1788 als iets minder leuk te ervaren ($m=3,3$).

Vraag 4 over illustraties pakt anders uit dan mijn voorspelling. Niet alle leerlingen vinden de toevoeging van illustraties een verbetering voor de leesbaarheid van het verhaal ($m=3$).

Mijn verwachting bij vraag 5 is dat leerlingen zullen kiezen voor een oud boek omdat *De Reis door het Apenland* hen aanspreekt. Gezien de standaarddeviatie van de hertaling en de bewerking van 1,25, spreken de leerlingen niet een duidelijke voorkeur uit. De meeste leerlingen hebben een score gegeven tussen de 1,5 en de 4. 42 % leest liever een modern boek, terwijl de rest van de leerlingen, 58 %, net zo graag of liever een oud boek leest.

Bij vraag 6 is er een verschil op te merken tussen de groepen. De hertalingsgroep stelt het op prijs dat er meer betekenissen in een boek te vinden zijn, terwijl de bewerkingsgroep hier minder het belang van inziet (3,9 versus 3,1). Dit is in tegenstelling met mijn hypothese.

De uitslag van vraag 7 toont een verschil tussen de groepen. De lezers van de hertaling willen meer hertaalde boeken lezen ($m=3,2$), terwijl de leerlingen die de bewerking hebben gelezen hier beduidend minder belang aan hechten ($m=2,6$).

Uit dit kwantitatief onderzoek kan worden geconcludeerd dat leerlingen het gemakkelijk vinden om beide versies te lezen. Daarbij wordt een hertaling als leuker ervaren dan een bewerking. Hoewel leerlingen liever een modern boek lezen, zijn ze toch bereid om een hertaald boek te lezen. Dit is niet het geval bij de leerlingen die de bewerking hebben gelezen. De illustraties voegen weinig toe aan het lezen van een hertaald of een bewerkt boek. De meerdere betekenissen van een boek worden door de hertalingsgroep hoger gewaardeerd dan door de bewerkingsgroep. Dit is ook te zien in de interesse voor het lezen van oude hertaalde / bewerkte boeken.

6.3.5 Samenvatting, discussie en aanbevelingen

Een sterk punt van het experiment is dat er op drie manieren getest is. Voor wat betreft de verwerkingsvragen is er geen markant verschil tussen de antwoorden van de lezers van de hertaling of die van de bewerking. Tevens kan de conclusie worden getrokken dat deze vragen op niveau zijn.

De leerlingen begrijpen de tekst. Zij kunnen zich verplaatsen in een andere tijd en fantaseren over het verhaal. Daarnaast kunnen de vmbo'ers omgaan met de ethiek en de link leggen met de actualiteit. Ik opteer wel voor andere werkvormen. Als de leerlingen in groepen werken, zullen ze elkaar verbeteren. Indien dit onmogelijk is, omdat de klas te druk is bijvoorbeeld, kan ook gekozen worden om de vragen zelfstandig te maken en in een groepje van vier na te kijken alvorens de vragen klassikaal te bespreken. Dit is door gebrek aan tijd achterwege gebleven. Mijns inziens is het niet nodig om de vragen aan te passen. Vraag 8 blijkt te moeilijk te zijn, maar zal door een andere werkvorm te gebruiken toch tot de goede oplossing kunnen leiden. Ik kies dan ook liever voor een uitdaging dan voor verlaging van het niveau.

Een tweede sterk punt van het onderzoek is dat er een gedeelte mondeling is afgenomen. De leerlingen hebben zich goed kunnen uiten tijdens het onderwijsleergesprek. Dit heeft ook een keerzijde, door de groepsdruk hebben wellicht een aantal leerlingen minder vrijuit kunnen spreken.

Een derde sterk punt van het onderzoek zijn de cijfergegevens uit het kwantitatieve onderzoek. Hieruit is af te leiden dat ik de smaak en interesse van vmbo-leerlingen anders inschat. Mijn verwachting is aan de hoge kant.

Een vierde sterk punt van dit onderzoek is dat de tekstversies *at random* zijn uitgedeeld. Ook is het een voordeel geweest dat ik niet op de hoogte ben geweest van het leesniveau van alle leerlingen, uitgezonderd mijn examenklas M4A en enkele leerlingen die ik van voorgaande leerjaren ken. Wellicht zullen de resultaten anders uitvallen indien rekening wordt gehouden met de zwakke lezers of dyslecten in de klas.

Ondanks de sterke punten van het onderzoek, moet er in een vervolgonderzoek gelet worden op de tijds marge. Het leerrendement zal hoger zijn als er meer dan twee literatuurlessen van 50 minuten voor genomen kan worden. Ook schat ik in dat de lessen bij een tweede uitvoering beter zullen verlopen dan in een testfase.

Een ander nadeel van dit onderzoek is het moment van afname in de vierde klassen. Als de test eerder plaatsvindt, bijvoorbeeld in de maanden voordat het schoolonderzoek literatuur wordt afgenomen, voorspel ik dat de leerlingen uit de vierde klas beter gemotiveerd zijn.

Ik wil een aanbeveling doen om dit onderzoek verder te testen, ook op lagere niveaus van het vmbo. Wellicht moet overwogen worden om de verwerkingsvragen voor het vmbo-kb aan te passen. Mijn voorstel is om vraag 7 van de bewerking te laten vervallen. Daarnaast zal de planning van de literatuurles 2,5 tot 3 lessen van 50 minuten moeten zijn.

7 Conclusie

In deze masterscriptie is naar een sleutel gezocht om de schatkamer van vroegmoderne literatuur voor vmbo'ers te openen. Daartoe is begonnen met een onderzoek naar de leesbevordering van vmbo-leerlingen. Als eerste is het belang van lezen belicht. Door meer te lezen, verbeteren de schoolprestaties. De overheid subsidieert leesbevorderinginstellingen als Stichting Lezen. Het behoefteonderzoek onder vmbo-docenten in opdracht van deze stichting laat zien dat docenten knelpunten ervaren om de leerlingen aan te moedigen te gaan lezen. Er is een groot gebrek aan titels voor vmbo-leerlingen. Mijn motivatie is daar een bijdrage aan te leveren door *Reize door het Aapenland* geschikt te maken voor dit type leerling.

Hierbij hoort een adequate literatuurbenadering voor de doelgroep. Voor de vmbo-leerling pleit ik voor de leerling-gerichte werkwijze van Verboord, omdat deze een positieve invloed heeft op de toekomstige leesfrequentie van scholieren. Verboords opponent Korsten, voorstander van de cultuurgerichte benadering geeft aanbevelingen van fictiewerken die hij geschikt acht voor het vmbo. Twee van deze aanbevelingen heb ik laten beoordelen door een kleine groep vmbo-leerlingen. Uit het literaire werk is gebleken dat door moeilijke taal aan te bieden er geen leesbevordering plaatsvindt. Mathijssen pleit voor het maken van hertalingen om literatuur toegankelijk te maken. In dit hoofdstuk heb ik argumenten aangevoerd om de opvattingen van de drie hoogleraren te combineren zodat ook vmbo'ers met een speciale hertaling hun cultureel historische kennis kunnen opbouwen.

In hoofdstuk 3 zijn de voorwaarden belicht die nodig zijn om jongeren te stimuleren te gaan lezen. Hiervoor is de aanpak van leren lezen van Witte beschreven. Met de site lezenvoordelijst.nl biedt hij didactisch maatwerk voor docenten en leerlingen in de bovenbouw van de havo en het vwo. Het is essentieel dat leerlingen in de onderbouw al reflecteren op literatuur zodat er een basis is gelegd waarop ze hun literaire ontwikkeling kunnen voortzetten. In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan manieren om vmbo'ers aan te moedigen om te lezen en de reflectie op het gelezen werk vast te leggen. De ideeën die hier beschreven zijn, hebben bijgedragen tot het tot stand komen van mijn lespakket: *De reis door het Aapenland*.

Hoofdstuk 4 besteedt aandacht aan de vragen *of* en *hoe* men moet hertalen. Hertalingen zijn hoognodig om lezers te behouden, maar over een wetenschappelijke manier waarop deze gemaakt kunnen worden, heb ik geen eenduidig antwoord gevonden. De basisregels van Mathijssen zijn te overwegen, maar deze compleet toepassen, maakt hertalen tot een onmogelijke opgave. Drie hertalingen / bewerkingen heb ik nader bestudeerd. Hier zie ik dat er geen wetenschappelijke, maar individuele keuzes zijn gemaakt. Enthousiasme over een bepaald werk, een creatieve geest en kennis van taal en cultuur zijn eerder van belang om een hertaling of bewerking tot stand te brengen dan een wetenschappelijke aanpak. De theorieën uit de vertaalwetenschap van Hönig en Chesterman zijn wel van nut geweest om een deel van *Reize door het Aapenland* verantwoord te hertalen.

In hoofdstuk 5 zijn mijn beweegredenen omschreven waarom ik *Reize door het Aapenland* geschikt acht voor vmbo'ers. De openingsscène is zo krachtig en bizar dat die de aandacht van de vmbo'er opeist. Mijn interview met schrijver Edward van de Vendel heeft mij gesterkt in de beslissing om juist dit werk voor vmbo'ers pasklaar te maken. Dit hoofdstuk is afgesloten met de opzet van de

verwerkingsvragen en het onderwijsleergesprek over de satire. Dit lessenpakket sluit aan bij de belevingswereld van de leerlingen en hierin leren zij de tekst te actualiseren.

Hoofdstuk 6 beschrijft de test. De twee versies van *De reis door het Apenland* zijn door vier klassen in de bovenbouw van het vmbo-t gelezen. Uit het kwalitatieve deel van het onderzoek is niet te herleiden of een van de twee versies beter begrepen is door de leerlingen. Het lees- en lesmateriaal voor vmbo-t-leerlingen blijkt op niveau te zijn. Een andere werkvorm bij het maken van de verwerkingsvragen, zoals groepswerk, zou het leerrendement van de leerling mogelijk verhogen. Ook uit het kwantitatieve deel van het experiment, bestaande uit zeven waarderingsvragen, blijkt dat leerlingen *De reis door het Apenland* gemakkelijk vinden om te lezen. Zij vinden de hertaling leuker dan de bewerking. 74% van de leerlingen vindt het leuk om een boek uit 1788 te lezen. Illustraties voegen weinig toe bij het lezen van een hertaald of bewerkt boek. Wat wel gewaardeerd wordt, zijn de meerdere betekenissen die uit een boek te halen zijn. Bovendien toont de meerderheid van deze scholieren belangstelling voor hertaalde of bewerkte boeken. Uit het enthousiasme van de leerlingen tijdens de lessen is gebleken dat *De reis door het Apenland* een bijdrage kan leveren aan het leesplezier van leerlingen.

Ik wil een aanbeveling doen om dit onderzoek verder te testen, ook op lagere niveaus van het vmbo.

In twee lesuren denk ik de meeste leerlingen vatbaar te hebben gemaakt voor *Reize door het Apenland*. Ik hoop dat ze zo enthousiast blijven en dat ze in de toekomst meer oude literatuur gaan lezen.

Ik kijk uit naar het maken van een volledige hertaling van *De reis door het Apenland* waarin de vmbo-leerling mijn eregast is.

Literatuur

Arnoldussen, P. (2010, 1 februari). Droogstoppel hertalen was een feest. *Het Parool*.

Benjamin, W. (2010). De opgave van de vertaler. In T. Naaijken, C. Koster & H. Bloemen (Red.), *Denken over vertalen* (pp.65-73). Nijmegen: Vantilt.

Bijsterveldt, M. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap d.d. 8 september 2011 over Actieplan Laaggeletterdheid 2012-2015 'Geletterdheid in Nederland (*Kamerstuk* 28760, nr. 22) http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/dossiers/Laaggeletterdheid.jsp_geraadpleegd op 13 februari 2012.

Bijsterveldt, M. Toespraak bij de uitreiking van de alfabetiseringsprijzen, zie <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2011/09/09/toespraak-door-minister-van-bijsterveldt-bij-de-uitreiking-van-de-alfabetiseringsprijzen-2011.html> geraadpleegd op 12 februari 2012.

Boer, P. de (1999, 16 januari). Gijsbrecht. *Trouw*.

Buijnsters, P. (1986). Doctor Schasz en zijn 'Reize door het Aapenland'. *Tijdschrift voor Nederlandse taal en letterkunde*, 102, 253-272.

Bulk, L. van den & Grinsven, V. van & Kouveld, M. & Woud, L. van der (2010). *Wie leest heeft de wereld binnen handbereik. Behoeft onderzoek onder vmbo-docenten Nederlands over het bevorderen van lezen*. Stichting Lezen: www.lezen.nl/files.php?file_id=677 geraadpleegd op 7 december 2011.

Chesterman, A. (2010). Over de verschillende methoden van het vertalen. In T. Naaijken, C. Koster & H. Bloemen (Red.), *Denken over vertalen* (pp.153-172). Nijmegen: Vantilt.

Dautzenberg, J. A. (1999). *Literatuurgeschiedenis en leesdossier*. Den Bosch: Malmberg.

Enkvist, I. (2012). De gelukkige klas – Finse versie. *360 Het beste uit de internationale pers*, 12, 34-36.

Es, G. van (2010). De hertaler aan het woord. *Nieuw Letterkundig Magazijn*, 28, 2-5. Zie ook: http://www.dbnl.org/tekst/_nie012201001_01/_nie012201001_01_0003.php geraadpleegd op 12 februari 2012.

Gille, E. & Loijens, C. & Noijons, J (2010). Resultaten PISA-2009. Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen. Arnhem: CITO. Ook te raadplegen via: http://www.cito.nl/onderzoek%20en%20wetenschap/onderzoek/deelname_onderzoek/pisa.aspx geraadpleegd op 28 januari 2012.

Haasse, H. (2006). Lofrede Nederland Leest. Citaat uit: www.taalpilots.nl/attachments/session=cloud_mmbase+1611191/brief_TK_080317_kunst_van... geraadpleegd op 7 februari 2012.

- Hellinga, W.Gs (1956). De commentaar. In H. van Dijk & P. Wackers (Red.), *Pade crom ende menichfoude. Het Reynaert-onderzoek in de tweede helft van de twintigste eeuw* (pp 19-35). Hilversum: Verloren.
- Hönig, H.G. (2010). Vertalen tussen reflex en reflectie. Een model voor vertaalrelevante tekstanalyse. In T. Naaijken, C. Koster & H. Bloemen (Red.), *Denken over vertalen* (pp.129-144). Nijmegen: Vantilt.
- Korsten, F.W. (2006). Regels en ontregeling: Literatuur en vijf soorten kennis. In K. Hilberdink & S. Wagenaar (Red.), *Leescultuur onder vuur* (pp. 27-34). Amsterdam: KNAW.
- Korsten, F.W. (2008). Kernen van weerstand en activiteit. Vmbo'ers in onderwijs en bibliotheek. *Didactief*, 6, 13-20.
- Luijters, G. (2010, 10 februari). Hertaalde Havelaar is een ramp. *Het Parool*.
- Marzano, R.J. (2004). *Building Background knowledge for academic achievement. Research on what Works in schools*. Alexandria: Association for supervision and curriculum development.
- Mathijssen, M. (2003). Een knieval voor de luie lezer. Hertaling als enig redmiddel voor historische literatuur. *Nederlandse letterkunde*, 8, nr. 2, 116-129.
- Mathijssen, M. (2006). Literatuur als levertraan. In K. Hilberdink & S. Wagenaar (Red.), *Leescultuur onder vuur* (pp. 9-16). Amsterdam: KNAW.
- Mathijssen, M. (2007, 12 januari). Botox voor Beets. *NRC Handelsblad*.
- Multatuli (2010). *Max Havelaar of de koffieveilingen van de Nederlandse handelmaatschappij*. Editie G. van Es. Z.pl.: NRC Boeken.
- Naaijken, T. & Koster, C. & Bloemen, H. (Red.) (2010). *Denken over vertalen*. Nijmegen: Vantilt.
- Plasterk, R.H.A. (2008). Brief: <http://www.sioob.nl/upload/documenten/progr-kvl-brief-minister-2008.pdf> geraadpleegd op 7 februari 2012.
- Ros, B. (2010). Al lezend omhoog klimmen. *Didactief*, 40, 5, 2-5.
- Ros, B. (2011). Leesbevordering blijft eenmansactie. *Didactief*, 41, 10, 41.
- Schasz, J.A., M.D. (1973). *Reize door het Aapenland*. Editie P.J. Buijnsters. Zutphen: W.J. Thieme & Cie.
- Schasz, J.A., M.D. (2010). *Reize door het Aapenland*. Editie P. Altena. Nijmegen: Vantilt.
- Schenkeveld-van der Dussen, M.A.(1999). 'Stand van zaken: Schopenhauers vloek of het probleem van de herspelling'. *Nederlandse letterkunde*, 4, 385-390.
- Schleiermacher, F. (2010). Over de verschillende methoden van het vertalen. In T. Naaijken, C. Koster & H. Bloemen (Red.), *Denken over vertalen* (pp.39-60). Nijmegen: Vantilt.
- Stipriaan, R. van (2003). 'Boeken aan de beademing. Hoe kunnen we onze klassieken weer laten lopen?' In: *Literatuur* 20, nr. 6, p. 13-16. Ook te raadplegen via

http://www.dbnl.org/tekst/_lit003200301_01/_lit003200301_01_0094.php geraadpleegd op 7 februari 2012.

Strien, T. van & Koppenol, J. (2004). 'Enig redmiddel? Nog eens over het uitgeven van historische literatuur' *TNTL*, 120, 247-257.

Stuiveling, G. & Vooy, C.G.N. de (1971). *Schets van de Nederlandse letterkunde*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Vendel, E. van de & Hoeven H. van der (1998). *Gijsbrecht*. Amsterdam: Querido.

Vendel, E. van de (2006). *Een verhaal met een tong*. Z.pl.: Kidsbibliotheek.

Verboord, M. (2006). Leesplezier als sleutel tot succesvol literatuuronderwijs? In K. Hilberdink & S. Wagenaar (Red.), *Leescultuur onder vuur* (pp. 35-51). Amsterdam: KNAW.

Vondel, J. van den (2004). *Gijsbrecht van Amstel*. Editie H. Adema. Leeuwarden: Taal & Tekon.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. De literaire ontwikkeling van havo en vwo leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. De literaire ontwikkeling van havo en vwo leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon. De samenvatting hiervan is te raadplegen via: <http://www.lezenvoordelijst.nl/documents/proefschrift.pdf>. Geraadpleegd op 4 juni 2012.

Zijlstra, H. (2011) d.d. 8 september 2011 over Kunst van Lezen 2012-2015 (Kamerstuk 32500 VIII, nr. 210 <http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/dossiers/Laaggeletterdheid.jsp> geraadpleegd op 13 februari 2012.

Andere internetsites

<http://www.weekvandealfabetisering.nl/laaggeletterdheid> geraadpleegd op 13 februari 2012.

Adams Appel. *Theo Witte over literaire ontwikkeling*

http://www.youtube.com/watch?v=9GKd3a9z4_s geraadpleegd op 15 februari 2012.

Hoe ga je als docent om met verschillende leesniveaus? <http://www.leraar24.nl/video/2549> geraadpleegd op 15 februari 2012.

www.examenblad.nl geraadpleegd op 18 februari 2012.

<http://www.fictiedossiervmbo.nl/info/handleiding.html> geraadpleegd op 18 februari 2012.

Slash-reeks <http://www.queridokinderenjeugdboeken.nl/web/Slash.htm?id=78206> geraadpleegd op 19 februari 2012.

<http://www.onzetaal.nl/taaladvies/advies/balen-als-een-stekker> geraadpleegd op 27 maart 2012.

<http://www.liederenbank.nl/index.php?lan=nl&actie=herspellen> geraadpleegd op 14 april 2012.

http://digischool.kennisnet.nl/community_ne/referentieniveaus geraadpleegd op 4 mei 2012.

Boeken lezen van hoog niveau verhoogt kans op goede Cito-score.

<http://www.uva.nl/actueel/nieuws/nieuws.cfm/BB5762FC-B3C6-4249-AF21308D81C1997F>.

Publicatie van 1 februari 2012. Geraadpleegd op 25 mei 2012.

Bijlage I Korstens aanbeveling: De film *Paradise Now* en de novelle *Het fregatschip Johanna Maria*

Paradise Now

Paradise Now schetst een portret van twee Palestijnse mannen die een zelfmoordaanslag willen plegen. De film heb ik aan twee jongens uit M3A van de Sint-Vitusmavo uitgeleend om thuis te gaan bekijken. De leerlingen heb ik drie weken later vragen gesteld over de film. Het verhaal is ze bijgebleven, alhoewel ze vergeten zijn waar de film zich afspeelt. De film ervaren ze als spannend, vooral omdat ze wachten op de knal. Ze begrijpen de motivatie van de zelfmoordterroristen en zien hoe ze met een knoop in de maag toch willen doorzetten. Een leerling zegt dat er een verschil is tussen willen en moeten en dat die keuze moeilijk is. Bij geschiedenis praten ze niet over de problematiek tussen Israël en Palestina. Ze vinden dat 'zo'n film je echt wel aan het denken zet', want 'wij hebben het hier goed in Nederland' en 'zo'n film, schud je wakker, het laat iets anders zien'. De jongens vragen zich af wat meisjes van zo'n film zullen vinden. Het is leuk om de film klassikaal te gaan kijken, want dan ontstaat er vast een goede discussie. Toch geven ze er de voorkeur aan om de film thuis te kijken, want dat is rustiger.

Uit bovenstaande bespreking is af te leiden dat *Paradise Now* de wereld van de scholieren verbreedt. De film is niet moeilijk te begrijpen voor de vmbo'ers en is een aanbeveling om op het derdejaars programma te zetten. Naar aanleiding van de film kan met leerlingen gewerkt worden aan het onderdeel argumenteren; leerlingen gebruiken hierbij beoordelingswoorden die ook op literatuur van toepassing zijn.

Het fregatschip Johanna Maria

De eerste acht hoofdstukken van *Het fregatschip Johanna Maria* heb ik begin maart 2012 aan vier van mijn vmbo-t-leerlingen opgedragen om te lezen als aanvulling op hun boekenlijst. Drie van de vier leerlingen hebben het boek *Oorlogswinter* van Jan Terlouw op hun boekenlijst gezet, wat ik niet heb kunnen goedkeuren. De vierde leerling heeft twee boeken van Herman Koch op zijn lijst gezet wat niet volgens de afspraak is. De eerste leerling die eind maart zijn mondeling komt afleggen, heeft erg veel moeite gehad met de taal van *Het fregatschip Johanna Maria*. De naam van de schrijver is hij vergeten. Tijdens het mondeling vertelt de leerling over delen van het boek die ik hem niet heb meegegeven. Ik confronteer hem hiermee en de leerling vertelt dat hij over het boek op internet heeft gelezen. Door 'die oude taal vol met moeilijke woorden' is hij onzeker geworden over hetgeen hij gelezen heeft. Via internet heeft hij aanvulling gezocht. De tweede leerling heeft weinig moeite gedaan om alle hoofdstukken te lezen. Zijn verantwoording heb ik genoteerd:

'Dat boek kwam uit 1920 of zo. Er stonden gekke woorden in. Ja, het woordje 'gij' snap ik nog wel. Er stonden veel woorden in die anders zijn. Het ging over een kapitein die altijd dronken was en er was iets met een zus. Meer weet ik niet.'

De betreffende leerling heeft zich overigens weinig ingespannen voor de andere boeken. De derde leerling prevelt enkele zinnen op van een samenvatting van internet, hij is aan Van Schendels werk niet begonnen en heeft verder de pet gegooid naar dit schoolonderzoek. Leerling vier heeft de

hoofdstukken zowaar gelezen. Hij vertelt de inhoud van de acht hoofdstukken die ik hem heb meegegeven. De taal is lastig, hij heeft tekstfragmenten terug moeten lezen om deze beter te vatten. Hij verklaart dit ook te hebben gedaan bij *Het diner* en *Zomerhuis met zwembad* van Koch. Het oude taalgebruik vindt hij meevallen. Ik heb hem de vraag gesteld of het een goed idee is dit boek klassikaal te lezen. Hierop antwoordt hij dat dan niemand zal opletten, want het is geen interessant boek.

Uit bovenstaande voorbeelden kan de conclusie getrokken worden dat het wel of niet lezen van boeken te maken heeft met motivatieproblemen van individuele leerlingen. Tevens zie ik het verschijnsel dat door moeilijke taal aan te bieden, leerlingen het vlug opgeven en er dus geen leesbevordering plaatsvindt. Dit is overigens ook een bevestiging dat Korsten de lat voor vmbo'ers erg hoog legt.

Bijlage II *De reis door het Apenland* - hertaling voor 3 en 4 vmbo-t met een wetenschappelijke verantwoording

De reis door het Apenland

J.A. Schasz, M.D.

Hertaling voor 3 en 4 vmbo-t

Ellèn van Welt

Bericht voor de lezer van dit boek

Al een tijd heb ik niets meer van me laten horen en nu kom ik nog een keer met een satire waarvan iedereen kan leren en waarmee iedereen zich kan vermaken. Je amuseert je echt en bovendien leer je er nog van. Tenminste als je er open voor kunt staan.

Je bent nooit te oud, te groot of te wijs om te leren. Als je dat beseft, dan is dit stuk geslaagd. Want dan zullen redelijke wezens gewaarschuwd, onderwezen en verstandig gemaakt kunnen worden. Ze zullen andere wezens die toevallig op hen lijken dan¹ minder vaak voor onredelijk houden.

J.A. SCHASZ, M.D.

1788

¹Van de oorspronkelijke zin zijn drie zinnen gemaakt. In de gehele vertaling is de structuur van de zinnen veranderd om de simpele reden dat de 'Schasz-zinnen' voor vmbo'ers te lang zijn. In deze zin is het woord *dan* als woord van gevolgtrekking bijgeplaatst.

INHOUD

Door lang nadenken is alles verloren gegaan

De haastige vlucht

De gejaagde achtervolging

Beschuldiging van leugens

De omzwerving

Het apenland

Hoofdstuk 1

Door lang nadenken is alles verloren gegaan

Hoe het gebeurde, weet ik echt niet, maar het is absoluut zeker dat mijn vrouw, mijn dienstmeid, mijn paard en mijn hond, bijna op hetzelfde moment tegelijk in het water vielen.

Nu wilde het geval dat zij alle vier zo in het water lagen dat ik er slechts een uit kon redden. Dat de overige drie onvermijdelijk zouden verdrinken en dat ik de keuze had wie van de vier gered moest worden, werd geheel aan mij overgelaten.

Toen ik aan de waterkant stond, waar mijn vier liefste dierbaren met verstikking² worstelden, schreeuwde mijn vrouw huilend om hulp. Mijn dienstmeid stak haar lieve mollige armpjes omhoog en mijn paard hief zijn briesende mooie hoofd³ naar mij op. Mijn hond keek mij vol medelijden aan en spartelde uit alle macht met zijn pootjes.

Ik stak mijn armen meer dan honderd keer uit, eerst naar de ene en toen naar de andere kant...zonder echt iets of iemand⁴ vast te grijpen; want in mijn hart voerde ik een heftige strijd.⁵

Ik liep als een razend mens heen en weer. Dan stond ik aan de waterkant, in de lucht grijpend alsof ik vliegen ving of ik was in mijn huis en sloeg mezelf voor de kop, omdat ik zo besluiteloos bleef. Dan liep ik weer naar het water; vervolgens weer naar mijn huis, enzovoort.

Eindelijk wierp ik mezelf voorover met mijn armen en benen wijd gespreid op de grond, ik hoopte zo dat ik een vast besluit kon nemen.

‘Zal ik mijn vrouw redden?’ vroeg ik mezelf: zij komt zeker het eerst in aanmerking, omdat zij mijn vrouw is. Maar het mens is oud en heeft al heel wat gebreken. Bovendien heeft ze de afgelopen jaren veel ellende meegemaakt. Zal ik haar, nu ze inmiddels haar hoofd door de deur van de hemel naar binnen steekt, wel redden? Het

p.18

gevaar is dat ik haar armen en benen misschien uit haar lichaam trek en haar weer in deze rampzalige wereld terugsleep. Gun ik haar nog enkele levensjaren, die ze zeker knorrend en kuchend door zal brengen, terwijl ze binnen een paar minuten met de engeltjes die luid voor haar zingen mee naar boven kan? Wat voor een barbaar ben ik dan? Nee! Voor haar geluk neem ik graag de kosten van haar begrafenis voor mijn rekening!⁶ Ze is mijn vrouw, dat is waar. Juist omdat zij het is, moet ik gul zijn. Ik heb altijd nog de mogelijkheid om een andere vrouw te nemen. Maar ik ben niet altijd zo fatsoenlijk in staat om haar naar de hemel te helpen. Laat ze dan maar verzuipen.

² *Den dood der versmooring*, volgens de editie van dr P.J. Buijnsters uit 1973 als verstikking vertaald. Ik vraag me af of verdrinkingsdood niet eenvoudiger is. Stikken: ik stel me dat eerder bij brand voor.

³ Naar mijn weten hebben paarden een hoofd en geen kop, zoals in de originele tekst geschreven staat.

⁴ Echter bepaaldlijk toetegrijpen: bepaaldlijk heb ik vervangen door iets of iemand. Vastgrijpen is een logisch voortvloeisel.

⁵ Want de wreedste boezemstrijd verhief zich in mijn binnenste.

⁶ Voor haar geluk wil ik graag de kosten van haar begrafenis op mij nemen!

Mijn lieve engelachtige dienstmeid, dat mooie gezicht en al haar andere pracht, komt minstens op de tweede plaats in mijn overwegingen. Hoe goed en hoe toegeeflijk was dat behulpzame schepsel niet steeds! Zou ze een gemis zijn voor de samenleving? Ach, zou ze een vruchtbare moeder worden? Helaas. Als men nauwkeurig rekent, dan liggen er misschien vijf levendige wezens in het water! Dan is zij...maar, mijn hemel! Hoe is het mogelijk dat ik mijn arme paard vergeet?

Heeft dat mooie beest mij niet meer dan honderd dukaten gekost?⁷ Heeft het niet alle gouden en zilveren prijzen gewonnen waarnaar gestreefd is?⁸ Heb ik ooit de zweep nodig gehad?⁹ Schrikt het ooit? En heeft het paard¹⁰ zelf wel eens gedacht om op hol te gaan? Heeft het beest¹¹ ooit een trap achteruit gegeven? Mooie, behulpzame meisjes zijn overal voor een kleinigheid te vinden. Maar zo'n paard komt nauwelijks eens in de twee jaar op de markt en dan kost het beest je handen vol geld! De dienstmeid verzuipt maar, en mijn paard...

(Toen begon mijn hond op een verschrikkelijke wijze te janken.)

Wat hoor ik? Ach, trouwe Fidel!¹² Je¹³ ontroert me door je hulpgeroep! Alles wat ik heb, dat is dankzij jou.¹⁴ Heb je niet de dieven die eens mijn

p.19

woning binnenkwamen eruit gejaagd?¹⁵ En heb je van de moordenaar, die mij een mes op de borst zette, niet de achillespezen eraf gebeten zodat hij achteroverviel?¹⁶ Zo kon hij zijn opzet om mij te doden niet doorzetten! Edele hond! Een vrouw kan ik altijd krijgen en een dienstmeid kan ik overal vinden. Een goed paard wordt op elke markt te koop aangeboden, maar hoe tamelijk zeldzaam ben jij, mijn trouwe hond?¹⁷ Voor welke schatten waar ook ter wereld kan ik jou kopen? Jij, je bent uniek! Ja, ik zal jou houden.

(Hier slaakte¹⁸ mijn vrouw, die voor de laatste keer haar hoofd boven water¹⁹ stak, een diepe zucht.)

⁷ In perfectum vertaald, *over de honderd dukaten* vertaald in meer dan.

⁸ 'waarnaar het ooit gestreefd heeft' zou de letterlijke vertaling zijn van 'naar het immer gedongen heeft', toch kies ik hier voor de algemene vorm omdat het waarschijnlijker is dat de eigenaar van het paard ambities heeft in plaats van het paard zelf.

⁹ Toevoeging van een perfectum, omdat de handeling voor de verdrinking plaatsvond.

¹⁰ Verandering in cohesie. Verwijswoord *het* vervangen door waarnaar het verwezen wordt, namelijk het paard / beest.

¹¹ Idem.

¹² Fidel was een veelgebruikte hondennaam. Deze naam betekent 'trouw'(Altena, 2010:18).

¹³ *Gij* en *uw* vervangen door het Standaardnederlands *jij* en *je*.

¹⁴ Ben ik aan u niet alles wat ik heb verschuldigd? Zinsconstructie volledig aangepast.

¹⁵ *De reeds ingebroken Dieven uit mijn Wooning gejaagd*, het adjectief 'ingebroken' weggelaten, omdat dieven die mijn woning binnenkwamen al veronderstelt dat er van een inbraak sprake is.

¹⁶ Oorspronkelijke zin bevat 46 woorden, een liggend streepje, twee vraagtekens en vier komma's. De vertaling bestaat uit vier zinnen. Deze vier zinnen bevatten 54 woorden. Een hertaling heeft dus geen verkorte tekst als gevolg.

¹⁷ *Hoe bijster zeldzaam is uwe getrouwheid?* Zin persoonlijk gemaakt, minder accent op de getrouwheid, maar om de trouwe hond van de hoofdpersoon.

¹⁸ *liet (...)* een zwaare zugt: de woordgroepcombinatie 'een zucht laten' is in onbruik geraakt.

¹⁹ Toevoeging van water, ter verduidelijking.

Maar zal het voortrekken van een beest, hoe dierbaar het beest mij ook is, boven het redden van een mens gaan? Kan ik een echtgenote, met wie ik intens verbonden ben, wel laten sterven aan een verdrinking?²⁰

(Ik neem mij voor om op te staan.)

Dat afschuwelijke eigenbelang dat steeds de kop op steekt!²¹

(Ik ga weer liggen.)

Zal ik mijn lieve vrouw dan toch uit de hemel halen? Maar zo'n gelegenheid om haar naar de hemel te laten gaan, krijg ik natuurlijk nooit meer.

Maar mijn aardige²² dienstmeid, zou ik haar? Maar mijn duur gekochte paard, zou ik dat? Maar mijn hond, dat trouwe dier, zou ik? Enz.

Dus bleef ik twijfelen²³, meer dan een uur, zonder iets²⁴ te besluiten. Eindelijk stond ik op. Ik liep naar de waterkant met het voornemen om de eerste die mij een poot, een hand, een kop of hoofd toestak te helpen.

Toen ik bij het water aankwam, zag ik tot mijn verbazing dat mijn vrouw, het paard, de meid en de hond alle vier, bij gebrek aan spoedige hulp, verdrongen waren.

Hoofdstuk 2

De haastige vlucht

Ik stond met open mond de vier lijken aan te gapen. Een grote groep mensen kwam om mij heen staan. Velen hadden

p.20

medelijden met mij, maar anderen waren zo boos op mij dat ze het gerucht verspreidden dat ik ze alle vier met eigen handen in het water gesmeten had. Mijn vrouw, omdat ik genoeg van haar had en zij teveel mijn bedoelingen doorzag.²⁵ Mijn meid, omdat ze zwanger van mij was. Mijn paard, om daardoor uitstel van betaling te krijgen en mijn hond om zogenaamd de hele situatie op een ongeval te doen lijken.

²⁰ Den dood des verzuipens: vertaling is netter gebracht. Laten verzuipen of sterven aan een verdrinking? *Daar ik haar behouden kan* is niet vertaald.

²¹ Vraagzin vervangen door exclamatieve zin, uitroepeteken stond al eerder in de zin: *Doch, verfoeilijk Eigenbelang! waarheen tragt gij mij te vervoeren?*

²² *Maar mijn zoete, aartige Dienstmeid*, vertaling van aartige zie <http://www.wnt.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB>.

²³ *Dus twistede ik, meer dan een uur, met mij zelve*: twistte ik met mijzelf. Blijven twijfelen, lijkt mij de beste vertaling.

²⁴ Subject toegevoegd.

²⁵ *en zij mij te veel in de kaart keek*: (uitdr.) iem. in de kaart kijken of zien, zijn geheime plannen, bedoelingen enz. doorzien (Van Dale).

Deze vervloekte boosaardige redenering werd bijna²⁶ als waarheid aangenomen. Hoe is het mogelijk, riep men uit²⁷, dat vier totaal verschillende wezens op een en hetzelfde ogenblik in het water vallen? En²⁸ dat er maar een te redden zou zijn? En dat men een uur lang nadenkt wie men er uit zal halen als men werkelijk bereid is tot het redden van een?

Ik riep alle Heiligen op om mijn onschuld te bewijzen. Ik gaf als reden dat mijn lange nadenken, wat voor een wreedheid men daar ook van wilde maken, alleen maar menslievendheid²⁹ was. Ik wilde daarmee bereiken dat ik het meest waardevolle zou redden.³⁰ 'Wat zouden jullie gezegd hebben,' riep ik tegen de schreeuwers, 'als ik de hond uit het water had gehaald en mijn lieve vrouw had laten verdrinken? Jullie zouden mij uitmaken voor een afgrijselijk monster!'

Als men het dan op iemand gemunt heeft³¹ en hem per se dwars wil zitten, dan helpen de beste redeneringen en het mooiste bewijs niet. Dit gebeurt alleen maar als je vijanden hebt, zoals de burgemeester, de hoogste bestuursambtenaar van de politie,³² de dominee en de ouderling die in de kerk uit de Bijbel voorleest. Dit was in mijn geval zo. De burgemeester wilde mijn paard hebben en ik weigerde dat te verkopen. De politiecommissaris smachtte naar mijn dienstmeid, maar mijn dienstmeid wilde liever mij dan hem. De dominee wilde een donatie voor de kerk na onze dood³³ die mijn vrouw hem graag wilde laten uitschrijven, maar waar ik me tegen verzette. Die voorlezer wilde mijn hond hebben omdat hij een liefhebber van jagen was. Maar mijn hond zou ik hem nooit meegeven.

Deze vier personen, boos en op zoek naar wraak,³⁴ werden mijn doodsvijanden. Het water had hun hoop op een beter vooruitzicht³⁵ voor altijd teniet gedaan.

p.21

Al heel vlug werd mij in vertrouwen verteld dat het Gerecht bezig was om informatie tegen mij in te winnen. Men had al heel wat verzameld en binnen enkele uren zou ik opgepakt kunnen worden.³⁶

²⁶ *Zeer algemeen* niet vertaald.

²⁷ Toevoeging van *uit*, omdat er m.i. in de betekenis van *uitroepen* meer verontwaardiging schuilt.

²⁸ Toevoeging van *En* als gevolg van verkorting van de zin.

²⁹ *Menschlievenheid*: Bereidwilligheid om mensen te helpen.

³⁰ (...) *dewijl ik daar door beoogde, om het waardigste voorwerp van allen te redden*: voorwerp weggelaten, het gaat namelijk om twee personen en twee dieren. Van de oorspronkelijke zin zijn drie zinnen gemaakt.

³¹ *Dan! Wanneer men een haat op iemand heeft*: (uitdr.) het op iemand gemunt hebben: het op hem voorzien hebben, hem tot mikpunt nemen (van Dale).

³² *De Schout* de commissaris van de politie, de hoogste bestuursambtenaar van de politie. Deze woorden waren in 1788 onbekend. Voorbeeld van interpersoonlijke verandering en verandering van informatie (Chesterman, 2010: 169/170).

³³ In het origineel wordt gesproken van een legaat. Dit woord komt van het Latijnse woord *legatum* dat letterlijk nalaten betekent, het gaat om de erfenis die bij testamentaire beschikking verleend wordt (van Dale).

³⁴ Alrede op mij verbitterd: (al)reeds bitter/grimmig naar mij toe.

³⁵ *Hunne hoop en hunne uitzigten*: hun hoop op een beter leven, hun hoop en verwachtingen.

³⁶ En dat er binnen weinige uren een aprehensie op mijn perzoon stond verleend te worden: aprehensie (Fr. *appréhension*: saisir au corps) gevangenneming (Van Dale, le nouveau Petit Robert 2008).

In een plaats waar men de duidelijke onschuld van slimme mensen durft aan te vallen, ben ik niet meer veilig, dacht ik. Ik nam dus het weloverwogen besluit om mij liever in de open lucht, dan onder het dak van zo'n Rechtbank te verdedigen.

Ik had geen tijd om orde op zaken te kunnen stellen, want toen ik mij aan het omkleden³⁷ was, stonden de politiecommissaris en de agenten al voor mijn deur. Ik sprong over een heining en rende,³⁸ door sloten en moerassen, op de vlucht.

Hoofdstuk 3

De gejaagde achtervolging

Ongeveer een half uur na mijn vertrek begon ik na te denken. Ik was dwaas om zo door sloten en moerassen³⁹ mijn weg te kiezen. Men wilde mij natuurlijk⁴⁰ graag uit het dorp hebben, daarom ging men door met al die vertoningen.

Ik nam dus op mijn gemak de gewone weg en betreurde het noodlot.

Maar spoedig bespeurde ik, dat ik me toch echt vergist had. Men had het wel degelijk op mij gemunt. Ze wilde mijn persoon in handen krijgen.

Want toen ik een eind verder was gekomen, keek ik op het dorp uit. En wat zag ik? Langs verschillende wegen zag ik vier groepen van mensen erop uittrekken. De eerste groep was van de burgemeester, de tweede groep was van de politiecommissaris. Voor de derde groep stond de dominee en groep vier werd geleid door de voorlezer⁴¹. In eerste instantie begreep ik niet wat deze grote menigte van plan was. Ik beeldde mij zo in dat er een onverwachte inval door een of andere staatsvijand gaande was. Op grond daarvan zou misschien de geestelijke en wereldlijke macht uit pure nood zijn rang en waardigheid

p.22

opzij zetten. Zo zouden dus zelfs de dominee en de burgemeester⁴² de wapens oppakken en voor het vaderland de strijd aangaan.

³⁷ *Want mijn rok pas half aangetrokken hebbende*: uitleg, zie voetnoot van regel 139, p. 59 editie Buijnsters. Dit kledingstuk wordt niet meer gedragen, de kledingcultuur is veranderd. Ik zie de noodzaak er niet van in om hier een verklaring te geven, als het woord zo gemakkelijk te omzeilen is.

³⁸ *Ik wipte over een heining en teeg, door slooten en moerassen, op de vlugt*. *Teeg* staat in de voetnoot van Altena vertaald als *toog*. Deze verleden tijd komt van het werkwoord *tijgen*. *Tijgen* komt van het Middelnederlands *tiën* en betekent trekken. De huidige betekenis is 1. zich begeven of 2. *tijgen aan*: beginnen (Van Dale).

³⁹ *slijk en vuilnis*, niet overgenomen, omdat de woordgroep moeilijk is. Ik heb er voor gekozen om sloten en moerassen uit de vorige alinea te herhalen.

⁴⁰ *Zekerlijk niet anders bedoeld* vertaald in *natuurlijk*.

⁴¹ Oorspronkelijke zin met woorden aangevuld.

⁴² Parafraze met uitleg toegevoegd. Herhaling van de dominee en de burgemeester om begrippen als geestelijke en wereldlijke macht duidelijk te maken.

Uit deze gedachte werd ik al gauw geholpen, want enkele maaiers en akkerbouwers die met mij op de heuvel stonden, riepen onder handgeklap uit: 'Daar komen ze! Daar komen ze!'

'En wat komen ze doen?' vroeg ik hun meteen.

'Wat!' zeiden ze luid en met z'n allen tegelijk. 'Weet je dan niets van dat afschuwelijke geval? Iedereen heeft het erover!'

'Mijn vrienden, over welk geval?'⁴³

'Van die dief die een paard gestolen heeft en zijn vrouw de hersens heeft ingeslagen. Hij heeft ook zijn dienstmeid verkracht en heeft haar zelfs een dolle hond op haar buik gebonden. Toen heeft hij ze alle vier in het water gesmeten. Hij is er vervolgens bij gaan staan om ervoor te zorgen dat niemand het water uit geholpen werd!'

Ik hield me zo goed als ik kon toen ik dit bericht hoorde. Hoe is het mogelijk dat in nog geen half uur van de plaats waar het gebeurd was het verhaal zo aangedikt is! Ik voelde dat dit me door merg en been raakte. Als ik bekend word, dacht ik, zal ik op zijn minst in vijftientig stukken worden gescheurd en voor een rechtbank van mijn vier vijanden moeten verschijnen. Ik kan me verdedigen, maar wie zal me geloven?⁴⁴ Deze⁴⁵ maaiers en akkerbouwers zijn bijvoorbeeld al woedend op zo'n vervloekte moordenaar.

Ik bleef nog even zeer onverschillig staan kijken. Toen ik zag welke richting de menigte opging, droop ik ongemerkt af. Ik liep alsmar recht door, alsof ik een rechte lijn zou trekken vanuit het midden van mijn vaderland naar de grens.

p.23

Hoofdstuk 4

Beschuldiging van leugens

Door steeds recht uit te gaan, had ik met veel⁴⁶ obstakels te maken.⁴⁷ Soms vond ik korenvelden en aardappelakkers, dichte bossen en kale⁴⁸ heiden, moddersloten en venen,⁴⁹ gehuchten en dorpen. Het ergste van alles was dat iedereen die mij zag verwonderd vroeg: Waarom loopt die man zo rechtuit? Niemand begreep waarom ik dat deed. Mijn lezers, ik hoop dat jullie de goedheid hebben

⁴³ Welk geval, mijne Vrienden? Volgorde omgezet ter verduidelijking.

⁴⁴ Daar ik als dan vrijheid zal hebben, om mij te verdedigen. Zeer vrij vertaald.

⁴⁵ Toevoeging van *deze*. *De* lijkt me te algemeen. Het gaat immers om de maaiers en akkerbouwers die bij hem staan.

⁴⁶ *Niet weinig* staat gelijk aan *veel*.

⁴⁷ Te worstelen, te maken is wellicht eenvoudiger.

⁴⁸ Oorspronkelijk *barre*: kale, geeft de tegenstelling van dichte bossen beter aan.

⁴⁹ Veen (venen): grond die bestaat uit resten van planten en die vroeger als brandstof werd gebruikt (Van Dale pocketwoordenboek Nederlands als tweede taal (NT2)).

om zo'n rechtlopend mens voor jullie te kunnen zien. Het zal jullie dan niet verwonderen dat mensen vragen gaan stellen.

Het drong tot mij door dat juist wat ik zag als mijn redding weleens tot mijn ondergang kon leiden. Ik wilde zeker niet verdacht lijken, dus koos ik weer voor de gewone weg.

Toen ik in een herberg kwam om mezelf op te frissen, vroeg ik aan de herbergier⁵⁰ of er nog nieuws was. *'Ja,'* antwoordde hij me, *'maar het is zeer slecht nieuws.'*

'En wat is dat?'

'In een bepaald dorp, ik ben de naam vergeten, is een vervloekte misdadiger geweest, die alle paarden daar in de omgeving de hals heeft afgesneden. Alle honden heeft hij vergif gegeven. En er is meer, o, gruwel, als dat nog niet genoeg was, hij heeft alle meisjes en getrouwde vrouwen van het dorp met geweld verkracht. Toen heeft hij hun buiken opengesneden en ze in zee geworpen!'

'En heeft men die misdadiger al te pakken?'

'O, was de hemel maar zo goed om dat toe te laten!'

'Dan loopt hij nog vrij rond?'

'Waarschijnlijk, want hij wist op een zeer bijzondere wijze te ontkomen.'

'En op welke wijze?'

'Hij is op een gloeiende kar, door zeven vuurspuwende draken voortgetrokken en door de lucht gereden.'

'Is het mogelijk?'

'Hij was zeker iemand die niet in God geloofde⁵¹ of een tovenaar! Het is echt waar, want verschillende boeren

p. 24

uit de buurt hebben flikkerende vlammen in de lucht gezien.'

'Dan zou hij er slecht aan toe zijn geweest als men hem te pakken had gekregen.'

'Dat geloof ik, meneer, iets slechts wens ik hem zeker toe.⁵² Hier in ons dorp hebben we alvast grote planken met grote spijkers waarvan de punten omhoog steken klaar gelegd.'

⁵⁰ Den Hospes. Keuze tussen de waard of de herbergier. Gekozen voor de herbergier, omdat dit woord beter af te leiden is voor de vmbo'er.

⁵¹ Explicitering: uitleg van atheïst i.p.v. het woord zelf.

⁵² En hij was het waardig: interpretatie.

‘En wat gaat u daar mee doen?’

‘Als hij uit de lucht hier naar beneden schiet, zullen we hem hiermee opvangen. Dan gaan we⁵³ hem er vlug⁵⁴ met een andere plank overheen schuren zodat hij gemarteld wordt.’⁵⁵

‘Maar weet u zeker dat waar men hem van beschuldigt de waarheid is?’

‘De waarheid? De waarheid? Neemt u het voor die misdadiger op?’

‘In het geheel niet, mijn vriend. Ik vraag alleen maar of u het zeker weet dat dit verhaal waar is, want dan wil ik ook wel helpen schuren.’⁵⁶

‘Onze dominee zegt het. Hij zal er vanavond over preken.’

‘O, dan is het zeker waar.’

Ik vroeg hem meteen de rekening. Ik betaalde de herbergier, stak hem mijn hand toe en vertrok.

‘Hoe is het mogelijk,’ dacht ik, ‘dat aan de onschuldigste zaak zo’n helse draai is gegeven! Dit is het werk van de duivel! Men heeft besloten zich te wreken en mij helemaal kapot te maken!’

Ik richtte mijn blik op de grens en stapte zonder omkijken mijn vaderland uit.

Hoofdstuk 5

De omzwerwing

‘Heeft u wel geld bij u?’

Dit was de eerste vraag die men mij in een vreemd land stelde.

p. 25

‘Waarom vraagt u me dat⁵⁷?’ vroeg ik.

‘Omdat u aanspraak maakt op onze gastvrijheid en menslievendheid. U zult een goede beurs nodig hebben om ervan⁵⁸ te genieten.’

‘Wat? Dus een ongelukkige vluchteling, ...’

⁵³ Verandering van de structuur van de zin is onvermijdelijk bij het opdelen van een lange zin in kortere zinnen.

⁵⁴ *fluks*, zie <http://www.wnt.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB>

⁵⁵ *Zo dat hij even als de wol gekaart zal worden*: zoals de wol met een metalen ‘kaarde’ gekamd wordt. De ‘kaarde’ was ook als martelwerktuig geliefd (Altena, 2010: 24, zie ook Buijnsters, 1973: 63). Hier heb ik gekozen voor een vrije vertaling.

⁵⁶ Verandering in cohesie: *Hem* weggelaten.

⁵⁷ *En waarom vraagt gij dat?* En weggelaten, vervult geen functie in de zin.

⁵⁸ Om er de uitwerkwzels van: simpel vertaald in *ervan*.

'Zal ten minste tweemaal zoveel betalen dan iemand die hier, op zijn gemak, een bezoek bij ons aflegt.'

'En de reden?'

'Is eenvoudig deze: Ten eerste omdat u niet anders kunt. Ten tweede omdat u zomaar met de deur in huis komt vallen en dan rekent op een warme maaltijd.⁵⁹ Ten derde omdat wij broeders zijn.'

'Is hier geen weg die naar een ander land gaat⁶⁰?'

'Ja, die weg daar gaat naar het Apenland.'

Ik vertrouwde⁶¹ er niet op, maar sloeg de weg toch⁶² in. 'Misschien,' dacht ik, 'zal de gastvrijheid van de apen⁶³ goedkoper zijn.'

Hoofdstuk 6

Het apenland

Deze weg was ongelooflijk lang. Het leek wel of ik de wereld zou uitwandelen. En inderdaad, als deze weg precies⁶⁴ waterpas gelopen had en niet gebogen was geweest zoals de aarde rond is, zou ik beslist⁶⁵ op een van de dichtstbijzijnde sterren zijn geland.

Van deze reis kan ik weinig anders zeggen dan dat zij uitermate verdrietig en vervelend was. In het begin, kwam ik niemand tegen. Later kwam ik af en toe een baviaan tegen. Hij had dezelfde haast als een soldaat die uit een leger deserteert.

Hoe langer ik op deze weg liep, hoe onregelmatiger en woester deze begon te worden.⁶⁶ Op een gegeven moment was de weg niet begaanbaar meer⁶⁷ en bevond ik mij in een onguur, groot woud.

Tevergeefs zocht ik hier naar huizen of hutten. Er was niets

p. 26

⁵⁹ Verandering van stijlfiguur: *Even als een boschje zwavelstok uit de lugt komt vallen, dat men zonder vertoeven voor den regen moet bergen.* Het is een wonderlijke vergelijking, ik heb de commentaar van Altena overgenomen in de vertaling (Altena, 2010: 25).

⁶⁰ Oorspr. *loopt*.

⁶¹ Ik vertoefde er niet op: in Buijnsters commentaar staat *wachtte* (Buijnsters, 1973: 64). Zie ook <http://www.wnt.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB>. Omdat er een woord van tegenstelling staat (*maar*) geeft m.i. *vertrouwde* een beter verloop van de zin.

⁶² Toch als signaalwoord van reden toegevoegd.

⁶³ Aaplievendheid.

⁶⁴ Vertaling overgenomen van Hessel Adema. In de tekst van Gijsbrecht van Amstel staat *Recht waterpas, zoo stil, dat niemand my zou hooren* en in zijn vertaling *Precies waterpas, en zo stil dat niemand het zou horen* (Adema, 2004: 44/45).

⁶⁵ Gewislijk: beslist, stellig, zie

http://www.wnt.inl.nl/iWDB/search?actie=article_content&wdb=WNT&id=M020099.

⁶⁶ Syntactische ingreep: zinsconstructie volledig omgegooid.

⁶⁷ Oorspr. *tot dat hij geheel ongebaand werd*. Verwijswoord *hij* vervangen door de weg.

waar een vermoeid reiziger van zou opknappen.⁶⁸ Het enige wat ik er vond waren ongewone, lekkere vruchten van allerlei soorten en er was uitstekend helder en goed water. Van beide maakte ik gebruik en ik ging aan de rand van een ruisend beekje zitten.

Toen ik er een tijd had gezeten, hoorde ik, boven mijn hoofd, een stem. Deze leek op die van een mens of beter gezegd op die van een goedgebekte papegaai.

‘Hij is het! Hij is het!’ werd er geroepen.

‘Wie is het?’ vroeg ik.

‘Nummer zeventuizendachthonderdvierenvijftig!’ was het antwoord.

‘Dat ben ik tenminste niet,’ dacht ik.

Ik was toch zeer nieuwsgierig wie deze uitroep boven mijn hoofd gedaan had.⁶⁹

De boom waaronder ik had gezeten was buitengewoon hoog. In de top zag ik een aapje zitten dat zeer opmerkzaam mij in de gaten hield. Behalve dit aapje zag ik niemand. Het was absoluut zeker dat de stem nergens anders dan uit deze boom gekomen kon zijn.

‘Wie,’ vroeg ik, ‘heeft daar van nummer 7854 gesproken?’⁷⁰

‘Ik, ik, mijn allerliefste 7854je,’⁷¹ riep het aapje mij toe. Hij was meteen bij mij beneden.⁷²

Ik moet bekennen dat al mijn zenuwen en pezen trilden en beefden. ‘Een sprekend aapje, hoe is zoiets mogelijk!’ zei ik.

‘Zeer mogelijk, mijn allerbeste 7854je! Nu je een mens geworden bent, schijn je je geheugen kwijt te zijn. Maar kom, volg mij: het zal je⁷³ wel weer te binnen schieten.’

Het aapje gaf mij een poot en wilde graag dat ik net als zij die ongelooflijk hoge boom in zou klimmen.

‘Dat is voor mij onmogelijk!’ zei ik. ‘Ik klim nooit.’

Het aapje keek mij verwonderd aan.

En ik het aapje.

‘Weet je wel wie ik ben?’ vroeg het.

⁶⁸<http://www.wnt.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M074347&citaatcompleet=verÃnganaaming>. Zin volledig aangepast.

⁶⁹ Ik was echter ten uitersten begeerig te moogen weeten, wie het was, die deezen uitroep boven mijn hoofd gedaan had. Zin volledig ingekort.

⁷⁰ Vraagteken toegevoegd.

⁷¹ Komma toegevoegd.

⁷² Semantische verandering: *bij mij beneden* klinkt beter dan *beneden bij mij* zoals in het origineel geschreven is.

⁷³ *Gij* en *u* wordt in Vlaanderen in de familiale en vriendsfeer gebruikt. Het gaat dus om tutoyereren waarmee men de afstand tot de spreker juist verkleint.

p. 27

‘O, neen!’ antwoordde ik zeer hartelijk.

‘Ik ben je liefste!’ hervatte zij en vloog mij meteen om de hals. Ze bewees me allerlei liefkozingen en noemde mij telkens 7854je.

Dit alles waren raadsels voor mij. Ik maakte allerlei gissingen om de ware stand van zaken te weten te komen. ‘Misschien,’ dacht ik, ‘is het gevoel van oude filosofen de waarheid? Zij dachten namelijk dat de ziel van mensen na de dood overging naar een ander lichaam, zelfs naar beesten. Dus kan de ziel van mijn verdronken dienstmeid wel in dit aapje zitten.’

Deze gedachte hield ik vast, want ik hield veel van het meisje. ‘Maar,’ dacht ik verder, ‘als mijn lieve dienstmeisje hier is, dan ik het zeer goed mogelijk, dat ik ook mijn vrouw hier zal vinden, en o wee, o wee, wat dan?’

‘Waar is mijn vrouw?’ vroeg ik iets te haastig.⁷⁴

‘Je vrouw?’ antwoordde het aapje een beetje knorrig,⁷⁵ ‘ik heb toch zeker voorrang?’

‘Die zul je altijd hebben. Ik vraag alleen maar waar mijn vrouw is.’

‘Die is op de achtentachtigste boom hier vandaan’

‘En hoe heeft zij het?’

‘Oud, ongemakkelijk en knorrig, mijn lieve 7854tje⁷⁶, zoals het altijd met haar was.’

‘En leeft ze daar zo alleen?’

‘Ze zit meestal in een groot gat aan het worteleinde van de boom waar iedereen haar gekraakte walnoten toesmijt. Ze kan ze zelf niet meer kraken.’

‘Dat weet ik, maar, in hemelsnaam! Zeg mij toch, is zij ook een aap?’

‘Zo lelijk als er ooit een aap geweest is.’

p. 28

Dit nieuws was mij helemaal niet aangenaam. ‘Goede hemel!’ zuchtte ik bij mezelf, ‘had ik mij maar liever gevangen laten nemen.’

⁷⁴ *Overijling*, zie: <http://www.wnt.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB> .

⁷⁵ *Met eenige geemlijkheid*, zie <http://www.wnt.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB> en zie bij trefwoord *gemelijk*: <http://www.wnt.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB>.

⁷⁶ Het is opmerkelijk dat hier, conform het origineel, wel een t is geplaatst.

Verantwoording

Bron⁷⁷

Als basistekst voor deze hertaling is gebruikt de vierde druk: *Reize door het Aapenland*, een leeseditie samengesteld door Peter Altena en voorzien van een voorwoord van Gerrit Komrij. Deze editie bevat voetnoten met tekstcommentaar. Van deze commentaar heb ik dankbaar gebruik gemaakt. Tevens heb ik de aantekeningen gebruikt van dr. P.J. Buijnsters in zijn editie uit 1973. Omdat deze editie niet meer te verkrijgen is, heb ik de paginering van de editie van Altena uit 2010 aangehouden.

Opbouw en alinea-indeling

De oorspronkelijke alinea-indeling is behouden. Lange zinnen zijn ingekort en nieuwe zinnen zijn gemaakt. Van behoud van de oorspronkelijke interpunctie en spelling is geen sprake.

Interpunctie en hoofdlettergebruik

De interpunctie is structureel vereenvoudigd en volgens de huidige maatstaven aangepast. De liggende streepjes, die de gedachtes van de hoofdpersoon markeren, zijn niet overgenomen. De auteur heeft veel gebruik gemaakt van uitroepetekens. Een voorbeeld hiervan is de ene laatste alinea van hoofdstuk 4 (p. 24 editie Altena), drie zinnen eindigen met een uitroepteken. Terughoudendheid van dit leesteken is betracht in de hertaling.

De auteur hanteert hoofdletters bij personen die zogezegd zijn bezit zijn. Zo spreekt hij van *mijn Wijf*, *mijn Dienstmaagd*, *mijn Paard* en *mijn Hond*. Ook maakt hij gebruik van hoofdletters bij personen, dieren en eigennamen als *Mensch*, *Barbaar*, *Moeder*, *Beest* en *Fidel*. Hier is hij vrij consequent in.

Bij substantieven is de auteur niet consequent, zo is *hemel* met een groot en klein kapitaal genoteerd. Het gebruik van hoofdletters en kleine letters is geconformeerd volgens de tegenwoordige gangbare praktijk.

⁷⁷ Edities van de Delta-reeks hebben als voorbeeld gediend om een verantwoording te schrijven. Een van mijn voorbeelden is *De Roos van Dekama* van Jacob van Lennep. Bezorgd door Joke van der Wiel.

Bijlage III Lesontwerp bij testfase

Tijdsplanning	werkvorm	Activiteit docent	Activiteit leerling	Hulpmiddel
Les 1 0-15 min.	Klassikale uitleg	Geeft inleiding op <i>Reize door het Apenland</i> en toont foto's	luisteren	Foto's via de beamer / digibord
15-35	Lezen	Observeert en leest	lezen	Stencils hertaling of bewerking <i>De reis door het Apenland</i>
35-48	Lezen	Begeleiding opdrachten	Lezen en opdrachten maken	Repetitiepapier, opdrachtenblad, tekst <i>De reis door het Apenland</i>
48-50		Afronding les, vertelt waar de volgende les over gaat	Luisteren (lezen, opdrachten maken)	Repetitiepapier, opdrachtenblad, tekst <i>De reis door het Apenland</i>
Les 2 50-60	Frontaal instructie geven	Korte herhaling vorige les. Instructie over de afronding van het lezen, de opdrachten en aankondiging start onderwijsleergesprek	Luisteren, lezen, maken opdrachten	Repetitiepapier, opdrachtenblad, tekst <i>De reis door het Apenland</i>
60-70	Opdrachten bespreken en samenvatten	Vraagt een leerling het verhaal samen te vatten	Vatten samen of luisteren	repetitiepapier
70 -85	Onderwijsleergesprek	Luistert, stelt vragen, vraagt zo nu en dan aan een leerling zijn/haar antwoord op te schrijven	Luisteren en spreken	Docent heeft de richtlijnen van het onderwijsleergesprek voor zich.
85-90	Frontaal instructie geven	Geeft instructie hoe het waarderingsformulier ingevuld moet worden	Vullen enquête / beoordeling in	Waarderingsformulier

De reis door het Apenland

J.A. Schasz, M.D.

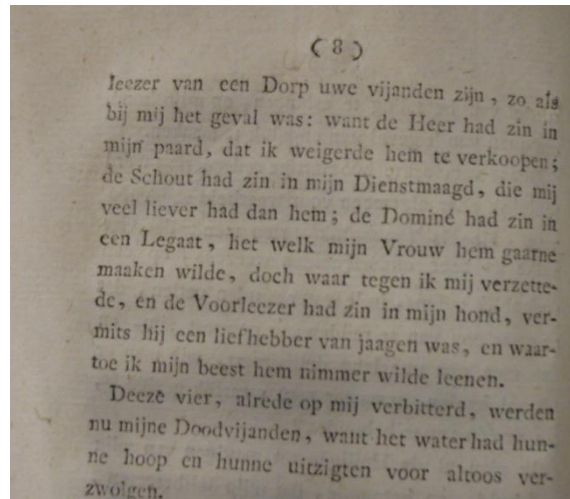
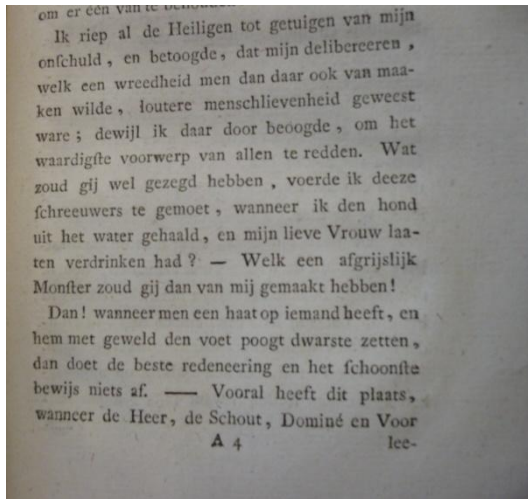
Hertaling voor vmbo 3 en 4

Ellèn van Welt

De reis door het Apenland

Je gaat een verhaal lezen uit 1788. De originele tekst uit de achttiende eeuw wordt nog steeds gelezen, maar daar is een grote inspanning voor nodig omdat onze taal in ruim twee eeuwen erg veranderd is. Lees de volgende alinea's maar eens:

Het verhaal dat je gaat lezen is hertaald. Lange zinnen zijn korter gemaakt. Oude woorden zijn vervangen door moderne woorden. In de tekst uit 1788 staat bijvoorbeeld het woord 'schout'. Een schout of een baljuw is iemand die de taak had de openbare orde in de hand te houden. Daar zorgt tegenwoordig een politiecommissaris voor. In 1788 lag het bestuur van een dorp in handen van één bijzonder persoon: de heer. Nu zouden we het hebben over de burgemeester.

Reize door het Apenland is een **satirisch verhaal**. Met veel humor worden bepaalde gebeurtenissen, opvattingen of omstandigheden bespot. Zo schreef een Ierse priester, Jonathan Swift, in 1729 een zeer cynisch voorstel in zijn boek *A modest proposal*. Alle arme kinderen zouden als voedsel moeten dienen voor de rijken. Op die manier zijn arme kinderen hun ouders niet meer tot last en hebben ze nog enig nut voor de maatschappij (Dautzenberg, 1999: 103).

Deze **satire** waar je een deel van gaat lezen is geschreven door J.A. Schasz M.D. 'Wat een vreemde naam', zul je misschien zeggen. Dat klopt wel, vooral als je weet dat Schasz 'darmwind', zeg maar 'scheet', betekent. De naam Schasz is een **pseudoniem**. De schrijver wilde zijn eigen naam niet bekend maken. Waarom niet? Dat is een lang verhaal om uit te leggen. Laten we het houden bij het vermoeden dat de schrijver Gerrit Paape (1752-1803) *Reize door het Apenland* geschreven heeft. Je gaat nu *De reis door het Apenland*, de hertaling van zijn verhaal lezen.

Bericht voor de lezer van dit boek

Al een tijd heb ik niets meer van me laten horen en nu kom ik nog een keer met een satire waarvan iedereen kan leren en waarmee iedereen zich kan vermaken. Je amuseert je echt en bovendien leer je er nog van. Tenminste als je er open voor kunt staan.

Je bent nooit te oud, te groot of te wijs om te leren. Als je dat beseft, dan is dit stuk geslaagd. Want dan zullen redelijke wezens gewaarschuwd, onderwezen en verstandig gemaakt kunnen worden. Ze zullen andere wezens die toevallig op hen lijken dan minder vaak voor onredelijk houden.

J.A. SCHASZ, M.D.

1788

Inhoud

De reis door het Apenland	20
Bericht voor de lezer van dit boek	21
Door lang nadenken is alles verloren gegaan	23
De haastige vlucht	24
De gejaagde achtervolging	25
Beschuldiging van leugens	26
De omzwerving	28
Het apenland	28

Door lang nadenken is alles verloren gegaan

Hoe het gebeurde, weet ik echt niet, maar het is absoluut zeker dat mijn vrouw, mijn dienstmeid, mijn paard en mijn hond, bijna op hetzelfde moment tegelijk in het water vielen.

5 Nu wilde het geval dat zij alle vier zo in het water lagen dat ik er slechts een uit kon redden. Dat de overige drie onvermijdelijk zouden verdrinken en dat ik de keuze had wie van de vier gered moest worden, werd geheel aan mij overgelaten.

Toen ik aan de waterkant stond, waar mijn vier liefste dierbaren met verstikking worstelden, schreeuwde mijn vrouw huilend om hulp. Mijn dienstmeid stak haar lieve mollige armpjes omhoog en mijn paard hief zijn briesende mooie hoofd naar mij op. Mijn hond keek mij vol medelijden aan en spartelde uit alle macht met zijn pootjes.

10 Ik stak mijn armen meer dan honderd keer uit, eerst naar de ene en toen naar de andere kant...zonder echt iets of iemand vast te grijpen; want in mijn hart voerde ik een heftige strijd.

Ik liep als een razend mens heen en weer. Dan stond ik aan de waterkant, in de lucht grijpend alsof ik vliegen ving of ik was in mijn huis en sloeg mezelf voor de kop, omdat ik zo besluiteloos bleef. Dan liep ik weer naar het water; vervolgens weer naar mijn huis, enzovoort.

15 Eindelijk wierp ik mezelf voorover met mijn armen en benen wijd gespreid op de grond, ik hoopte zo dat ik een vast besluit kon nemen.

‘Zal ik mijn vrouw redden?’ vroeg ik mezelf: zij komt zeker het eerst in aanmerking, omdat zij mijn vrouw is. Maar het mens is oud en heeft al heel wat gebreken. Bovendien heeft ze de afgelopen jaren veel ellende meegemaakt. Zal ik haar, nu ze inmiddels haar hoofd door de deur van de hemel
20 naar binnen steekt, wel redden? Het gevaar is dat ik haar armen en benen misschien uit haar lichaam trek en haar weer in deze rampzalige wereld terugsleep. Gun ik haar nog enkele levensjaren, die ze zeker knorrend en kuchend door zal brengen, terwijl ze binnen een paar minuten met de engeltjes die luid voor haar zingen mee naar boven kan? Wat voor een barbaar ben ik dan? Nee! Voor haar
25 geluk neem ik graag de kosten van haar begrafenis voor mijn rekening! Ze is mijn vrouw, dat is waar. Juist omdat zij het is, moet ik gul zijn. Ik heb altijd nog de mogelijkheid om een andere vrouw te nemen. Maar ik ben niet altijd zo fatsoenlijk in staat om haar naar de hemel te helpen. Laat ze dan
maar verzuipen.

Mijn lieve engelachtige dienstmeid, dat mooie gezicht en al haar andere pracht, komt minstens op de tweede plaats in mijn overwegingen. Hoe goed en hoe toegeeflijk was dat behulpzame schepsel niet
30 steeds! Zou ze een gemis zijn voor de samenleving? Ach, zou ze een vruchtbare moeder worden? Helaas. Als men nauwkeurig rekent, dan liggen er misschien vijf levendige wezens in het water! Dan is zij...maar, mijn hemel! Hoe is het mogelijk dat ik mijn arme paard vergeet?

Heeft dat mooie beest mij niet meer dan honderd dukaten gekost? Heeft het niet alle gouden en zilveren prijzen gewonnen waarnaar gestreefd is? Heb ik ooit de zweep nodig gehad? Schrikt het
35 ooit? En heeft het paard zelf wel eens gedacht om op hol te gaan? Heeft het beest ooit een trap achteruit gegeven? Mooie, behulpzame meisjes zijn overal voor een kleinigheid te vinden. Maar zo’n

paard komt nauwelijks eens in de twee jaar op de markt en dan kost het beest je handen vol geld! De dienstmeid verzuipt maar, en mijn paard...

(Toen begon mijn hond op een verschrikkelijke wijze te janken.)

40 Wat hoor ik? Ach, trouwe Fidel! Je ontroert me door je hulpgeroep! Alles wat ik heb, dat is dankzij jou. Heb je niet de dieven die eens mijn woning binnenkwamen eruit gejaagd? En heb je van de moordenaar, die mij een mes op de borst zette, niet de achillespezen eraf gebeten zodat hij achteroverviel? Zo kon hij zijn opzet om mij te doden niet doorzetten! Edele hond! Een vrouw kan ik altijd krijgen en een dienstmeid kan ik overal vinden. Een goed paard wordt op elke markt te koop
45 aangeboden, maar hoe tamelijk zeldzaam ben jij, mijn trouwe hond? Voor welke schatten waar ook ter wereld kan ik jou kopen? Jij, je bent uniek! Ja, ik zal jou houden.

(Hier slaakte mijn vrouw, die voor de laatste keer haar hoofd boven water stak, een diepe zucht.)

Maar zal het voortrekken van een beest, hoe dierbaar het beest mij ook is, boven het redden van een mens gaan? Kan ik een echtgenote, met wie ik intens verbonden ben, wel laten sterven aan een
50 verdrinking?

(Ik neem mij voor om op te staan.)

Dat afschuwelijke eigenbelang dat steeds de kop op steekt!

(Ik ga weer liggen.)

Zal ik mijn lieve vrouw dan toch uit de hemel halen? Maar zo'n gelegenheid om haar naar de hemel
55 te laten gaan, krijg ik natuurlijk nooit meer.

Maar mijn aardige dienstmeid, zou ik haar? Maar mijn duur gekochte paard, zou ik dat? Maar mijn hond, dat trouwe dier, zou ik? Enz.

Dus bleef ik twijfelen, meer dan een uur, zonder iets te besluiten. Eindelijk stond ik op. Ik liep naar de waterkant met het voornemen om de eerste die mij een poot, een hand, een kop of hoofd toestak te helpen.
60

Toen ik bij het water aankwam, zag ik tot mijn verbazing dat mijn vrouw, het paard, de meid en de hond alle vier, bij gebrek aan spoedige hulp, verdronken waren.

Hoofdstuk 2

65 **De haastige vlucht**

Ik stond met open mond de vier lijken aan te gapen. Een grote groep mensen kwam om mij heen staan. Velen hadden medelijden met mij, maar anderen waren zo boos op mij dat ze het gerucht verspreidden dat ik ze alle vier met eigen handen in het water gesmeten had. Mijn vrouw, omdat ik
70 was. Mijn paard, om daardoor uitstel van betaling te krijgen en mijn hond om zogenaamd de hele situatie op een ongeval te doen lijken.

Deze vervloekte boosaardige redenering werd bijna als waarheid aangenomen. Hoe is het mogelijk, riep men uit, dat vier totaal verschillende wezens op een en hetzelfde ogenblik in het water vallen? En dat er maar een te redden zou zijn? En dat men een uur lang nadenkt wie men er uit zal halen als men werkelijk bereid is tot het redden van een?

Ik riep alle Heiligen op om mijn onschuld te bewijzen. Ik gaf als reden dat mijn lange nadenken, wat voor een wreedheid men daar ook van wilde maken, alleen maar menslievendheid was. Ik wilde daarmee bereiken dat ik het meest waardevolle zou redden. 'Wat zouden jullie gezegd hebben,' riep ik tegen de schreeuwers, 'als ik de hond uit het water had gehaald en mijn lieve vrouw had laten verdrinken? Jullie zouden mij uitmaken voor een afgrijselijk monster!'

Als men het dan op iemand gemunt heeft en hem per se dwars wil zitten, dan helpen de beste redeneringen en het mooiste bewijs niet. Dit gebeurt alleen maar als je vijanden hebt, zoals de burgemeester, de hoogste bestuursambtenaar van de politie, de dominee en de ouderling die in de kerk uit de Bijbel voorleest. Dit was in mijn geval zo. De burgemeester wilde mijn paard hebben en ik weigerde dat te verkopen. De politiecommissaris smachtte naar mijn dienstmeid, maar mijn dienstmeid wilde liever mij dan hem. De dominee wilde een donatie voor de kerk na onze dood die mijn vrouw hem graag wilde laten uitschrijven, maar waar ik me tegen verzette. Die voorlezer wilde mijn hond hebben omdat hij een liefhebber van jagen was. Maar mijn hond zou ik hem nooit meegeven.

Deze vier personen, boos en op zoek naar wraak, werden mijn doodsvijanden. Het water had hun hoop op een beter vooruitzicht voor altijd teniet gedaan.

Al heel vlug werd mij in vertrouwen verteld dat het Gerecht bezig was om informatie tegen mij in te winnen. Men had al heel wat verzameld en binnen enkele uren zou ik opgepakt kunnen worden.

In een plaats waar men de duidelijke onschuld van slimme mensen durft aan te vallen, ben ik niet meer veilig, dacht ik. Ik nam dus het weloverwogen besluit om mij liever in de open lucht, dan onder het dak van zo'n Rechtbank te verdedigen.

Ik had geen tijd om orde op zaken te kunnen stellen, want toen ik mij aan het omkleden was, stonden de politiecommissaris en de agenten al voor mijn deur. Ik sprong over een heining en rende, door sloten en moerassen, op de vlucht.

100

Hoofdstuk 3

De gejaagde achtervolging

Ongeveer een half uur na mijn vertrek begon ik na te denken. Ik was dwaas om zo door sloten en moerassen mijn weg te kiezen. Men wilde mij natuurlijk graag uit het dorp hebben, daarom ging men door met al die vertoningen.

Ik nam dus op mijn gemak de gewone weg en betreurde het noodlot.

Maar spoedig bespeurde ik, dat ik me toch echt vergist had. Men had het wel degelijk op mij gemunt. Ze wilde mijn persoon in handen krijgen.

110 Want toen ik een eind verder was gekomen, keek ik op het dorp uit. En wat zag ik? Langs
verschillende wegen zag ik vier groepen van mensen erop uittrekken. De eerste groep was van de
burgemeester, de tweede groep was van de politiecommissaris. Voor de derde groep stond de
dominee en groep vier werd geleid door de voorlezer. In eerste instantie begreep ik niet wat deze
115 grote menigte van plan was. Ik beeldde mij zo in dat er een onverwachte inval door een of andere
staatsvijand gaande was. Op grond daarvan zou misschien de geestelijke en wereldlijke macht uit
pure nood zijn rang en waardigheid opzij zetten. Zo zouden dus zelfs de dominee en de
burgemeester de wapens oppakken en voor het vaderland de strijd aangaan.

Uit deze gedachte werd ik al gauw geholpen, want enkele maaiers en akkerbouwers die met mij op
de heuvel stonden, riepen onder handgeklap uit: 'Daar komen ze! Daar komen ze!'

'En wat komen ze doen?' vroeg ik hun meteen.

120 'Wat!' zeiden ze luid en met z'n allen tegelijk. 'Weet je dan niets van dat afschuwelijke geval?
Iedereen heeft het erover!'

'Mijn vrienden, over welk geval?'

125 'Van die dief die een paard gestolen heeft en zijn vrouw de hersens heeft ingeslagen. Hij heeft ook
zijn dienstmeid verkracht en heeft haar zelfs een dolle hond op haar buik gebonden. Toen heeft hij ze
alle vier in het water gesmeten. Hij is er vervolgens bij gaan staan om ervoor te zorgen dat niemand
het water uit geholpen werd!'

Ik hield me zo goed als ik kon toen ik dit bericht hoorde. Hoe is het mogelijk dat in nog geen half uur
van de plaats waar het gebeurd was het verhaal zo aangedikt is! Ik voelde dat dit me door merg en
been raakte. Als ik bekend word, dacht ik, zal ik op zijn minst in vijftig stukken worden
130 gescheurd en voor een rechtbank van mijn vier vijanden moeten verschijnen. Ik kan me verdedigen,
maar wie zal me geloven? Deze maaiers en akkerbouwers zijn bijvoorbeeld al woedend op zo'n
vervloekte moordenaar.

Ik bleef nog even zeer onverschillig staan kijken. Toen ik zag welke richting de menigte opging, droop
ik ongemerkt af. Ik liep alsmaar rechtdoor, alsof ik een rechte lijn zou trekken vanuit het midden van
135 mijn vaderland naar de grens.

Hoofdstuk 4

Beschuldiging van leugens

140 Door steeds recht uit te gaan, had ik met veel obstakels te maken. Soms vond ik korenvelden en
aardappelakkers, dichte bossen en kale heiden, moddersloten en venen, gehuchten en dorpen. Het
ergste van alles was dat iedereen die mij zag verwonderd vroeg: Waarom loopt die man zo rechtuit?
Niemand begreep waarom ik dat deed. Mijn lezers, ik hoop dat jullie de goedheid hebben om zo'n
rechtlopend mens voor jullie te kunnen zien. Het zal jullie dan niet verwonderen dat mensen vragen
gaan stellen.

145 Het drong tot mij door dat juist wat ik zag als mijn redding weleens tot mijn ondergang kon leiden. Ik
wilde zeker niet verdacht lijken, dus koos ik weer voor de gewone weg.

Toen ik in een herberg kwam om mezelf op te frissen, vroeg ik aan de herbergier of er nog nieuws was. 'Ja,' antwoordde hij me, 'maar het is zeer slecht nieuws.'

'En wat is dat?'

150 *'In een bepaald dorp, ik ben de naam vergeten, is een vervloekte misdadiger geweest, die alle paarden daar in de omgeving de hals heeft afgesneden. Alle honden heeft hij vergif gegeven. En er is meer, o, gruwel, als dat nog niet genoeg was, hij heeft alle meisjes en getrouwde vrouwen van het dorp met geweld verkracht. Toen heeft hij hun buiken opengesneden en ze in zee geworpen!'*

'En heeft men die misdadiger al te pakken?'

155 *'O, was de hemel maar zo goed om dat toe te laten!'*

'Dan loopt hij nog vrij rond?'

'Waarschijnlijk, want hij wist op een zeer bijzondere wijze te ontkomen.'

'En op welke wijze?'

160 *'Hij is op een gloeiende kar, door zeven vuurspuwende draken voortgetrokken en door de lucht gereden.'*

'Is het mogelijk?'

'Hij was zeker iemand die niet in God geloofde of een tovenaars! Het is echt waar, want verschillende boeren uit de buurt hebben flikkerende vlammen in de lucht gezien.'

'Dan zou hij er slecht aan toe zijn geweest als men hem te pakken had gekregen.'

165 *'Dat geloof ik, meneer, iets slechts wens ik hem zeker toe. Hier in ons dorp hebben we alvast grote planken met grote spijkers waarvan de punten omhoog steken klaar gelegd.'*

'En wat gaat u daar mee doen?'

'Als hij uit de lucht hier naar beneden schiet, zullen we hem hiermee opvangen. Dan gaan we hem er vlug met een andere plank overheen schuren zodat hij gemarteld wordt.'

170 'Maar weet u zeker dat waar men hem van beschuldigt de waarheid is?'

'De waarheid? De waarheid? Neemt u het voor die misdadiger op?'

'In het geheel niet, mijn vriend. Ik vraag alleen maar of u het zeker weet dat dit verhaal waar is, want dan wil ik ook wel helpen schuren.'

'Onze dominee zegt het. Hij zal er vanavond over preken.'

175 'O, dan is het zeker waar.'

Ik vroeg hem meteen de rekening. Ik betaalde de herbergier, stak hem mijn hand toe en vertrok.

'Hoe is het mogelijk,' dacht ik, 'dat aan de onschuldigste zaak zo'n helse draai is gegeven! Dit is het werk van de duivel! Men heeft besloten zich te wreken en mij helemaal kapot te maken!'

Ik richtte mijn blik op de grens en stapte zonder omkijken mijn vaderland uit.

180

Hoofdstuk 5

De omzwerving

'Heeft u wel geld bij u?'

Dit was de eerste vraag die men mij in een vreemd land stelde.

185 'Waarom vraagt u me dat?' vroeg ik.

'Omdat u aanspraak maakt op onze gastvrijheid en menslievendheid. U zult een goede beurs nodig hebben om ervan te genieten.'

'Wat? Dus een ongelukkige vluchteling, ...'

190 *'Zal ten minste tweemaal zoveel betalen dan iemand die hier, op zijn gemak, een bezoek bij ons aflegt.'*

'En de reden?'

'Is eenvoudig deze: Ten eerste omdat u niet anders kunt. Ten tweede omdat u zomaar met de deur in huis komt vallen en dan rekent op een warme maaltijd. Ten derde omdat wij broeders zijn.'

'Is hier geen weg die naar een ander land gaat?'

195 *'Ja, die weg daar gaat naar het Apenland.'*

Ik vertrouwde er niet op, maar sloeg de weg toch in. 'Misschien,' dacht ik, 'zal de gastvrijheid van de apen goedkoper zijn.'

Hoofdstuk 6

200 Het apenland

Deze weg was ongelooflijk lang. Het leek wel of ik de wereld zou uitwandelen. En inderdaad, als deze weg precies waterpas gelopen had en niet gebogen was geweest zoals de aarde rond is, zou ik beslist op een van de dichtstbijzijnde sterren zijn geland.

205 Van deze reis kan ik weinig anders zeggen dan dat zij uitermate verdrietig en vervelend was. In het begin, kwam ik niemand tegen. Later kwam ik af en toe een baviaan tegen. Hij had dezelfde haast als een soldaat die uit een leger deserteert.

Hoe langer ik op deze weg liep, hoe onregelmatiger en woester deze begon te worden. Op een gegeven moment was de weg niet begaanbaar meer en bevond ik mij in een onguur, groot woud.

210 Tevergeefs zocht ik hier naar huizen of hutten. Er was niets waar een vermoeid reiziger van zou opknappen. Het enige wat ik er vond waren ongewone, lekkere vruchten van allerlei soorten en er was uitstekend helder en goed water. Van beide maakte ik gebruik en ik ging aan de rand van een ruisend beekje zitten.

Toen ik er een tijd had gezeten, hoorde ik, boven mijn hoofd, een stem. Deze leek op die van een mens of beter gezegd op die van een goedgebekte papegaai.

215 'Hij is het! Hij is het!' werd er geroepen.

'Wie is het?' vroeg ik.

'Nummer zeventuizendachthonderdvierenvijftig!' was het antwoord.

'Dat ben ik tenminste niet,' dacht ik.

Ik was toch zeer nieuwsgierig wie deze uitroep boven mijn hoofd gedaan had.

220 De boom waaronder ik had gezeten was buitengewoon hoog. In de top zag ik een aapje zitten dat zeer opmerkzaam mij in de gaten hield. Behalve dit aapje zag ik niemand. Het was absoluut zeker dat de stem nergens anders dan uit deze boom gekomen kon zijn.

'Wie,' vroeg ik, 'heeft daar van nummer 7854 gesproken?'

'Ik, ik, mijn allerliefste 7854je,' riep het aapje mij toe. Hij was meteen bij mij beneden.

225 Ik moet bekennen dat al mijn zenuwen en pezen trilden en beefden. 'Een sprekend aapje, hoe is zoiets mogelijk!' zei ik.

'Zeer mogelijk, mijn allerbeste 7854je! Nu je een mens geworden bent, schijn je je geheugen kwijt te zijn. Maar kom, volg mij: het zal je wel weer te binnen schieten.'

230 Het aapje gaf mij een poot en wilde graag dat ik net als zij die ongelooflijk hoge boom in zou klimmen.

'Dat is voor mij onmogelijk!' zei ik. 'Ik klim nooit.'

Het aapje keek mij verwonderd aan.

En ik het aapje.

'Weet je wel wie ik ben?' vroeg het.

235 'O, neen!' antwoordde ik zeer hartelijk.

'Ik ben je liefste!' hervatte zij en vloog mij meteen om de hals. Ze bewees me allerlei liefkozingen en noemde mij telkens 7854je.

240 Dit alles waren raadsels voor mij. Ik maakte allerlei gissingen om de ware stand van zaken te weten te komen. 'Misschien,' dacht ik, 'is het gevoel van oude filosofen de waarheid? Zij dachten namelijk dat de ziel van mensen na de dood overging naar een ander lichaam, zelfs naar beesten. Dus kan de ziel van mijn verdronken dienstmeid wel in dit aapje zitten.'

Deze gedachte hield ik vast, want ik hield veel van het meisje. 'Maar,' dacht ik verder, 'als mijn lieve dienstmeisje hier is, dan ik het zeer goed mogelijk, dat ik ook mijn vrouw hier zal vinden, en o wee, o wee, wat dan?'

245 'Waar is mijn vrouw?' vroeg ik iets te haastig.

'Je vrouw?' antwoordde het aapje een beetje knorrig, 'ik heb toch zeker voorrang?'

'Die zul je altijd hebben. Ik vraag alleen maar waar mijn vrouw is.'

'Die is op de achtentachtigste boom hier vandaan'

'En hoe heeft zij het?'

250 *'Oud, ongemakkelijk en knorrig, mijn lieve 7854tje, zoals het altijd met haar was.'*

'En leeft ze daar zo alleen?'

'Ze zit meestal in een groot gat aan het worteleinde van de boom waar iedereen haar gekraakte walnoten toesmijt. Ze kan ze zelf niet meer kraken.'

'Dat weet ik, maar, in hemelsnaam! Zeg mij toch, is zij ook een aap?'

255 *'Zo lelijk als er ooit een aap geweest is.'*

Dit nieuws was mij helemaal niet aangenaam. 'Goede hemel!' zuchtte ik bij mezelf, 'had ik mij maar liever gevangen laten nemen.'

Opdrachten bij *De reis door het Apenland*

- 1 In hoofdstuk 1 is het getal 4 van belang. Leg uit waarom.
- 2 Tegenwoordig kun je met je mobieltje vlog een noodnummer bellen zodat degenen die in het water liggen vlog gered kunnen worden. Wat zou jij doen? Eerst 112 of eerst 114 (144)bellen? Wat zou je doen als je geen mobieltje bij je hebt?

Bij de volgende twee vragen maak je een keuze tussen vraag 3 en 4. Je maakt of vraag 3, of vraag 4.
- 3 Zou je een verhaal kunnen bedenken over wat er voor de openingsscène, dus voor hoofdstuk 1 gebeurd is?
- 4 Kun je een voorstelling maken van het huis van de hoofdpersoon? Teken een landkaart van zijn huis, het water en waar hij naar toe gaat.

De volgende vragen moet je wel allemaal maken.
- 5 Welk getal onder de tien is van betekenis in hoofdstuk 2 en 3? Verklaar je antwoord.
- 6 Vind je de uitdrukking 'Overdrijven is ook een vak' passen bij dit verhaal? Waarom wel / niet?
- 7 xxx (Enkel voor leerlingen die de bewerking van *De reis door het Apenland* lezen.)
- 8 In de tweede alinea van hoofdstuk 6, r. 203 t/m 205 staat:

'Van deze reis kan ik weinig anders zeggen dan dat zij uitermate verdrietig en vervelend was. In het begin, kwam ik niemand tegen. Later kwam ik af en toe een baviaan tegen. Hij had dezelfde haast als een soldaat die uit een leger deserteert.'

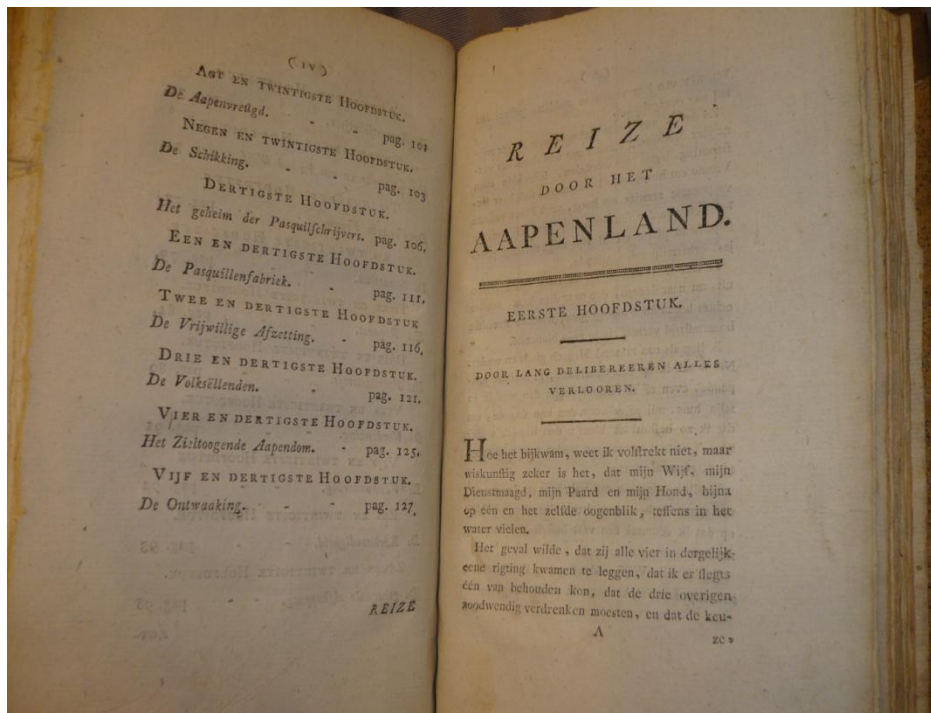
Wat betekent uit het leger deserteren?

De reis door het Apenland

J.A. Schasz, M.D.

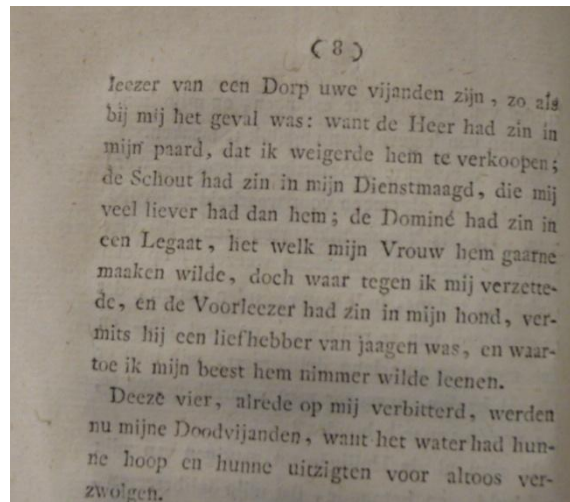
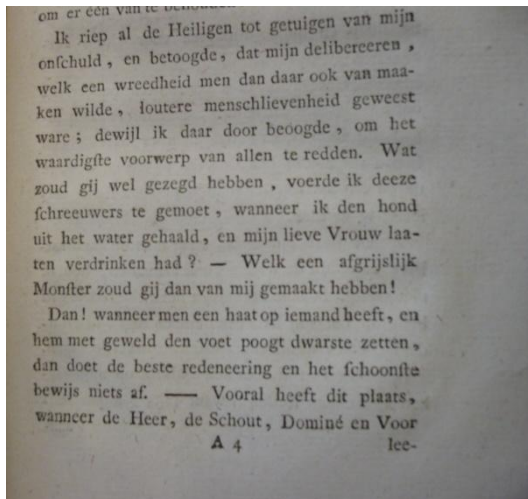
Bewerking voor vmbo 3 en 4

Ellèn van Welt

De reis door het Apenland

Je gaat een verhaal lezen uit 1788. De originele tekst uit de achttiende eeuw wordt nog steeds gelezen, maar daar is een grote inspanning voor nodig omdat onze taal in ruim twee eeuwen erg veranderd is. Lees de volgende alinea's maar eens:

Het verhaal dat je gaat lezen is bewerkt. Lange zinnen zijn korter gemaakt. Oude woorden zijn vervangen door moderne woorden. In de tekst uit 1788 staat bijvoorbeeld het woord 'schout'. Een schout of een baljuw is iemand die de taak had de openbare orde in de hand te houden. Daar zorgt tegenwoordig een politiecommissaris voor. In 1788 lag het opperbestuur van een dorp in handen van één bijzonder persoon: de heer. Nu zouden we het hebben over de burgemeester.

Reize door het Aapenland is een **satirisch** verhaal. Met veel humor worden bepaalde gebeurtenissen, opvattingen of omstandigheden bespot. Zo schreef een Ierse priester, Jonathan Swift, in 1729 een zeer cynisch voorstel in zijn boek *A modest proposal*. Alle arme kinderen zouden als voedsel moeten dienen voor de rijken. Op die manier zijn arme kinderen hun ouders niet meer tot last en hebben ze nog enig nut voor de maatschappij (Dautzenberg, 1999: 103).

Deze **satire** waar je een deel van gaat lezen is geschreven door J.A. Schasz M.D. 'Wat een vreemde naam', zul je misschien zeggen. Dat klopt wel, vooral als je weet dat Schasz 'darmwind', zeg maar 'scheet', betekent. De naam Schasz is een **pseudoniem**. De schrijver wilde zijn eigen naam niet bekend maken. Waarom niet? Dat is een lang verhaal om uit te leggen. Laten we het houden bij het vermoeden dat de schrijver Gerrit Paape (1752-1803) *Reize door het Aapenland* geschreven heeft. Je gaat nu *De reis door het Apenland*, de moderne versie van zijn verhaal lezen.

Inhoud

Vmbo-tekst en opdrachten: *De reis door het Apenland* 33

- 1 Te lang nagedacht 35
- 2 Vlug weg 36
- 3 De achtervolging 37
- 4 Beschuldiging van leugens 38
- 5 De omzwerving 39
- 6 Het apenland 40

Opdrachten bij *De reis door het Apenland* 42

1 Te lang nagedacht

Hoe het gebeurde weet ik echt niet meer. Ineens vielen tegelijkertijd mijn vrouw, mijn dienstmeid, mijn paard en mijn hond in het water. Ze lagen daar in zo'n vreemde positie! Ik zou er misschien een
5 kunnen redden, maar wie dan?

Wie van de vier moet ik dan redden? Mijn vrouw schreeuwde om hulp en van mijn dienstmeid zag ik af en toe een mollig armpje omhoog steken. Mijn paard briede met zijn hoofd en mijn hond keek mij spartelend en vol medelijden aan.

(Illustratie 4, aapje hangt erin)

10 Wel honderd keer heb ik mijn armen uitgestoken. Ik raakte niemand, ik dacht er net niet bij te kunnen. Op zulke momenten word je helemaal gek, ik tenminste wel.

Als een gek liep ik dan ook heen en weer. Naar de waterkant en terug naar huis, ik wist niet wat ik moest doen. Het leek wel alsof ik vliegen aan het vangen was, zo raar stond ik daar met mijn armen in de lucht te zwaaien. Als ik in mijn huis was, kon ik ook geen rust vinden. Waarom bleef ik zo
15 besluiteloos?

Ik wierp mezelf voorover en ging helemaal gestrekt op de grond liggen. Op deze manier hoopte ik dat ik een besluit kon nemen.

(illustraties: twee tekstballonnetjes: 112 bellen? Of 114 voor de dierenambulance?)

De eerste vraag die ik mezelf stelde was of ik mijn vrouw zou redden. Ze is namelijk al oud en heeft talloze gebreken. Bovendien heeft ze al veel ellende meegemaakt. Is het wel aan mij om haar te
20 redden? Ze gaat vast naar de hemel, misschien is ze er inmiddels al. Wie ben ik om haar naar deze verderfelijke wereld terug te halen? Als ik haar red, zal ze de laatste jaren van haar leven knorrend en kuchend doorbrengen. Nu zingen wellicht al engeltjes voor haar. Ben ik dan geen barbaar om haar te gaan redden? Voor haar geluk kan ik beter de kosten van een begrafenis voor mij nemen. Ik moet gul
25 zijn, omdat ze mijn vrouw is. Een andere vrouw nemen, kan altijd nog. Maar een andere gelegenheid om haar zo fatsoenlijk naar de hemel te laten gaan, krijg ik natuurlijk nooit meer. Laat ze maar verzuipen.

Mijn lieve, engelachtige dienstmeid met haar mooie gezicht. Ze is sowieso prachtig. Zij komt op de tweede plaats in mijn overwegingen. Altijd is ze goed voor me geweest. Zou ze in deze maatschappij
30 gemist worden? Zou ze een goede moeder worden? Als je het goed bekijkt, liggen er eigenlijk vijf levendige wezens in het water. Dan is ze...maar, mijn hemel! Hoe is het mogelijk? Ik vergeet mijn paard helemaal!

Dat mooie beest heeft mij meer dan honderd dukaten gekost. Mijn paard heeft alle gouden en zilveren prijzen gewonnen die maar te winnen zijn. Heb ik er ooit de zweep voor nodig gehad? Dit
35 paard is nooit op de gedachte gekomen om op hol te gaan. Nooit heeft het beest een trap achteruit gegeven. Mooie, behulpzame meisjes zijn overal voor een klein bedrag te vinden. Maar zo'n paard zie je maar zelden op de markt staan en dan kost het je handenvol geld. Die dienstmeid verzuipt maar en mijn paard...

40 Ineens hoor ik mijn trouwe hond verschrikkelijk janken. 'Fidel, je brengt me in de war met je hulpgeroep. Alles wat ik heb, is dankzij jou. Die inbrekers heb je mijn woning uitgejaagd. Je hebt de achillespezen van de moordenaar, die zomaar een mes op mijn keel zette, eraf gebeten. Zijn plan om mij te doden ging daardoor niet door. Dankzij jou, mijn trouwe hond! Ach, een vrouw en een dienstmeid kan ik overal vinden. Een paard wordt vast op de markt te koop aangeboden, maar jij, mijn hond...Jij bent uniek en zo'n hond als jij, is helemaal niet te koop. Ik wil jou houden.'

45 Opeens hoor ik mijn vrouw zuchten. Waarschijnlijk haar laatste zucht, want ik zag haar hoofd nog een keer omhoog komen.

Kan ik een beest wel voortrekken? Gaan mensen, zoals mijn vrouw, niet voor?

Ik kan hier niet blijven liggen. Ik moet ...

Ach, een mens denkt altijd aan zichzelf. Telkens weer dat eigenbelang...

50 (Illustratie van een icoon van iemand die altijd als eerste aan zichzelf denkt: Dagobert Duck?)

Ik ga maar weer liggen.

Zal ik mijn lieve vrouw dan uit de hemel halen? Zo'n kans om haar naar de hemel te laten gaan, krijg ik nooit meer.

55 Of zou ik mijn lieve dienstmeid uit het water redden? Of mijn duur verkochte paard? Of mijn trouwe hond?

Meer dan een uur bleef ik twijfelen, zonder iets te besluiten. Eindelijk stond ik op en liep ik naar de waterkant. De eerste die mij een poot, hand, kop of hoofd zou toesteken, zou ik helpen.

Toen ik bij de waterkant aankwam, zag ik tot mijn verbazing, dat mijn vrouw, het paard, de dienstmeid en de hond, alle vier, verdronken waren.

60

2 Vlug weg

65 Met open mond keek ik de vier lijken aan. Daar kwamen al mensen aanlopen. Velen hadden medelijden met mij, anderen waren woedend op mij. Ze verspreidden het gerucht dat ik ze alle vier met opzet in het water gesmeten had. Zogenaamd omdat ik genoeg zou hebben van mijn vrouw en omdat mijn dienstmeid zwanger van mij was. Mijn paard zou ik volgens hen in het water gesmeten hebben omdat ik zo uitstel van betaling kon krijgen. Mijn hond had ik laten verzuipen om het op een ongeval te doen lijken.

70 Ze begrepen maar niet dat het allemaal toeval was. Ze begrepen ook niet hoe moeilijk het voor mij was om te kiezen wie ik moest redden.

Mijn weerwoord was dat ik het meest waardevolle wilde redden. Ik riep ze nog na dat ze me voor een afgrijselijk monster zouden uitmaken als ik mijn trouwe hond gered zou hebben en daardoor mijn vrouw zou hebben laten verdrinken.

Ik kon zeggen wat ik wilde, maar het kwam niet aan. Ze hadden het echt op mij gemunt, ze wilden me dan ook dwarsbomen. Vier personen die altijd al mijn vijanden waren geweest, zochten wraak. De burgemeester wilde mijn paard kopen en ik had hem dat geweigerd. Die politiecommissaris zag ik voortdurend smachtend naar mijn dienstmeid kijken, maar zij verkoos mij boven hem. En dan de dominee, hij wilde via mijn vrouw een donatie voor de kerk geregeld krijgen na onze dood! Ik handelde de erfenis liever zelf af. De ouderling die in de kerk uit de Bijbel voorlas, was een groot liefhebber van jagen. Hij wilde mijn hond hebben, maar die zou ik hem nooit meegeven.

Deze vier personen werden mijn doodsvijanden. Hun hoop op een beter leven was gelijk met mijn vier dierbaren in het water gevallen.

Inmiddels was het gerecht bezig om informatie tegen mij in te winnen. Het was dus goed mogelijk dat ik binnen een paar uur opgepakt zou worden.

Ik val liever buiten bescherming van de wet. Veel vertrouwen heb ik niet meer in het gerecht, ik kan beter vluchten.

Toen ik mij aan het omkleden was, stond de politie al voor de deur. Ik sprong over een heining, over sloten en moerassen en rende zo hard als ik kon.

90 **3 De achtervolging**

Toen ik een eind verder gekomen was, had ik uitzicht op het dorp. Ik zag langs vier verschillende wegen vier rumoerige bendes er op uit trekken. De eerste groep werd geleid door de burgemeester, de tweede door het hoofd van de politie. Voor de derde groep stond de dominee en voor de vierde, de ouderling. Ik begreep eigenlijk niet wat die hordes mensen van plan waren. Misschien was er een onverwachte inval door een of andere staatsvijand. Zou dat de reden zijn dat zelfs de dominee en de burgemeester een wapen in hun hand hadden? Naar mijn weten is het ongeoorloofd dat de geestelijke en wereldlijke macht vechten. Misschien wel als het gaat om de bescherming van het vaderland.

Ik werd verstoord in mijn gedachten door een stel boeren die onder luid handgeklap de heuvel opkwamen. 'Daar komen ze, daar komen ze,' riepen ze uit.

'Wat komen ze doen?' vroeg ik hun meteen.

'Wat!' schreeuwden ze met z'n allen tegelijk. 'Weet je dan niets van dat afschuwelijke geval?' Iedereen heeft het erover!

105 'Mijn vrienden, waarover?'

'Over de dief die een paard gestolen heeft en zijn vrouw heeft toegetakeld. Hij heeft zijn dienstmeid verkracht en heeft een dolle hond op haar buik vastgebonden. Toen heeft hij ze alle vier in het water gesmeten. Vervolgens is hij er gewoon bij gaan staan. Niemand heeft hij uit het water geholpen.'

Ik wist niet wat ik hoorde. Hoe is het mogelijk dat in zo'n korte tijd zoveel leugens verzonnen kunnen worden! Dit deed wel wat met me. Zeker weten dat als dit verhaal geloofd wordt en men mij ervan

verdenkt, men mij in vijftwintig stukken scheurt. Stel dat ik voor zo'n rechtbank van mijn vier vijanden moet verschijnen. Hoe zou ik mij ooit kunnen verdedigen?

115 Zeer onverschillig bleef ik nog even staan kijken. Pas toen ik zag welke richting de menigte opging, droop ik ongemerkt af. Ik besloot mijn vaderland te verlaten en in een lijn, rechtdoor naar de grens te lopen.

4 Beschuldiging van leugens

120 Door steeds rechtdoor te lopen had ik met veel obstakels te maken. Ik kwam terecht in korenvelden, aardappelakkers, dichte bossen, kale heiden en moddersloten. In gehuchten en dorpen kwam ik mensen tegen die mij raar aankeken. Ik zag ze denken: 'Waarom loopt die man zo rechtdoor?'

Toen ik die mensen zo zag denken, dacht ik bij mezelf dat zo in een lijn rechtdoor lopen weleens tot mijn ondergang kon leiden. Ik wilde niet verdacht lijken, dus koos ik voor de gewone weg.

125 Bij een herberg friste ik mezelf op. Ik vroeg aan de herbergier of er nog nieuws was. 'Ja,' antwoordde hij me, 'maar het is zeer slecht nieuws.'

'Wat is het dan?'

130 *'In een bepaald dorp, ik ben de naam vergeten, is een vervloekte misdadiger geweest, die alle paarden daar in de omgeving de hals heeft afgesneden. Alle honden heeft hij vergif gegeven. En er is meer, o, gruwel, als dat nog niet genoeg was, hij heeft alle meisjes en getrouwde vrouwen van het dorp met geweld verkracht. Toen heeft hij hun buiken opengesneden en ze in zee geworpen!'*

'En heeft men die misdadiger al te pakken?'

'O, was de hemel maar zo goed om dat toe te laten!'

'Dan loopt hij nog vrij rond?'

'Waarschijnlijk, want hij wist op een zeer bijzondere wijze te ontkomen.'

135 'En op welke wijze?'

'Hij is op een gloeiende kar, door zeven vuurspuwende draken voortgetrokken en door de lucht gereden.'

'Is het mogelijk?'

140 *'Hij was zeker iemand die niet in God geloofde of een tovenaars! Het is echt waar, want verschillende boeren uit de buurt hebben flikkerende vlammen in de lucht gezien.'*

'Dan zou hij er slecht aan toe zijn geweest als men hem te pakken had gekregen.'

'Dat geloof ik, meneer, iets slechts wens ik hem zeker toe. Hier in ons dorp hebben we alvast grote planken met grote spijkers waarvan de punten omhoog steken klaar gelegd.'

'En wat gaat u daar mee doen?'

145 *'Als hij uit de lucht hier naar beneden schiet, zullen we hem hiermee opvangen. Dan gaan we hem er vlug met een andere plank overheen schuren zodat hij gemarteld wordt.'*

'Maar weet u zeker dat waar men hem van beschuldigt de waarheid is?'

'De waarheid? De waarheid? Neemt u het voor die misdadiger op?'

150 'In het geheel niet, mijn vriend. Ik vraag alleen maar of u het zeker weet dat dit verhaal waar is, want dan wil ik ook wel helpen schuren.'

'Onze dominee zegt het. Hij zal er vanavond over preken.'

'O, dan is het zeker waar.'

Ik vroeg hem meteen de rekening. Ik betaalde de herbergier, stak hem mijn hand toe en vertrok.

155 'Hoe is het mogelijk,' dacht ik, 'dat aan de onschuldigste zaak zo'n helse draai is gegeven! Dit is het werk van de duivel! Men heeft besloten zich te wreken en mij helemaal kapot te maken!'

Ik richtte mijn blik op de grens en stapte zonder omkijken mijn vaderland uit.

5 De omzwerving

160 *'Heeft u wel geld bij u?'*

Dit was de eerste vraag die mij in het vreemde land gesteld werd.

'Waarom vraagt u mij dit?' vroeg ik.

'Omdat u gebruik maakt van onze gastvrijheid en menslievendheid. U zult een goede beurs nodig hebben om ervan te genieten.'

165 'Wat? Dus een ongelukkige vluchteling, ...'

Zal minstens twee keer zoveel betalen als iemand die hier, op zijn gemak, een bezoekje bij ons aflegt.'

'Wat is hier de reden van?'

170 *Die is heel eenvoudig: ten eerste omdat u niet anders kunt. Ten tweede omdat u niet zomaar met de deur in huis kunt komen vallen en dan kunt rekenen op een warme maaltijd. Ten derde omdat wij broeders zijn.'*

'Is hier niet een andere weg die naar een ander land gaat?'

'Ja, die weg daar gaat naar het Apenland.'

Ik vertrouwde het niet helemaal, maar sloeg de weg in. 'Misschien zal daar de aaplievendheid goedkoper zijn,' dacht ik.

6 Het apenland

Deze weg was ongelooflijk lang. Het leek wel of ik de wereld zou uitwandelen. En inderdaad, als deze weg precies waterpas gelopen had en niet gebogen was geweest zoals de aarde rond is, zou ik beslist op een van de dichtstbijzijnde sterren zijn geland.

Van deze reis kan ik weinig anders zeggen dan dat zij uitermate verdrietig en vervelend was. In het begin, kwam ik niemand tegen. Later kwam ik af en toe een baviaan tegen. Hij had dezelfde haast als een soldaat die uit een leger deserteert.

Hoe langer ik op deze weg liep, hoe onregelmatiger en woester deze begon te worden. Op een gegeven moment was de weg niet begaanbaar meer en bevond ik mij in een onguur, groot woud.

Tevergeefs zocht ik hier naar huizen of hutten. Er was niets waar een vermoeid reiziger van zou opknappen. Het enige wat ik er vond waren ongewone, lekkere vruchten van allerlei soorten en er was uitstekend helder en goed water. Van beide maakte ik gebruik en ik ging aan de rand van een ruisend beekje zitten.

Toen ik er een tijd had gezeten, hoorde ik, boven mijn hoofd, een stem. Deze leek op die van een mens of beter gezegd op die van een goedgebekte papegaai.

‘Hij is het! Hij is het!’ werd er geroepen.

‘Wie is het?’ vroeg ik.

‘Nummer zeventuizendacht-honderdvierenvijftig!’ was het antwoord.

‘Dat ben ik tenminste niet,’ dacht ik.

Ik was toch zeer nieuwsgierig wie er boven mijn hoofd schreeuwde.

De boom waaronder ik had gezeten was buitengewoon hoog. In de top zag ik een aapje zitten dat mij zeer opmerkzaam in de gaten hield. Behalve dit aapje zag ik niemand. Het was absoluut zeker dat de stem nergens anders dan uit deze boom gekomen kon zijn.

‘Wie,’ vroeg ik, ‘heeft daar van nummer 7854 gesproken?’

‘Ik, ik, mijn allerliefste 7854je,’ riep het aapje mij toe. Hij was meteen bij mij beneden.

Ik moet bekennen dat al mijn zenuwen en pezen trilden en beefden. ‘Een sprekend aapje, hoe is zoiets mogelijk!’ zei ik.

‘Zeer mogelijk, mijn allerbeste 7854je! Nu je een mens geworden bent, schijn je je geheugen kwijt te zijn. Maar kom, volg mij: het zal je wel weer te binnen schieten.’

Het aapje gaf mij een poot en wilde graag dat ik net als zij die ongelooflijk hoge boom in zou klimmen.

‘Dat is voor mij onmogelijk!’ zei ik. ‘Ik klim nooit.’

Het aapje keek mij verwonderd aan.

210 En ik het aapje.

‘Weet je wel wie ik ben?’ vroeg het.

‘O, neen!’ antwoordde ik zeer hartelijk.

‘Ik ben je liefste!’ hervatte zij en vloog mij meteen om de hals. Ze bewees me allerlei liefkozingen en noemde mij telkens 7854je.

215 Dit alles waren raadsels voor mij. Ik maakte allerlei gissingen om de ware stand van zaken te weten te komen. ‘Misschien,’ dacht ik, ‘is het gevoel van oude filosofen de waarheid? Zij dachten namelijk dat de ziel van mensen na de dood overging naar een ander lichaam, zelfs naar beesten. Dus kan de ziel van mijn verdronken dienstmeid wel in dit aapje zitten.’

220 Deze gedachte hield ik vast, want ik hield veel van het meisje. ‘Maar,’ dacht ik verder, ‘als mijn lieve dienstmeisje hier is, dan is het zeer goed mogelijk, dat ik ook mijn vrouw hier zal vinden, en o wee, o wee, wat dan?’

‘Waar is mijn vrouw?’ vroeg ik iets te haastig.

‘Je vrouw?’ antwoordde het aapje een beetje knorrig, ‘ik heb toch zeker voorrang?’

‘Die zul je altijd hebben. Ik vraag alleen maar waar mijn vrouw is.’

225 *‘Die is op de achtentachtigste boom hier vandaan’*

‘En hoe heeft zij het?’

‘Oud, ongemakkelijk en knorrig, mijn lieve 7854je, zoals het altijd met haar was.’

‘En leeft ze daar zo alleen?’

230 *‘Ze zit meestal in een groot gat aan het worteleinde van de boom waar iedereen haar gekraakte walnoten toesmijt. Ze kan ze zelf niet meer kraken.’*

‘Dat weet ik, maar, in hemelsnaam! Zeg mij toch, is zij ook een aap?’

‘Zo lelijk als er ooit een aap geweest is.’

Dit nieuws was mij helemaal niet aangenaam. ‘Goede hemel!’ zuchtte ik bij mezelf, ‘had ik mij maar liever gevangen laten nemen.’

Opdrachten bij De reis door het Apenland

- 1 In hoofdstuk 1 is het getal 4 van belang. Leg uit waarom.
- 2 Tegenwoordig kun je met je mobieltje vlug een noodnummer bellen zodat degenen die in het water liggen vlug gered kunnen worden. Wat zou jij doen? Eerst 112 of eerst 114 (144) bellen? Wat zou je doen als je geen mobieltje bij je hebt?

Bij de volgende twee vragen maak je een keuze tussen vraag 3 en 4. Je maakt of vraag 3, of vraag 4.

- 3 Zou je een verhaal kunnen bedenken over wat er voor de openingsscène, dus voor hoofdstuk 1 gebeurd is?
- 4 Kun je een voorstelling maken van het huis van de hoofdpersoon? Teken een landkaart van zijn huis, het water en waar hij naar toe gaat.

De volgende vragen moet je wel allemaal maken.

- 5 Welk getal onder de tien is van betekenis in hoofdstuk 2 en 3? Verklaar je antwoord.
- 6 Vind je de uitdrukking 'Overdrijven is ook een vak' passen bij dit verhaal? Waarom wel / niet?
- 7 In de laatste zin van hoofdstuk 5 wordt geschreven:

'Misschien zal daar de aaplievendheid goedkoper zijn,' dacht ik.

'Aaplievendheid' is een woord uit de eerste druk van 1788. Wat wordt hiermee bedoeld? Hoe zal je de zin schrijven in modern Nederlands?

- 8 In de tweede alinea van hoofdstuk 6, r. 181 t/m 183 staat:

'Van deze reis kan ik weinig anders zeggen dan dat zij uitermate verdrietig en vervelend was. In het begin, kwam ik niemand tegen. Later kwam ik af en toe een baviaan tegen. Hij had dezelfde haast als een soldaat die uit een leger deserteert.'

Wat betekent uit het leger deserteren?

Bijlage VI Onderwijsleergesprek bij de bewerking en hertaling van *De reis door het Apenland*

- 1 De *Reis door het Apenland* is een satirisch verhaal. Wat zijn de grapjes? Waarom maakt hij zulke grapjes? Vind jij het eigenlijk wel grappig?
- 2 Terugkoppeling op vraag 2. De hoofdpersoon blijft maar twijfelen. Wat zou jij doen? 112 of 114 voor de dierenambulance bellen?

Eigenlijk overkomt de hoofdpersoon alles. Hij vindt dat hij nergens schuldig aan is. Geen enkele keer grijpt hij in om een bepaalde situatie te veranderen. Hij redt niemand en corrigeert de overdrijvingen van de dorpsgenoten niet, hij slaat liever op de vlucht. Is het slim om te vluchten? Zou jij tegen de herbergier ingaan en het verhaal verbeteren?

Welke wijze les kunnen we hieruit halen? Heb je zelf weleens zo gehandeld? Kun je een actuele situatie, een vergelijking voor de geest halen?

- 3 In hoofdstuk 4, r. 150 en 151 staat:

'Onze dominee zegt het. Hij zal er vanavond over preken.'
'O, dan is het zeker waar.'

Wat vind je hiervan? Zou iemand dit anno 2012 ook kunnen zeggen? (Als de dominee, de imam het zegt, dan is het zeker waar?)

- 4 In de laatste regels (r. 233-234) van hoofdstuk 6 zegt de hoofdpersoon dat hij zich liever gevangen had laten nemen. Waarom zegt hij dit?
- 5 Je hebt nu zes hoofdstukken gelezen van de hele satire. Het boek bevat 35 hoofdstukken. Hoe loopt het verhaal af? Zou je dit boek willen lezen? Waarom wel / niet? Zou je over dit absurde verhaal vertellen?

De docent houdt het boekje omhoog zodat leerlingen zien dat het geen dik boek is. De docent vertelt eventueel hoe het verhaal verder gaat om de leerlingen nieuwsgierig te maken.

- 6 Wat zou jij toevoegen om deze opdrachten bij een tekst als *De reis door het Apenland* nog beter te maken?
- 7 Ben je trots op het feit dat je een oud verhaal gelezen hebt? Wat vind je daarvan? Moeten zulke oude verhalen volgens jou uit het stof gehaald worden en in een nieuw jasje gestoken worden?

- 8 Kun jij de illustraties maken voor dit verhaal? In de bewerking staan bij regel 9, 18 en 50 al drie voorbeelden van illustraties. Misschien kun jij zelfs betere bedenken.

Bijlage VII Resultaatgegevens van het kwalitatieve deel van het onderzoek

Uitkomsten: verwerkingsvragen

De antwoorden van de leerlingen worden per vraag hieronder uiteengezet. Eerst geef ik de antwoorden van de hertaling, vervolgens van de bewerking. Opmerkelijke antwoorden heb ik vermeld. Hierbij is de formulering, spelling en interpunctie van de vmbo'er overgenomen. Ter voorkoming van onduidelijkheid is een aantal keren [sic] geplaatst met vermelding van de juiste spelling.

Vraag 1 In hoofdstuk 1 is het getal 4 van belang. Leg uit waarom.

Hertaling:

M3A Sint- Vitusmavo (12): 11 hebben de vraag goed beantwoord, een leerling uitgezonderd (12^e leerling) had een opmerkelijk antwoord:

- omdat het in latere hoofdstuk telkens terug komt.

M3A Sint-Gregorius College (9): allen goed beantwoord.

M4A Sint-Vitusmavo (7): allen goed beantwoord.

M4D Sint-Vitusmavo (7): allen goed beantwoord.

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo (12): allen goed beantwoord.

M3A Sint-Gregorius College (9): allen goed beantwoord.

M4A Sint-Vitusmavo (11): 9 goede antwoorden. Bij een leerling ontbreekt vraag 1. De andere leerling is de vrouw vergeten en geeft als antwoord:

- 't Paard, 't dienstmeisje, de hond en de ongeboren baby.

M4D Sint-Vitusmavo (9): 9 goede antwoorden. Een leerling geeft als antwoord:

illustratie 4 open

Vraag 2 **Tegenwoordig kun je met je mobieltje vlug een noodnummer bellen zodat degenen die in het water liggen vlug gered kunnen worden. Wat zou jij doen? Eerst 112 of eerst 114 bellen? Wat zou je doen als je geen mobieltje bij je hebt?**

Hertaling:

M3A Sint-Vitusmavo (12): de meeste leerlingen (7) bellen 112. Een leerling zou 114 als eerste bellen en een leerling springt zelf in het water. Opmerkelijke antwoorden:

-Ik kan nu zwemmen ik zou mijn geliefden allemaal proberen te redden en instructies geven hoe je zwemt zodat je meer kans hebt op overlevende

-Eerst 112 bellen als de mensen die in het water liggen niet kunnen zwemmen en dan pas 114 want over het algemeen kunnen honden zwemmen en paarden ook maar dan niet al te lang. Als ik geen mobieltje had dan zou ik eerst help gaan lopen en anders zo snel mogelijk mensen in de buurt zoeken.

-Ik weet niet of ik zou bellen want, wat is meer waard het leven van een mens of een dier?

M3A Sint-Gregorius College (9): zes leerlingen zouden 112 bellen en zelf in het water springen om de mensen te helpen. Een leerling belt 114. Een meisje schrijft dat ze snel iemand uit het dorp zou halen om ze te redden. Ze zou de politie er als eerste bij halen. Een leerling heeft niets ingevuld.

M4A Sint-Vitusmavo (7): een leerling zou zelf het water meteen ingaan. Een leerling zou zijn vrouw hebben gered en niet zo lang er over staan denken. Twee leerlingen zouden 114 bellen, een van deze twee leerlingen beargumenteert dat mensen het langer in het water volhouden. Drie leerlingen zouden meteen 112 bellen, een van deze drie leerling zou tevens degene die het dichtst bij de oever lag, redden.

M4D Sint-Vitusmavo (7): vier leerlingen zouden 112 bellen en zelf in het water springen om te gaan redden. Drie van deze leerlingen zouden de mensen het eerst redden. Een leerling zou schreeuwen om hulp. Twee leerlingen zouden hulp gaan halen (*en een touw gaan halen*, schrijft een leerling).

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo (12): twaalf leerlingen met soortgelijke antwoorden als hieronder:

-Ik zou 112 bellen en als ik geen mobieltje had zou ik er zelf inspringen en iedereen redden

-Ik zou eerst 112 bellen, want ik vind mensen belangrijker dan dieren en als ik geen mobieltje zou hebben zoveel mogelijk mensen om hulp vragen.

-112 dan kunnen de brandweer bellen. Roepen naar mensen in de buurt

-Ik zou eerst 112 bellen en vlug daarna 114 bellen. Als ik geen mobiel had, zou ik zelf in het water springen en er alles aan doen om ze allemaal te redden.

-112 omdat mensen belangrijker zijn en 112 kan ook de dieren uit het water halen. Als ik geen mobieltje had zou ik ze zelf redden.

-naar de sheriff

M3A Sint-Gregorius College (9): zes leerlingen bellen 112. Een leerling schrijft expliciet dat dieren hem niets kunnen schelen. De meeste leerlingen zouden anders om hulp roepen of hulp gaan halen. Een leerling zou zelf de dienstmeid uit het water halen, want die is zwanger. Een ander zou de vrouw redden, want die is belangrijker.

M4A Sint-Vitusmavo (11): negen leerlingen bellen 112, een leerling 114, een leerling haalt hulp en redt zelf, maar schrijft niet op wie. Enkele antwoorden:

-kijken of er iemand in de buurt is en 112 bellen daarna flug met die genen hun redden

-112 omdat een mensen leven belangrijker is. En als ik geen mobiel had heel hard schreeuwen.

-112, vaak redden ze niet alleen mensen maar ook dieren, mensen zijn echt niet te vervangen en dieren wel.

-112 bellen, zodat ze meteen alle 4 gered kunnen worden, als ik geen mobiel bij me had zou ik naar het dichtstbijzijnde huis gegaan zijn en daar gebeld hebben

-112 (..) Ik zou zelf het water inspringen om eerst het dienstmeisje + baby te redden.

-114 bellen en de mensen er zelf uithalen. Als je geen mobiel hebt. Zou ik het paard eerst redden.
(Deze dame zit op paardrijles)

M4D Sint-Vitusmavo (9): zes leerlingen bellen 112, vier van deze leerlingen zouden zelf ook het water ingaan. Een andere zou zelf direct het water ingaan *of een voorwerp paken om hun zo snel mogelijk eruit te halen*. Een leerling schrijft:

-geen van bij de [sic: beiden] bellen zelf redden en 112 bellen als niet lukt want brandweer kan bijde [sic] redden

De laatste leerling noteert:

-Ik zou 112 bellen daarna 114 Omdat mensen hulp nodig hebben bij verdrinken ze raken onderkoelt, mijn hond zou ik er zelf uit tillen en paarden kunnen zwemmen voor even. dus de laatste.

Vraag 3 **Zou je een verhaal kunnen bedenken over wat er voor de openingscène, dus voor hoofdstuk 1 gebeurd is?**

Hertaling:

M3A Sint- Vitusmavo: acht leerlingen van de twaalf die de hertaling hebben gelezen, hebben een fantasieverhaal geschreven. De meest opmerkelijke zijn hieronder overgenomen.

-Ik denk dat de 4 personen te eten gingen halen met de kar en toen uitgleden in het water.

-Mijn vrouw, mijn dienstmeisje, mijn hond en ik rijden met het paard galoperend voor mijn koets weer richting huis. Onderweg kwamen we vrienden tegen, dus ik besloot om hen eventjes te groeten. Op het moment dat ik de koets uitstap, hoor ik in de verte een geweer schot. Mijn lieve trouwe beste

paard wat ik heb, slaat op hol, de koets met de 4 levende wezens waar ik het meest van houdt nu het water in. Ik ren naar het water, Daar liggen mijn vrouw, mijn dienstmeisje, mijn hond en paard..

-zon schijnt vel op mijn gezicht. Het prikt een beetje. De warme dagen hier worden me bijna te veel. Ik sla de doeken van mij af en stap op. de deur door de hal en tot slot de keuken de dienstmeid ze lacht. Een praatje maken gaat niet, mijn vrouw zit erbij. (nieuwe alinea) 'Ik ga water halen', zegt ze. 'Goed' zeg ik 'neem mijn paard en hond mee ze moeten wat frisse lucht.' dien ik haar op. Ze vertrekt. De dichtvallende houten deur doet pijn aan mijn hart. Alsof iemand mij heeft verboden van haar te houden. Mijn vrouw staat op van de tafel en pakt een roze doek van het houtenblad. Deze is van haar, zegt ze 'ik zal hem brengen'. Ze beent de kamer uit en slaat de deur nog harder dicht (nieuwe alinea) Een lange tijd later zijn ze allen nog niet terug. Ik besluit op hen te gaan zoeken. Ik laat de deur open. Gegil van buiten, gehinnik en geblaf. Kijkend naar links begint mijn wereld te rollen.

-ja en nee, ja maar dan wordt het echt je eigen invulling dus modern niet meer die van 1788 en nee want wij komen uit de nieuwste tijd en als je dat begin zou schrijven is het niet meer origineel en ik denk dat de schrijver expres geen begin heeft geschreven om het volk van die tijd beter te laten nadenken

M3A Sint-Gregorius College: vijf antwoorden.

-Ja dat ze aan het rijden zijn, zijn vrouw op het paard, de hond voorop vrolijk blaffend. De man en zijn dienstmeid naast het paard vrolijk lachend en pratend over een mooie dag.

-ze reden ergens naartoe en de koets viel om en alleen de man was het gelukt om op het land te komen

-Ze vielen over een steen

-Nee, want het lijkt me zo mooier.

-Ja, er kunnen meerdere dingen gebeurd zijn. VB: De man is psychisch gek en heeft de 4 personen in het water gegooit

M4A Sint-Vitusmavo: vier leerlingen hebben de vraag gemaakt waarvan drie leerlingen de vraag niet goed hebben beantwoord. De vierde leerling schrijft:

-Hij heeft sex gehad met zijn dienstmeid en toen kwam er storm en iedereen viel in het water

M4D Sint-Vitusmavo: een leerling voegt enkel adjectieven toe aan de personages:

-knorrige vrouw stoere paard trouwe hond en lieve dienstmeid vielen in het water

Twee leerlingen hebben het volgende geschreven:

-de dienstmeid was de hond aan het aaien de praat [sic: het paard?] stootte haar aan waardoor ze in het water viel samen met de hond. Van schrik viel het paard. toen de vrouw hen wou helpen viel ze ook.

-dat er een onbekende dief/rovers alles en iedereen in het water gooien en dat de man pas later terug komt.

Vier scholieren hebben niets of *weet niet* opgeschreven.

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo: vijf leerlingen hebben de vraag 3 beantwoord.

-Ik zou er best een verhaal voor kunnen bedenken over de relaties die hij met iedereen had alleen dan iets uitgebreider.

-Ze gingen varen hun boot sloeg om de man kan nog naar de kant zwemmen, maar de andere niet.

-Er was eens een man, een paard, een hond, een dienstvrouw van de man. De vrouw probeerde haar kleding op een kledingrek in de rivier te wassen. Maar de rivier was daar te woest voor, dus viel ze in het water. Toen kwam het dienstmeisje en probeerde de vrouw te redden. En zij viel ook in het water waardoor de man zich plotseling ongerust ging voelen en ging met zijn paard en hond hulp zoeken. Maar er was niemand in de buurt. Dus was zijn enige optie dat hij ze zelf ging redden. Toen hij aankwam zag hij de vrouw en het dienstmeisje in het woeste water liggen. Hij had een touw gepakt en aan het paard gebonden. Maar dat mislukte dus ging hij een tak zoeken. Maar toen de man terug kwam lagen zijn hond en paard ook in het water. Wie zou hij nou moeten redden.

(sukkeligheid en onschuldigheid van de hoofdpersoon is overgenomen)

M3A Sint-Gregorius College: een leerling heeft een vraagteken genoteerd. Slechts twee van de negen leerlingen hebben vraag 3 beantwoord:

-Het was woest weer mijn vrouw en dienstmeid wilden naar huis gaan opeens was de brug weg het paard stopten niet toen viel ik plotseling en toen ik bijkwam lag ik op de grond, ik keek naar het water en zag iets raars

-Ze hoorden een eng geluid en rende naar buiten, de dienstmeid en zijn vrouw voorop daar achter rende de hond en het paard die van het pleintje kwamen volgden er voor ze het wisten rende ze te ver en vielen in het water

M4A Sint-Vitusmavo: vier verkeerde antwoorden. Twee beantwoorden de vraag als volgt:

-Ze waren met ze 4en op het strand de man zij dat ze daar moesten wachten en toen kwam er een vloedgolf die ze meespoelde

-dat iemand anders hun in het water hebben gegooit.

M4D Sint-Vitusmavo: twee leerlingen hebben de vraag niet goed begrepen. Twee leerlingen schrijven:

-Ja, hij krijgt ruzie met ze aardsvijanden ofzo.

-De schrijver had schulden in geld en toen heeft de maffia alles vermoord wat in zijn huis leefde

Vraag 4 **Kun je een voorstelling maken van het huis dat van de hoofdpersoon? Teken een landvraag van zijn huis, het water en waar hij naar toe gaat.**

Hertaling:

M3A Sint- Vitusmavo: twee leerlingen hebben getekend. Een leerling heeft een kromme lijn en een rechte lijn getekend en een pijl met onderschrift *hoe de hoofdpersoon loopt*.

M3A Sint-Gregorius College: drie leerlingen hebben een afbeelding gemaakt.

Een leerling heeft vijf vierkanten getekend, een daarvan stelt het huis van de hoofdpersoon voor. Ze heeft een rivier geschetst en een rechte lijn. Bij die lijn staat een pijl en *het lijn waar de man doorheen loopt*.

M4A Sint-Vitusmavo: drie serieuze tekeningen.

M4D Sint-Vitusmavo: geen tekeningen, de leerlingen hebben vraag 3 beantwoord.

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo: vijf leerlingen hebben getekend. Een leerling heeft vier landen getekend: van zijn huis en het water, het dorp waar hij uitrust, land waar hij is weggestuurd en het Apenland. Twee leerlingen hebben een rechte lijn getekend van het huis van de ik-figuur naar het Apenland.

M3A Sint-Gregorius College: drie leerlingen hebben een tekening gemaakt. Een tekenaar heeft er serieus aandacht aan besteed.

M4A Sint-Vitusmavo: twee leerlingen hebben een eenvoudige tekening gemaakt en twee leerlingen hebben er veel tijd aan besteed. Op een tekening zijn minuscule drie dolfijnen in een zee getekend en plantenbakken bij de huizen. Daarentegen zijn er geen apen in het Apenland. Het Apenland is herkenbaar door een verwijzend bord. De weg ernaartoe gaat recht door akkers en krom door een ander landschap. De andere tekenaar heeft de harken van de boze menigte getekend. Verder heeft het Apenland een vlag met een bijltje erin. Op de tekening is een schaalindex gemaakt.

M4D Sint-Vitusmavo: vier serieuze tekeningen. Een leerling heeft getekend, maar kwam er blijkbaar niet uit. Er staan namelijk veel kraslijnen doorheen.

Vraag 5 **Welk getal is van betekenis in hoofdstuk 2 en 3? Verklaar je antwoord.**

Hertaling:

M3A Sint- Vitusmavo (12): 10 antwoorden, waarvan twee leerlingen een minder goed antwoord gaven. 2 leerlingen hebben de vraag niet beantwoord.

-0, hij heeft niemand gered (2 lln)

M3A Sint-Gregorius College (9): 3 goede antwoorden, 3 schrijven over de vier lijken, drie hebben niets ingevuld.

M4A Sint-Vitusmavo (7): 4 goede antwoorden, 1 leerling geeft het antwoord 3, 1 leerling verwijst naar het antwoord bij vraag 1, 1 leerling heeft niets ingevuld.

M4D Sint-Vitusmavo (7): 4 goede antwoorden, 1 fout antwoord, 2 leerlingen hebben niets ingevuld,

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo (12): 8 goede antwoorden. 1 leerling heeft niets ingevuld. Drie opmerkelijke antwoorden:

- *1 want nu is hij nog maar in zijn ééntje omdat al zijn dierbaren zijn verdronken.*
- *4, het aantal lijken in het water*
- *4, net als de eerste*

M3A Sint-Gregorius College (9): 3 goede antwoorden, 2 schrijven: vier lijken, 1 begrijpt de vraag niet, 3 niets ingevuld.

M4A Sint-Vitusmavo (11): 6 goede antwoorden (waarvan 2 leerlingen ook verwijzen naar de vier lijken), 1 leerling geeft het getal 1, want *hij blijft alleen over*. 1 leerling schrijft 4, *de personen die hem even dierbaar zijn voor wie hij evenveel geeft*. 3 leerlingen hebben niets ingevuld.

M4D Sint-Vitusmavo (9): 1 leerling beantwoordt de vraag niet goed, 2 leerlingen schrijven over de vier lijken, 1 leerling schrijft het getal 1, 2 leerlingen weten het niet, 3 leerlingen hebben niets ingevuld.

Vraag 6 **Vind je de uitdrukking ‘Overdrijven is ook een vak’ passen bij dit verhaal? Waarom wel / niet?**

Hertaling:

M3A Sint- Vitusmavo (12): 7 goede antwoorden. 1 fout antwoord. 4 niet beantwoord

- *Niet want, deze man is in strijd op leven en dood ja want, het verhaal over de (onleesbaar) wordt aangedikt door bepaalde mensen en de man kon er zelf ook niks aandoen hij kon niet kiezen*

M3A Sint-Gregorius College (9): 7 goede antwoorden, 2 niet ingevuld.

M4A Sint-Vitusmavo (7): 6 goede antwoorden, 1 niet ingevuld.

M4D Sint-Vitusmavo (7): 6 goede antwoorden, 1 niets ingevuld.

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo (12): 11 goede antwoorden. Een leerling slaat de plank mis:

-Wel omdat in dit verhaal goede woorden zijn gebruikt en niet zoals chillen enzo dus alles van het verhaal moet wel op de zelfde wijze gaan schrijven

M3A Sint-Gregorius College (9): 5 goede antwoorden plus 1 leerling die de openingsscène aanhaalt als zeer overdreven. Een leerling schrijft alleen *wel* op. Twee leerlingen hebben niets ingevuld.

M4A Sint-Vitusmavo (11): 7 goede antwoorden, drie leerlingen vinden dat er van overdrijven geen sprake is en 1 leerling heeft niets ingevuld.

M4D Sint-Vitusmavo (9): een leerling vindt overdrijven niet het juiste woord en geeft een verkeerde uitleg. Drie leerling schrijven dat het waar is, een daarvan beargumenteert: *want leugens worden snel zwaar overdreven*. Drie leerlingen hebben niets ingevuld. Een leerling weet het niet. Een leerling heeft de vraag niet begrepen. Een leerling schrijft het volgende:

-Nee, want ik vindt het wel een mooi verhaal en dan kijk ik niet of er overdreven wordt of niet.

Vraag 7 **In de laatste zin van hoofdstuk 5 wordt geschreven:**

'Misschien zal daar de aaplievendheid goedkoper zijn,' dacht ik.

'Aaplievendheid' is een woord uit de eerste druk van 1788. Wat wordt hiermee bedoeld? Hoe zal je de zin schrijven in modern Nederlands?

Hertaling: deze vraag is bij de lezers van de hertaling niet van toepassing.

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo (12): 9 antwoorden. Drie leerlingen hebben niets ingevuld.

-Ik denk dat ze bedoelen dat hij daar sneller geliefd zou worden. 'Misschien word ik hier sneller geliefd in de apenwereld'

-Misschien zij de mensen daar aardiger

-Dat de mensen in een ander dorp wel aardig zijn en hem niet haten voor wat hij heeft gedaan.

-Misschien hoef je daar niet geld te betalen voor gastvrijheid en menslievendheid.

-Misschien zijn de apen liever voor mij, dacht ik.

-Aardiger en eerlijker. 'Misschien zullen ze daar aardiger zijn'. dacht ik.

-liefde en gastvrijheid in apen

-dat op een andere plek hij weer opnieuw kan beginnen en iedereen hem een kans geeft.

M3A Sint-Gregorius College (9): 4 goede antwoorden, 4 niet ingevuld, één schrijft expliciet dat hij de vraag niet begrijpt.

M4A Sint-Vitusmavo (11): 4 goede antwoorden, een leerling kwam er met mijn hulp uit, 3 foute antwoorden, 3 niets ingevuld.

-dat je wordt genomen hoe je bent ook al heb je geen geld

-dat mensen elkaar meer mogen 'misschien zullen mensen daar aardiger / beter voor elkaar zijn'

-het land van apen zal goedkoper zijn

-het land waar hij vandaan komt en het land waar hij naartoe vlucht zijn broeders. Hij vroeg of er niet een ander weg naar een ander land gaat. Antwoord = apenland = land waar volgens hun geen gastvrijheid en menslievendheid is.

-besproken met mvr Van Welt Nu snap ik 't wel omdat 't op een andere manier uitgelegt is

M4D Sint-Vitusmavo (9): drie goede antwoorden, twee weten het niet, twee niets ingevuld.

Vraag 8 In de tweede alinea van hoofdstuk 6, r. 203 t/m 205 staat:

'Van deze reis kan ik weinig anders zeggen dan dat zij uitermate verdrietig en vervelend was. In het begin, kwam ik niemand tegen. Later kwam ik af en toe een baviaan tegen. Hij had dezelfde haast als een soldaat die uit een leger deserteert.'

Wat betekent uit het leger deserteren?

Hertaling:

M3A Sint- Vitusmavo (12): 1 goed antwoord. 6 foute antwoorden. 5 niet beantwoord.

-Uit het leger ging op een bepaalde boze manier lopen.

-Ik denk er zo snel mogelijk zijn / opschieten / zich haasten

-als je hele erge haast hebt.

-dat je weggejaagd bent denk ik.

-ik denk dat het terug keren betekent

-iemand die weg mag uit het leger

M3A Sint-Gregorius College (9): 3 fout, 2 goed, 4 niets opgeschreven

-een soldaat die uit het leger komt en in de houding loopt. Zo staat die baviaan ook.

M4A Sint-Vitusmavo (7): 2 goede antwoorden, 4 foute antwoorden, 1 weet het niet.

M4D Sint-Vitusmavo (7): 3 goede antwoorden, twee foute antwoorden, twee niets ingevuld.

Bewerking:

M3A Sint-Vitusmavo (12): 1 goed antwoord, 6 foute antwoorden, 5 niets ingevuld.

-Ik zou echt niet weten wat het betekent want moeilijke woorden zijn niet echt mijn ding.

-zo snel doorlopen wat het leger ook doet.

-in die zin, dat hij haast had.

-in vast tempo blijven doorlopen.

-marcheren (weet niet hoe je dat schrijft)

M3A Sint-Gregorius College (9): 3 goede antwoorden, 1 fout antwoord, één leerling begrijpt de vraag niet, 4 niet ingevuld

M4A Sint-Vitusmavo (11): 4 goede antwoorden, 2 foute antwoorden, 5 niets ingevuld.

M4D Sint-Vitusmavo (9): 2 goede antwoorden, 2 foute antwoorden, 1 weet het niet, 5 niets ingevuld.

Uitkomsten: onderwijsleergesprek

In M3A Sint-Vitusmavo:

De deelname en het enthousiasme van de leerlingen aan het onderwijsleergesprek was groot. Iedereen wilde wat zeggen. Veel antwoorden vond ik waardevol. Die leerlingen heb ik gevraagd om hun antwoord op te schrijven. Vanaf vraag 5 heb ik alle leerlingen gevraagd hun antwoord op te schrijven om de stilte in het klaslokaal terug te krijgen. De spelling van de vmbo'er is ook hier volledig overgenomen. Helaas ontbrak de tijd om alles goed af te ronden. Om die reden ben ik voor het kwantitatieve deel van de test een derde keer in klas M3A geweest.

Over vraag 1:

De meeste leerlingen vonden het grappig dat iemand een uur lang nodig heeft om te bepalen wie hij moet redden. Een enkele leerling vond dat juist niet leuk, iets te schrijnend. Een meisje vond het grappig dat dieren konden praten en dat mensen in apen veranderden. Deze scholier schreef vervolgens: *dat hij in een soort andere land is het leek net een andere wereld en ik vond het wel grappig.*

Over vraag 2:

De meeste leerlingen zouden 112 bellen, bijvoorbeeld omdat *mensen in die tijd niet konden zwemmen dieren wel (...).*

Op de vraag of het slim is om te vluchten hebben de meeste leerlingen een andere mening. Een meisje zal vluchten *'want dan ben je van al je gezeik af'*. Een jongen haakt daar op en in en

zegt/schrijft dat *als je weg gaat blijf je vluchten en als je blijft kan je het verhaal nog verranderen, de waarheid vertellen*. Een meisje reageert daar weer op en zegt/schrijft: *'vluchten is slim omdat als je blijft en ze komen erachter dat jij de hoofdpersoon bent van al die verzonnen verhalen ben je alsnog de pineut.'*

De meeste leerlingen zijn van mening dat ze het verhaal van de herbergier niet zullen verbeteren, omdat *ik mezelf dan nog verdachter zou maken*.

Op de vraag welke wijze les we uit dit verhaal kunnen halen zegt een meisje heel beslist dat dit verhaal gaat over keuzes maken: *Ik vind het verhaal niet grappig. Er worden keuze's gemaakt tussen leven en dood, en op deze manier leer je wel over belangrijke keuze's maken*.

Als de leerlingen de omstandigheden van de hoofdpersoon met een actuele situatie zou moeten vergelijken, bekent een meisje het volgende. Ze schrijft het meteen voor me op:

Mijn ouders zijn gescheiden en dan zegt me vader je moet dat doen en me moeder zegt je moet dat doen, dan weet ik niet wat ik moet doen.

Een meisje schrijft:

Ik zou niet weten wat ik moet doen als 2 vriendinnen van mij zouden vechten & ik vind dat ze allebei gelijk hebben

Over vraag 3:

-Als de koningin of minister het zegt, dan gaat ook iedereen er vanuit dat het waar is.

-Het past bij de oude tijd, weinig mensen hebben nog dat ze dominee altijd geloven

Over vraag 4:

Hier waren de leerlingen gauw uit. De hoofdpersoon zegt dat hij zich liever gevangen had laten nemen om van zijn vrouw af te zijn.

Over vraag 5:

Velen willen het boek lezen.

Meest voorkomende redenen:

-omdat het niet zo dik is.

-Ja, want het is een leuk boek en ik wil het einde weten

Een enkeling noteert:

-Ja, want ik kan sommige dingen vergelijken met nu, en hoe het toen was

-Ja, want ik hou niet van lezen maar het was toch best leuk

-Ja, ik vind het een heel leuk verhaal en het komt heel goed op mij over.

-Ja, je leerd ervan over de tijd van vroeger over de onmacht de manier van leven. Je gaat zelf nadenken dat is mooi.

-Ja, u zou zeker door moeten gaan [met hertalen, EvW]! Want ik wil het echt lezen ik ben echt heel benieuwd naar wat er nog allemaal gaat komen.

-Ja, want het is een raadsel dus ik denk dat veel mensen die dit boek lezen willen weten hoe het afloopt.

Ja, ik vind het erg leuk, want Geschiedenis is één van mijn hobby's Zo heb ik bij mijn stage ook een brief van een schrijver uit 1670 vastgehouden.

Over vraag 6

Door tijdgebrek is deze vraag niet gesteld.

Over vraag 7:

Ze willen graag een oud boek lezen. Ze hebben de vraag als volgt beantwoord:

-ja, want niet iedereen leest zo een oude verhaal

-Ik ben wel trots dat ik een oud verhaal heb gelezen want ik zou zo iets niet uit mezelf doen en ik heb het nu toch gedaan en ik blijf het superleuk te vinden en ik heb nu meer een beeld van de schrijvers van vroeger.

-Ja, best wel want ik ga niet heel veel vaker de kans krijgen om zo iets te lezen Ik vind het verhaal wel leuk want fantasie vind ik sowieso wel leuk. En het is apart om iets te lezen uit 1788. Maar dan wel in de bewerkte versie. Anders kan ik het niet lezen. Het is ook leuk om te zien hoe ze vroeger verhalen schreven.

-Ja ik ben erg trots dat ik een verhaal heb gelezen uit 1788. Ik vond het een hele erge leuk verhaal. Het is echt blijven hangen wat er is gebeurt.

-Ja eigenlijk wel. Het is een verhaal wat echt honderden jaren geleden geschreven is. En ik heb het nu nog gewoon gelezen. Ik vind het wel bijzonder.

-Ja, want ik kan sommige dingen vergelijken met nu, en hoe het toen was.

-Ja zeker weten kunnen we zoveel van leren (...) zo'n intressant inkijkje van vroeger. Zou gaaf zijn vooral omdat er zoveel fantasie in zit.

-Ik heb de hertaling gelezen en ik vind zeker dat u door moet gaan [met hertalen, EvW] ik vind het leuk en meerdere met mij maar doet u het niet voor ons dan zou ik het voor mezelf doen

-Trots wil ik niet zeggen, maar vind het wel leuk want zou zelf nooit een oud boek kopen. Leuk om (een) keer iets anders te doen/lezen.

-Nee, niet trots, maar wel leuk om te lezen wat mensen vroeger dachten etc. Ben altijd wel geïnteresseerd in dat soort verhalen

-Ik vind wel dat ze door moeten gaan met hertalen, want het is op zich best een leuk verhaal maar zelf zou ik het niet doorlezen als het niet hoefde

-Niet trots, vond het erg leuk en interessant. Toch wel grappig want ik weet dat ik dit thuis toch nooit zou doen.

-Nee, ik ben daar niet trots op omdat ik niet trots kan zijn op boeken lezen.

-Nee, want ik vind het een raar verhaal en vind hem ook niet leuk

-Nee, ik vind boeken niet leuk, maar ik denk dat misschien anderen het wel leuk vinden.

Verder vroeg ik aan deze klas om eens op te schrijven of ze zo'n verhaal zouden doorvertellen: Een leerling schreef op dat ze het verhaal gisteravond al aan haar ouders had verteld. Een ander meisje was zelf met het verhaal aan de slag gegaan: *Ik zou het onthouden en doorvertellen. Ik had het gister ook al een beetje veranderd zodat het begrijpelijk zou zijn voor mijn broertjes en ze vonden het een super verhaal!* Een ander meisje schreef op dat ze het tijdens het eten aan haar zussen of moeder zou gaan vertellen. Andere antwoorden: *'ik kan het zoizo onthouden. Of Ja, alleen de grappigste stukjes of de zieligste.* Een frappant antwoord: *Ja, ik zou het wel door kunnen vertellen. Hoewel het niet echt iets is waar ik met leeftijdsgenoten over praat.* Als afsluiter een enthousiaste reactie: *Ja, het is leuk, dus herrinner ik het sneller.*

In M3A Sint-Gregorius College

Tijdens de eerste les waren minder leerlingen aanwezig dan in de tweede les. De tweede les startte veel later omdat de meeste leerlingen laat terugkwamen van een excursie. Een meisje was wel op tijd en begon honderduit te praten over *'dat prachtige verhaal van gisteren'*. Zij wilde graag eens mee naar *'zo'n bibliotheek met zulke oude boeken'*. Zij wilde zelf graag historicus worden. Ook na de les bleef ze lang hangen.

De absenten van de dag ervoor zijn na een korte introductie meteen gaan lezen, maar ze hielden het niet lang vol. Het was toch wel een raar verhaal en ze wilden er meteen over babbelen.

Omdat er weinig tijd over bleef, ben ik eerder gestart met het onderwijsleergesprek. De docente, een stagiaire en enkele leerlingen maakten aantekeningen.

Over vraag 1 en 2

De leerlingen vinden het overwegend raar dat ze opeens in het water liggen en dat de ik-figuur een uur moet nadenken en op de grond gaat liggen. Een leerling vond het geen grappig verhaal, omdat hij zijn vrouw liet sterven. Een andere leerling vond de grapjes niet om te lachen Het is niet grappig als er zoveel sterven. Ik vroeg de leerlingen vingers op te steken wie voor de zwangere dienstmeid zou gaan: 5. Voor de vrouw: 7, voor de hond: 3, voor het paard: 6.

-Eerst dienstmeid eruit, dan samen haal je je vrouw eruit, dan de hond, en met al die kracht til je samen het paard eruit.

-Het is zielig voor de man dat hij zelf niet weet wie voor hem een belangrijk aspect in zijn leven heeft. Ze zijn allemaal belangrijk. Het paard kan hem makkelijker wegbrengen aangezien hij toch weg wil gaan zou hij veel makkelijker weg kunnen gaan.

-Als je er een redt, ben je een mindere moordenaar

-Zoiets is toch een verhaal, weet je, het is niet echt.

-112 mensen laat je niet doodgaan dieren ook niet maar mensen zeker niet

-Bij Fifa (playstationspel) kon ik kiezen tussen twee goeie spelers.

Over de wijze les in het verhaal heb ik de leerlingen eerst tot zwijgen gebracht. Ze moesten eerst nadenken en dan pas hun vinger opsteken. Een leerling zei wijs: 'Je niet moet uitgaan op wat je hoort.'

Over vraag 3

Deze vraag is in verband met de tijd kort behandeld. De leerlingen hoefden er niet lang over na te denken. De tijd van toen was zeker niet te vergelijken met het heden.

-Ik vind het erg ouderwets. Wij komen op voor onze eigen rechten.

-in deze tijd heb je geleerd een eigen mening te krijgen

-vroeger hadden ze ook een eigen mening, maar die konden ze niet uiten

Over vraag 4

Zeer kort behandeld. De leerlingen waren er snel uit.

-Hij dacht dat die vrouw naar de hemel ging

-die vrouw gaat hem wreken

-zijn vrouw wordt boos, want hij liet haar wel sterven

-hij wilde daar niet leven anders voelde hij zich als een aap

-nu die ziet dat zijn familie en zijn dieren overleden zijn en in apen zijn veranderd wilt [sic] hij liever gevangen nemen.

Over vraag 5

-Ik zou het wel op de boekenlijst willen, want het is anders dan andere verhalen [sic] en dan onthoud je het beter en het is een dun boekje.

-Ik wil het niet echt lezen, maar als het op de boekenlijst komt, is het wel mooi meegenomen.

Over vraag 6 In verband met de tijd is deze vraag niet aan de orde gekomen.

Over vraag 7

Tien leerlingen zouden het boekje zeker niet in modern Nederlands uitbrengen, zie onderstaande redenen. Een kleine meerderheid toont wel enthousiasme, alhoewel deze leerlingen het niet echt naar voren durven te brengen. De groepsdruk is blijkbaar te groot.

-ik vind het nergens op slaan

-het heeft geen doel

-het is niet spannend

-Het heeft geen betekenis

-het gaat nergens over

-Nee, niet uitbrengen. We willen boeken uit deze tijd.

-ik kan het me makkelijker voorstellen als het modern is..

-Nee, ik zal liever een modern boek lezen. Lettertype is dan beter. Het stinkt ook. De geur is vies.

-apart verhaal ook al kan het niet echt gebeuren

-het verhaal is meeslepend

Vraag 8

Deze vraag is niet meer aan de orde geweest. Wel is gesproken over hoe dit boekje dan gemoderniseerd moet worden. Leerlingen droegen de volgende oplossingen voor: de FBI moet erin voorkomen, je kan het je dan gemakkelijker voorstellen. En 112 bellen moet er zeker in.

In M4A Sint-Vitusmavo

Het gesprek was heel gemakkelijk op gang te brengen. Helaas werden we steeds gestoord. Een collega kwam een stencil en uitleg geven over de sportoriëntatie. Vervolgens kwam er iemand om de beamer te repareren. De woordenboeken werden opgehaald door de conciërge en hij herstelde meteen de afschermingswand die twee lokalen met elkaar verbindt.

Over vraag 1 en 2

Leerlingen vonden het belachelijk dat iemand een uur wacht met mensen redden. Dat sloeg nergens op. Dat is dus niet grappig. Je moet zeker eerst vrouwen uit het water halen. Daar werd weer op gereageerd.

De overdrijvingen vonden de scholieren grappig. Bij het spel 'doorfluistertje' wordt een verhaal ook altijd anders, maar deze overdrijvingen spannen de kroon.

-ik zou mijn vrouw niet laten verdrinken om naar de hemel te gaan want dan ga ik zelf naar de hel

-als je er 1 hebt gered vermoord je er 3

-Als je je vrouw niet kan redden waarom ben je dan gelijk een moordenaar

-Het is wel slim om te vluchten want als je kijkt hoe die mensen zijn heeft hij geen kans

-'t maakt mij niet uit als er dingen over mij worden gezegt. Als ik weet dat ik niks heb gedaan trek ik er niks van aan

-ik heb het zelf ook mee gemaakt. Dat ik stil stond. Ik was verlamd. Ik was 12 jaar oud. Werd wakker en hoorde glas vallen en geschreeuw. Toen ik beneden kwam zag ik mijn vader en stiefvader vechten. Zo flitsten alles voor bij en voor ik het wist stond de politie voor de deur

Over de wijze les die we eruit kunnen halen schreef een leerling op:

- dat niks doen ook een keuzen is

Over vraag 3

Over vraag 3 waren de leerlingen het vlug eens: 'Toen geloofde mensen meer in de kerk en nu minder.' Enkele leerlingen hebben nog op hun blaadje geschreven:

-Nee mensen zijn vanaf deze eeuw onafhankelijk

-Het is een kwestie [sic] van macht en onmacht, onzekerheid.

-Nee, we zijn niet meer zo goed gelovig

-ik neem nooit zomaar iets van iemand aan

Over vraag 4

Deze vraag is niet aan de orde gekomen.

Over vraag 5

Twee leerlingen lezen liever vier moderne boeken, twee leerlingen willen het verhaal graag lezen.

-ik zou wel op de lijst zetten want is wel cultuur

-ik zou liever moderne boeken lezen want dat spreekt me meer aan en is voor mij realistisch want dan heb ik meer het gevoel dat het mij ook kan overkomen.

-ik heb liever 1 oud nederlands boek dan 4 moderne

-ik zou het lezen omdat het kort is

-Ja, ik zou het wel willen lezen. Wil weten hoe het in het apenland is. Maar ik houd niet van lezen maar dit boek zou ik wel willen lezen omdat het van lang geleden is en best appart [sic] verhaal is. Je verwacht de dingen niet in het verhaal

-het maakt niet uit. Als het hertaald is naar moderne taal zal ik het wel willen, kunnen lezen maar wel liever moderne roman.

-'t maakt me niet veel uit. Als ik maar 4 boeken heb gelezen

-ik heb liever 4 moderne boeken dan een wat oudere boek (en) het verduidelijkt het wel een beetje.

-zou het niet doen, omdat moeilijker te begrijpen

-het maakt mij niet echt uit wat ik lees als het maar een verhaal heeft maar ik vind lezen niet echt boeiend.

-ik zou het wel willen lezen

Over vraag 6

-Hoe denk je hoe de mensen reageren als ze horen dat het verhaal niet waar is? Zouden ze dan minder snel mensen geloven?

Over vraag 7

In verband met de tijd is deze vraag wel voorgelezen. Ik heb al informatie gekregen bij vraag 5, dus de les is afgerond met vraag 8.

Over vraag 8

-*Nee die illustraties van DD [Dagobert Duck, EvW] maken het verhaal alleen maar raar.* De leerling had mondeling toegelicht dat het verwarrend is, want dan denk je dat het verhaal over Dagobert Duck gaat.

In M4D Sint-Vitusmavo

Algemeen: leerlingen hadden een goede concentratie in de eerste les. Daarentegen moest er in de tweede les gestreden worden voor aandacht en concentratie.

Over vraag 1

Een leerling vond het verhaal grappig en vergeleek dit met *Fokke en Sukke* die in een verhaal zijn opgenomen. Een andere leerling vond het van de persoon afhangen of je dit als grappig kon opvatten of niet. Het kan ook afhangen of je een goede dag hebt of niet.

Over vraag 2

Er werd lang gediscussieerd of het wel slim was om te vluchten. De meeste leerlingen zouden net als de ik-figuur gevlucht zijn.

-het is slim om te vluchten anders werd hij vermoord

-Nooit twijfelen, maar ervoor gaan

-krijg een zwemdiploma

Over vraag 3

Deze vraag was vlug beantwoord. Leerlingen vonden de tijd van nu niet de vergelijken met toen.

-mensen hebben nu een eigen mening

Over vraag 4

Deze vraag is niet aan de orde gekomen.

Over vraag 5

Leerlingen waren niet onwillig om het boek te gaan lezen, maar ze zouden het niet zomaar gaan lezen. Als het op hun boekenlijst mocht staan, zouden ze het doen, met name omdat het boekje dun zou zijn. Een leerling schreef op:

-het is een keer wat anders dan standaard Nederlandse Nu boeken.

Aan **vraag 6, 7 en 8** ben ik niet toegekomen.

Bijlage VIII Waardering hertaling of bewerking volgens de Likertschaal

Hertaling *De reis door het Apenland*

Omcirkel bij de volgende stellingen steeds één cijfer

1. Ik vond dit verhaal

erg moeilijk **1 2 3 4 5** erg gemakkelijk

2. Ik vond dit verhaal

erg leuk om te lezen **1 2 3 4 5** helemaal niet leuk om te lezen

3. Dat het verhaal uit 1788 komt, vind ik leuk

helemaal mee eens **1 2 3 4 5** helemaal niet mee eens

4. Illustraties maken het verhaal beter leesbaar

helemaal mee eens **1 2 3 4 5** helemaal niet mee eens

5. Ik lees liever een modern boek dan een boek van vroeger

helemaal mee eens **1 2 3 4 5** helemaal niet mee eens

6. Dat het boek meer betekenissen heeft, maakt het extra leuk

helemaal mee eens **1 2 3 4 5** helemaal niet mee eens

7. Als er meer boeken op deze manier hertaald worden, zou ik ze wel willen lezen

helemaal mee eens **1 2 3 4 5** helemaal niet mee eens

Bewerking *De reis door het Apenland*

Omcirkel bij de volgende stellingen steeds één cijfer

1. Ik vond dit verhaal

erg moeilijk 1 2 3 4 5 erg gemakkelijk

2. Ik vond dit verhaal

erg leuk om te lezen 1 2 3 4 5 helemaal niet leuk om te lezen

3. Dat het verhaal uit 1788 komt, vind ik leuk

helemaal mee eens 1 2 3 4 5 helemaal niet mee eens

4. Illustraties maken het verhaal beter leesbaar

helemaal mee eens 1 2 3 4 5 helemaal niet mee eens

5. Ik lees liever een modern boek dan een boek van vroeger

helemaal mee eens 1 2 3 4 5 helemaal niet mee eens

6. Dat het boek meer betekenissen heeft, maakt het extra leuk

helemaal mee eens 1 2 3 4 5 helemaal niet mee eens

7. Als er meer boeken op deze manier bewerkt worden, zou ik ze wel willen lezen

helemaal mee eens 1 2 3 4 5 helemaal niet mee eens

Beantwoord de volgende vraag alleen als je de hertaling en de bewerking van *De reis door het Apenland* hebt gelezen.

Omcirkel een van de volgende vetgedrukte woorden:

Ik lees liever de **bewerking** / de **hertaling** van *De reis door het Apenland*

Bijlage IX Te rade gegaan bij Edward van de Vendel

Zondag 8 januari 2012

Mijn binnenkomst in het Rotterdamse café Engels was enigszins verlegen, wellicht door mijn verwachtingen die hoog gesteld waren. Ik herkende Edward meteen en stak hem mijn hand toe. Hij dacht me te herkennen en vroeg mij hoelang het geleden was dat we elkaar ontmoet hadden. Ik dacht tijdens de Kinderboekenweek van 2008. Dit bleek juist te zijn toen ik zijn signatuur vond in een van zijn boeken.

Omdat ik hem vooraf wilde bedanken voor ons gesprek overhandigde ik hem mijn cadeau *Reize door het Aapenland*. Toen hij het uitpakte, observeerde ik zijn gezicht. Ik was namelijk benieuwd of hij het boek zou kennen, maar hij had er nog nooit van gehoord.

Ik vertelde dat ik bezig was om dit boek uit 1788 leesbaar te maken voor vmbo'ers. Er is een gebrek aan geschikte titels om de vmbo-leerling aan het lezen te krijgen. De stap van de jonge juryboeken naar the young adultboeken is groot. De leerlingen hebben veel vooroordelen en eisen. Lezen is suf is zo'n vooroordeel en een van de eisen is dat het boek in ieder geval dun moet zijn, des te eerder zijn ze klaar met het moeten lezen.

Een dun, klein boekje schuift Edward mij toe, *De Hamburger Files*. Hij heeft het boek in opdracht geschreven en Averbode heeft het op de Belgische markt gebracht. De verhaalstructuur is rechtlijnig en eenvoudig. Het boekje is volledig op maat voor leerlingen van het bso, tso en voor allochtonen geschreven (Averbode heeft een uitstekende site (www.averbode.be/sonederlands)). 'Je zult het boekje vlug uitlezen', voegt hij eraan toe.

Edward vindt het leuk dat ik veel voorlees in de klas. Ik zie dat als een mogelijkheid om ze aan het lezen te krijgen. Ik schotel ze wat voor, maak ze lekker en hoop dat het een aanzet is om aan de slag te gaan. Het mislukt weleens door een verkeerde inschatting van mijn kant, maar met zijn boek *Een verhaal met een tong* is succes gegarandeerd. Brugklassers springen op en bedelen om mijn exemplaar van het boek te mogen lezen. Bij *Het lekkere van pesten* in havo 4 en de goede lezer uit vmbo 4 zie ik dat leerlingen elkaar het boek gaan aanraden. Dit is het mooiste effect van het voorlezen.

Edward zegt dat hij de vmbo'er 'groepsgewijs' ziet lezen. De groep is sturend, terwijl de vwo-leerling zelf een boek uitkiest. De openingsscène moet goed zijn. De taal moet bij het voorlezen swingen. Je moet als het ware het verhaal in gedonderd worden. Ik beaam dat bij *Een verhaal met een tong* dit zeer geslaagd is. Het is ook goed als leerlingen samen een boek lezen. Zo gaat Edward deze week met de inmiddels 21-jarige Anoush Elman naar drie klassen op een school in Utrecht. Alle leerlingen van die klassen hebben *De gelukvinder* gelezen.

Ik bracht het gesprek naar zijn *Gijsbrecht*. Ik stelde hem de vraag hoe hij ertoe kwam om *Gysbrecht van Aemstel* te hertalen en uit te geven. Hanneke van der Hoeven, de illustratrice wilde heel graag iets doen met dit verhaal. Edward begon te schrijven, omdat zij het dus zo leuk vond. Toen hij aan het schrijven was, bekende hij, had hij *Gysbrecht van Aemstel* niet eens uitgelezen. Als eerste is hij op zoek gegaan naar de snelheid en de grappen in het verhaal. Die heeft hij onderstreept en pas veel later het gehele verhaal uitgelezen. Vervolgens is hij opnieuw begonnen met lezen om het

interessante, de onderlaag van het verhaal te ontdekken. Hij bekeek de bodem, het niveau en de taal van de *Gysbrecht*. Het gaat om die bodem, om het eigenlijk, over wat echt belangrijk is. Volgens hem was dat de held in het gezin.

‘Dat is net als in *Een verhaal met een tong*,’ vertelt Edward. ‘Dit verhaal gaat over drie generaties. Kijk vooral naar wat er onder het verhaal van *Reize door het Aapenland* ligt. Vergeet bijvoorbeeld een ondertitel niet. Daar zit altijd iets onder.’

Een boek met zo’n onzichtbare ondertitel is zijn kinderboek *Toen kwam Sam*, waar het eigenlijk over beslissingsrecht gaat. Ik haal het boek direct uit mijn ‘Mary Poppins’ tas, waar alles in zit, zoals vier boeken van Edward en een MP3-speler waarmee ik het gesprek eigenlijk wilde opnemen. Ik toon hem het boek en hij vertelt dat hij het eerste hoofdstuk gebruikt om er langzaam in te komen. Het soort boek wordt duidelijk en het publiek ontstaat. In het tweede deel van *Toen Sam kwam, De raadsels van Sam* dat binnenkort verschijnt, hoef je minder je best te doen. In het begin van het hoofdstuk moet gelijk duidelijk zijn wie er spreekt. Daar moet je geen tien regels voor nodig hebben om erachter te komen. Dat is vragen om moeilijkheden. Uiteindelijk gaat het hem om de personages en het verhaal zelf. Daarin zit de vurigheid om het verhaal te schrijven.

Ik vroeg hem hoe hij het toch voor elkaar kreeg om boeken te schrijven voor jonge kinderen, pubers en volwassenen. Hoe komt die taal voor die verschillende leeftijden tot stand? Ik stel hem de vraag en voeg meteen twee voorbeelden toe uit *Toen kwam Sam*. Op bladzijde 26 staat:

‘Verwaarloosd,’ zei opa, ‘en veel te onderdanig.’

Verwaarloosd? Kix dacht na over wat opa bedoelde.

Maar toen Sam die vreemde man met zijn sterke handen even later eindelijk begon te vertrouwen, zei opa ook nog: ‘Dat beest is veel te mager. Voel die botten eens... Die heeft geen vrolijke tijd gehad.’ (Van de Vendel, 2011: 26 /27)

Zo leg je het woord ‘verwaarloosd’ aan kinderen uit. Dan laat je een moeilijk woord weg als borderliner of psychiatrische instelling. Ik lees een tweede fragment uit hetzelfde boek voor:

‘Nou ja, die Cracker heeft zijn kop dus verloren, draadjes los en zo, en nu zit hij ergens opgesloten.’ (...). Nee,’ zei papa, ‘in een soort ziekenhuis. Voor ziektes van het hoofd.’ (Van de Vendel, 2011: 29/30)

Edward grinnikt dat hij de betekenis van een borderliner zelf niet eens weet en vervolgt zijn verhaal dat hij de personages laat praten zoals ze in het echt praten. ‘De eis is dat je het als lezer meteen moet kunnen geloven; opa zegt het, dus iemand van die leeftijd. Het gaat om de toon, maar ook om de wendbaarheid en het geloof in de taal. Als jongeren op dreef raken, zeggen ze vier keer hetzelfde. Ik schrijf dan op wat ze herhalen om de taal te laten swingen, niet om wat de personage economisch had kunnen zeggen. Ik heb het zomaar geschreven en voor mij is het dan niet duidelijk voor welke leeftijd ik schrijf. Als ik *Gysbrecht* nu opnieuw zou hertalen, zou ik bewuster zijn. Toch moet je er niet teveel aan denken. Je moet juist aan het verhaal denken. Ga uit van het verhaal, dat is de kracht.’

‘Ik heb de *Gysbrecht* in die tijd laten spelen, het verhaal niet verplaatst naar de jaren ’30 met een oorlog in Amsterdam. Ik zou je niet aanraden om jouw bewerking van *Reize door het Aapenland* te verplaatsen naar het nu. Toen ik de *Gysbrecht* hertaalde, zocht ik een manier om met die taal bezig

te zijn. Ik wist niet hoe ik poëzie moest schrijven. Voor mij was bezig zijn met de *Gysbrecht* een middel om het te leren.'

'Je voelt het. Het gaat om drie elementen: spanning, humor en belangrijkheid. Met belangrijkheid bedoel ik dat het echt moet zijn. En ik moet het gevoel hebben dat het met mij te maken heeft.'

'Kinderen zeggen altijd dat in boeken spanning moet zitten, dat het grappig en mooi moet zijn. Volwassenen vinden andere elementen belangrijk: het moet origineel zijn, de taal moet goed zijn en het derde element overlapt met dat van de kinderen. Hoe minder ervaren de lezer is, hoe meer je je moet richten op de criteria van de kinderen, op de spanning en de humor dus. Ga uit van het verhaal en wat de personages willen. Laat andere doelstellingen achterwege, doe tijdens het schrijven dus niets met wat je als juf zou doen. Streep aan welke stukken je het beste vindt en wat je het saaiest vindt. Hebben de saaie stukken een functie? Kun je dit overbruggen? Daar moet je dus iets mee doen.'

Ik vraag aan Edward wat hij zou doen met archaïsche woorden als schout, voorlezer en de heer van het dorp. Edward adviseert me om het zeer kort uit te leggen. In *Gijsbrecht* heeft hij abt als de baas van het kartuizer uitgelegd, meer niet. Tevens vraag ik hem wat ik kan doen met een vrij ingewikkeld 'voorberigt'. Hierin was hij zeer duidelijk, hij zou het weglaten. De meeste kinderen slaan een voorwoord over. Eerder dit weekend had ik de proef op de som genomen door *Reize door het Aapenland* door mijn 15-jarige nichtje (vwo-leerling) te laten lezen. Ze begon bij hoofdstuk 1 en was na mijn opmerking dat ze het 'voorberigt' oversloeg echt niet van plan om het te gaan lezen.

'Aiden Chambers, die *Dance on my grave* heeft geschreven, maakt onderscheid tussen een schrijver en een auteur', vertelt Edward. 'Schrijvers maken boeken van 120 pagina's en bepalen dat het daar en daar over zal gaan. Auteurs kunnen het niet helpen wat ze maken. Ze hebben geen idee welk boek er gaat ontstaan. Bij het schrijven gaat het dus om de hoofdpersonages en het verhaal, dat moet het alleen zijn. Je moet je bedoelingen weglaten, die mogen er niet toe doen. Je zit overigens wel in een bepaald register, een soort onzichtbare klas. Je voelt dat je aan het schrijven bent en je neemt kleine beslissingen. Terwijl je schrijft, moet je eigenlijk voorlezer zijn. Daarbij zoek je naar de motor van het verhaal.'

Edward toont zijn nieuwe schrijfboekje en ik zie zijn doorhalingen. Ik vraag of hij in een reflex schrijft en daar dan op reflecteert (zie § 4.5.1). Hij antwoordt me dat hij de volgende dag verder gaat bij waar hij gebleven is. 'Ik kijk waar mijn hoofdpersonage op dat moment staat. De hoofdpersoon en het verhaal waar ik mee in aanraking kom, maken de scènes in mijn hoofd.'

Soms lukt het schrijven niet. Die ervaring heeft Edward bij de toneelbewerking van *Adam in ballingschap* gehad. 'Het is dan niet goed, niet leuk en niet interessant genoeg voor het grote publiek. Als je niet overtuigd bent van het vuur van het verhaal, dan moet je terug naar het vuur.'

'Al vijf jaar gaat de Gouden Griffel naar bewerkingen van klassieke verhalen. Ik vind het niet eerlijk om uit te gaan van criteria die volwassenen opleggen. Het is toch gek dat het jaar na jaar gebeurt. Volwassenen vinden een prentenboek over de dood interessant, simpelweg omdat je er als volwassene meer mee bezig bent. Een kind zou een prentenboek over een verjaardag veel leuker vinden. Waarom gaat de Gouden Griffel niet naar een boek over ballet of voetbal?'

'Eerlijk gezegd vind ik niet dat er een meerwaarde aan je project kleeft omdat het een bewerking is van een oud verhaal. In een achterhoekje van je hoofd zou je niet moeten stellen dat jij het zo leuk vindt en het daarom verplicht moet zijn. Tja, het verhaal is zo geweldig...'

Edward attendeert me op De Gouden Griffel die dit jaar naar *Dissus* van Simon van der Geest is gegaan. Het verhaal is losjes gebaseerd op Odysseus. Van der Geest heeft zijn eigen jeugd vermengd met die van de held Odysseus. Op de site van Literatuurplein.nl staat in een persbericht van de stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB):

Een dynamisch avontuur dat laat zien hoezeer de literatuur leeft en hoe volwassen de jeugdliteratuur kan zijn,' aldus de Griffeljury (voor nadere informatie, zie <http://www.literatuurplein.nl/nieuwsdetail.jsp?nieuwsId=2825>).

Ik denk dat Edward hier wel een punt heeft. Het is inderdaad vreemd dat de jeugdliteratuurprijs toegekend wordt aan een boek dat vanuit het oogpunt van volwassenen beoordeeld is. In het woud van (literaire) boekenprijzen bestaan gelukkig publieksprijzen, boeken die dus door kinderen uitgekozen zijn.

We praten door over 'De Weddenschap', de nieuwe leesbevorderingcampagne voor het vmbo. 'Oorspronkelijk,' vertelt Edward mij, 'komt 'De Weddenschap' uit België.' Daar was hij getuige van een schitterende leesles op een landbouwschool. Die leerlingen lezen zelden een boek. Deze keer hadden ze *Een verhaal met een tong* moeten lezen. De leerlingen kregen de opdracht om foto's van meisjes uit te knippen die op Lizja leken. Ze moesten het boek dus wel lezen om te weten hoe ze eruit zag. De leerlingen kregen ook de opdracht om de route te tekenen van de reis die de hoofdpersoon Dimmie, vader en opa maakten.

Het einde van *Een verhaal met een tong* had Edward in dit café geschreven. Hij wees naar de plek waar hij toen zat. De Bijbel had hij meegenomen om het verhaal van de berg Nebo, waar Mozes op zat, te herlezen. Mozes mocht niet naar het beloofde land, God nam Mozes tot zich en drukte heel voorzichtig een kus op zijn lippen. 'Die momenten zijn zeldzaam, dat die kus het verhaal afrondt dat met een kus was begonnen. Alles klopte ineens, zonder dat je bedacht had dat het klopte.'

We praten nog even na over *Gijsbrecht*. De uitgeverij vond het 'een moeilijk project', na een aantal rondes van redacteurs kreeg Edward toch te horen dat hij op de verkeerde weg zat. Ik vroeg hem waar dat 'm in zat. Hij kan het zich amper herinneren, waarschijnlijk was het te stijfjes, dacht hij. Hij is vele malen opnieuw begonnen met schrijven totdat hij de juiste toon vond.

Ik vraag hem hoe hij denkt over eenvoudig schrijven voor zwakke lezers, zoals de projecten van de stichting Eenvoudig Communiceren. Binnenkort komt er een boek uit wat hij in opdracht van een soortgelijke organisatie heeft geschreven. Het boek is bedoeld voor dove allochtone jongeren. Het moest een verhaal van nu zijn en een verhaal van hen. Dat impliceert dat er geen beeldspraak in voor kan komen en geen samengestelde zinnen. Het leukste was dat hij het boek met een doventolk mocht komen voorlezen. Hij zag dat de ogen van zijn publiek gingen glimmen.

Een origineel verhaal heeft Edwards voorkeur, maar soms is herschrijven of in opdracht schrijven nodig om een bepaalde doelgroep te bereiken. Hij voorspelt bij dit boek, dat over vrouwen en zwarte BMW's moest gaan, getiteld als *Vrouwen zijn de baas van de wereld (en ik heb het bewijs)*, dat het zal aanslaan. Het eerste deel van de serie zal heten *Ik lees nooit* en tussen haakjes, in kleinere letters

komt te staan (*maar nu wel*). 'Het is overigens zo dat je moeilijker toe komt aan het vuur doordat je aan technische regels bent gebonden. Bij zulke boeken ontbreekt vaak de energie. Dan maak je het in wezen triester voor jongeren. Met saaie verhalen bereik je ze natuurlijk niet. Vuur blijft nodig.'

Literatuur

Vendel, E. van de & Hoeven H. Van der (1998). *Gijsbrecht*. Amsterdam: Querido.

Vendel, E. van de (2006). *Een verhaal met een tong*. Z.pl.: Kidsbibliotheek.

Vendel, E. van de (2007). *De Hamburger Files*. Z.pl.: Averbode.

Vendel, E. van de & Elman, A. (2008). *De gelukvinder*. Amsterdam: Querido.

Vendel, E. van de & Van Dalen, J. (2011). *Het lekkere van pesten. Het verhaal van een internationaal fotomodel*. Amsterdam: Athenaeum.

Vendel, E. van de & Hopman, P. (2011). *Toen kwam Sam*. Amsterdam: Querido.